

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

**ДИНАМІКА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ
ПІСЛЯ 2004 РОКУ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

Студентка 6 курсу, група 622
Спеціальність 052–Політологія
КРАЙНЮК Тамара Сергіївна

Керівник:

к. і. н., доц. НЕЧАСВА Н. В.

Рецензент:

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № 6
від «2» грудня 2021 р.

Завідувач кафедри   проф. КРУГЛАШОВ А. М.

ЧЕРНІВЦІ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	С. 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	С. 7
1.1. Теоретико-методологічні принципи аналізу динаміки євроінтеграційних процесів в країнах асоційованого членства	С. 7
1.2. Аналіз джерельної бази	С. 22
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЮВАННЯ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ЄС	С. 26
2.1. Розгортання політичних ініціатив ЄС на шляху євроінтеграції України	С. 26
2.2. Чорноморська синергія та її роль у розгортанні відносин України та ЄС	С. 40
РОЗДІЛ 3. ДИНАМІКА ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ЄС НА ШЛЯХУ ДО АСОЦІЙОВАНОГО ЧЛЕНСТВА	С. 49
3.1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: переговорний процес та результати	С. 49
3.2. Зона вільної торгівлі як один з етапів на шляху євроінтеграції України	С. 60
3.3. Безвізовий діалог України та ЄС в структурі політики європейської інтеграції	С. 71
РОЗДІЛ 4. ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	С. 84
4.1. Євроінтеграційна політика команди Президента України В. Зеленського	С. 84
4.2. Відображення відносин Україна – ЄС в громадській думці населення України	С. 92
4.2. Проблеми та перспективи вступу України до ЄС	С. 101
ВИСНОВКИ	С. 112
ДОДАТКИ	С. 116
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	С. 129

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення феномена Європейського Союзу та динаміки євроінтеграційних процесів викликає науковий інтерес у зв'язку зі зростанням кількості інтеграційних об'єднань в сучасному світі. У цьому контексті ЄС, як і раніше, залишається єдиною організацією глибинного інтеграційного формату, яка успішно існує протягом кількох десятиліть та пережила колосальні трансформації системи міжнародних відносин. Фундаментальні зрушення у світовій політиці та економіці кінця ХХ – початку ХХІ століття задали імпульси до формування нової архітектури міждержавних взаємин, яка, найімовірніше, буде побудована на засадах рухомої конфігурації. За таких умов аналіз динаміки євроінтеграційних процесів в Україні після 2004 року та визначення проблем і перспектив вступу України до ЄС набуває особливого значення.

Осмислення інтеграційної політики Європейського Союзу та динаміки євроінтеграційних процесів в окремих державах є актуальним не тільки для розуміння регіональних сюжетів міжнародних відносин і напрямів розвитку європейської інтеграції, а й для оцінки світових трендів у взаєминах ЄС із глобальними акторами. Актуальність досліджуваної проблеми визначається і тим, що відносини між Україною та ЄС завжди мали різнобічний і багаторівневий характер. Європейський Союз з моменту свого створення відіграє роль центральної економічної і політичної сили інтеграційних процесів у Європі та демонструє приклад ефективного правового регулювання цих процесів для інших регіонів світу. Сьогодні ЄС продовжує виступати в цій якості, висловлюючи глобальні амбіції і проводячи все більш ефективну власну зовнішню політику. Україна зацікавлена у набутті статусу повноцінного члена Європейського Союзу. Це визначається тим, що українці мають не тільки спільне історичне, етнічне, культурне та релігійне коріння з іншими європейцями, але й схожість суспільно-політичного та економічного устрою. Саме тому одним із основних принципів зовнішньої політики України є

забезпечення інтеграції до європейського простору. Це прагнення цілком зрозуміле, тому що Україна в географічному, геополітичному та історико-культурному смислах є європейською країною і, відповідно, розглядає рух до ЄС як національний пріоритет.

Незважаючи на актуальність окресленої проблеми, питання, пов'язані з дослідженням євроінтеграційних процесів в Україні недостатньо повно відображені у наукових працях. Оскільки євроінтеграційні процеси охоплюють практично всі сфери суспільного життя, всебічне та адекватне дослідження динаміки євроінтеграції України неможливо провести, спираючись виключно на науковий доробок, присвячений окремим аспектам відносин України та ЄС.

Метою дослідження є аналіз динаміки євроінтеграційних процесів в Україні після 2004 року та визначенні проблем і перспектив вступу України до ЄС. Для досягнення поставленої мети були визначені такі дослідницькі завдання:

- здійснити аналіз теоретико-методологічних принципів дослідження динаміки євроінтеграційних процесів в країнах асоційованого членства;
- охарактеризувати особливості моделювання відносин України та ЄС, шляхом аналізу розгортання політичних ініціатив ЄС на шляху євроінтеграції і визначенні їх ролі поглибленні відносин з Україною;
- визначити та проаналізувати особливості відносин України і ЄС на шляху до асоціативного членства;
- проаналізувати проблеми та оцінити перспективи інтеграції України до ЄС.

Об'єкт аналізу – процеси європейської інтеграції.

Предмет аналізу – динаміка євроінтеграційних процесів в Україні після 2004 року.

Методологічна основа дослідження представлена комплексом взаємодоповнюючих загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: методів аналізу, класифікації та систематизації наукових даних, положень законодавчих і нормативних документів; системним підходом;

методом факторного аналізу; біхевіористським методом; акторним підходом; методом порівняльного аналізу; методом порівняльного підтвердження достовірності інформації; феноменологічним методом тощо.

При аналізі євроінтеграційної політики України використано модель раціональних акторів, у якій держава та її інститути є основними об'єктами аналізу. Європейський Союз також розглядається як раціональний актор, оскільки складається з держав-раціональних акторів. *Системний підхід* дозволив дослідити відносини України та ЄС не тільки у традиційних рамках аналізу досягнень і провалів, а й у комплексі нерозривних внутрішніх і зовнішніх (міжнародних) взаємоз'язків. *Акторний підхід* було застосовано під час аналізу розгортання політичних ініціатив на шляху до європейської інтеграції. *Метод факторного аналізу* використовувався під час дослідження відносин України та ЄС на сучасному етапі. На застосуванні *порівняльного методу* побудовано дослідження інтеграційних інструментів Європейського Союзу та особливостей їх імплементації. При вивченні феномена внутрішньої трансформації України на шляху до асоціативного членства в ЄС використовувався *феноменологічний метод*. *Біхевіористський метод* дозволив проаналізувати динаміки євроінтеграційних процесів. Крім того, він допоміг зрозуміти причини постійних внутрішніх протиріч євроінтеграційної політики України. Численність та різний статус джерел інформації, використаних під час дослідження, зумовили застосування *методу порівняльного підтвердження достовірності інформації*. Цей метод дозволив агрегувати інформацію з різних джерел і, таким чином, усунути «інтерпретаційні шуми», пов'язані з актуальністю проблеми дослідження.

Інформаційну базу дослідження становлять міжнародні та українські нормативно-правові документи у сфері європейської інтеграції, інструктивно-методичні матеріали, статистичні дані, теоретичні та науково-практичні розробки вітчизняних та зарубіжних учених.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що основні положення, висновки та рекомендації дослідження можуть

використовуватись у процесі формування основних засад, визначення змісту та механізмів реалізації євроінтеграційної політики України. Використання результатів дослідження можливе при розробці стратегічної лінії взаємодії з України та ЄС. Емпіричний матеріал, висновки та результати дослідження можуть бути використані при створенні узагальнюючих праць та у процесі викладання навчальних дисциплін з історії, теорії і практики європейської інтеграції.

Апробація основних положень дослідження та його результатів була здійснена на засідання методсемінару кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Структура роботи визначається метою та основними дослідницькими завданнями. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Теоретико-методологічні принципи аналізу динаміки євроінтеграційних процесів в країнах асоційованого членства

Європейський Союз був змодельований і став реальністю, насамперед, як міжнародна організація, перед якою її засновниками були визначені певні завдання. З часом Об'єднання набуло політичної суб'єктності, що визначає необхідність визначення принципів теорій федералізму, функціоналізму /неофункціоналізму, ліберального міжурядового підходу та можливості їх адаптації для аналізу динаміки євроінтеграційних процесів в країнах асоційованого членства.

З усієї варіативності існуючих на сьогодні концепцій європейської інтеграції, історично найстарішою, адже перші напрацювання припадають на 1920-ті рр., є федералістська, вперше була запропонована А. Спінеллі в форматі «радикального демократизму» [163], який часом означається і як «конфедералізм» Прояснюючи цей момент, Д. Мутімер зазначає, що на погляди федералістів значний вплив вчинив класичний американський конституціоналізм. Вже на початку 1930-х років, на основі ідей Е. Россі і А. Спінеллі, прем'єр-міністр Франції А. Бріан розробляв план Європейської конфедерації [151, р. 16]. Це дозволяє ряду дослідників називати положення федералізму одними з п'яти наріжних каменів ЄС поряд з європейською ідеєю, католицькою культурою принципом субсидіарності, кейнсіанством і мультикультуралізмом [98, р. 373].

Федералістські принципи *de facto* були закріплені Єдиним європейським актом (1982) і Маастрихтським договором (1992), хоча в них пряме посилення на федералізм відсутній. Спочатку в тексті договору пропонувалося однозначне визначення ЄС як *союзу з тенденцією до федерації*, але в кінцеву редакцію документа лягла версія *все більш тісного союзу європейських народів*. Ряд

положень Маастрихтського договору мав федеративний характер, поєднуючись з конфедеративним ідеями в частині зовнішньої і внутрішньої безпеки. Зазначимо, що пропонований класичним федералізмом проєкт Європи був політичним, тоді як реальне об'єднання країн-учасниць здійснювалося за траєкторією поступового секторального злиття, що більше відповідало функціональній теорії європейської інтеграції, яку проаналізуємо згодом.

Друге дихання федералізм отримав у 1980-х рр., коли етап європесімізму змінився етапом євро-динамізму. Поворот до федералізму відбувся з подання А. Спінеллі, який активно працював над підготовкою проєкту Договору про Європейський Союз та який ініціював наділення ЄС суттєвими повноваженнями у сфері міжнародних відносин. Він був прихильником ідеї тотальної Європейської Федерації зі спільними політичними інститутами та інститутом дипломатії для здійснення зовнішніх зносин [168, р. 2]. Відхилення Європарламентом розробленого ним проєкту Договору в 1984 р., було продиктовано вельми чутливою для євроінтеграції полемікою про готовність європейців проводити спільну військово-оборонну політику, хоча ці напрямки кооперації були згадані договірних документах.

Велику підтримку ідеям А. Спінеллі надав Голова Європейської комісії Ж. Делор, який був переконаний в тому, що принцип субсидіарності повинен стати методом розосередження компетенцій по різних рівнях зовнішньополітичних дій на рівні ЄС та країн-членів. Трактуювання принципу субсидіарності у тому вигляді, в якому було прийняте архітекторами ЄС, відповідало принципам розмежування сфер відповідальності між ЄС та державами-членами [165]. Однак згодом була артикульована проблема імовірного зловживання цим принципом на рівні загальноєвропейських інститутів ЄС, що спричинило прийняття цілого ряду документів, в яких пояснювалися межі субсидіарності. Так, згідно ст. 5 Декларації, доданої до Бірмінгемської декларації від 16 жовтня 1992 р., якою рекомендувалося зробити субсидіарний принцип інтегральною частиною механізму вироблення рішень в Євросоюзі, підтверджувалося, що «рішення повинні прийматися, по

можливості, на низовому рівні. Єдність може бути досягнута без надмірної централізації» [97, р. 5].

Запропонована федералістами модель багаторівневого розосередження зовнішньополітичних компетенцій найбільш адекватно дозволяє розподілити джерела легітимності і повноваження між різними рівнями влади: локальним, регіональним, національним і наднаціональним [167, р. 108]. Зрілість того чи іншого інтеграційного рівня оцінюється за кількістю заснованих і успішно функціонуючих міжурядових органів управління і органів зовнішньополітичного спрямування. При цьому всі частини організованого за федералістською моделлю інтеграційного апарату повинні перебувати у взаємній координації. Сама ж інтеграція позиціонується як специфічні відносини, які дозволяють різним політичним акторам рухатися, за висловом Е. Дісі, до створення «союзу без прагнення до єднання» [157, р. 78]. Що стосується питання про розмежування повноважень між європейським та національним рівнями, то це означає, що державам-членам федерації, при збереженні за ними автономії, доводиться делегувати певний обсяг повноважень загальним інститутам або структурам. Результатом такої інтеграції є утворення супердержави, що має таку форму суверенітету, яка не заперечує національного суверенітету, наприклад, в частині нормотворчості та конституційних змін.

Для побудови такої системи федераліст У. Райкер визначає кілька умов і напрямів роботи: по-перше, у ході еволюції інтеграційного процесу потрібна поступова передача повноважень з рівня на рівень; по-друге, організаційно така трансформація потребує документального закріплення [159, р. 78]. Коли У. Райкер коментує «новий федералізм», він наголошує, що ЄС не повинен перетворитися на класичну унітарну державу жорсткої централізації. Автономність елементів федерації має забезпечуватися реалізацією принципу єдності в розмаїтті.

Прихильники функціоналізму, на відміну від федералістів, не наголошували на поділі політичної відповідальності між різними рівнями

державної влади. Вони вважали, що в умовах розрухи і бідності післявоєнної Європи на перше місце має бути поставлене вирішення проблеми виживання, тож, необхідно діяти прагматично і починати з економічних проблем [39, с. 14].

Загальноновизнаним лідером функціоналістів вважається натуралізований англієць Д. Мітрані, який вбачав загрози мирному співіснуванню держав не у збереженні національного суверенітету, а у відсутності певних політик (функцій), які б здійснювались не національними урядами, а функціональними агенціями. Д. Мітрані не погоджувався з тим, що федерація є єдиним засобом здатним пов'язати держави. Він не підтримував ідею єдиного світового уряду, адже вірив, що такого роду об'єднання будуть лише відтворювати національні суперечки на вищому рівні [148, р. 65]. Натомість Д. Мітрані пропонував створити низку функціональних агенцій, кожній з яких буде надано право контролю над тією чи іншою сферою життя суспільства. Дана модель передбачала переведення окремих функцій суспільного життя з державного на рівень системи міжнародних агенцій, націлених на інтеграцію життєвих інтересів усіх націй. Це мало бути своєрідною «угодою між кількома чи більше урядами, що мала б на меті використання спільної вигоди від розвитку співробітництва в специфічних сферах, чи від регулювання деяких видів міжнародної діяльності» [148, р. 66], що, в свою чергу, мало б призвести до кардинального переміщення повноважень та юрисдикції від держав до нових міжнародних організацій. Поступово «акумуляція такої кількості часткових повноважень приведе одного дня до утворення справді авторитетної організації і усвідомлення державами, що вони обплутані мережею міжнародної активності та міжнародних агентств» [148, р. 67]. Такі міжнародні агентства мали б діяти на різних рівнях, залежно від функцій, що покладалися б на них.

Д. Мітрані був зацікавлений не в функціональній інтеграції європейських держав, а в створенні міжнародних організацій, учасники яких об'єднали б свої зусилля для виконання спеціальних, насамперед, соціально-економічних завдань, вирішення яких сприяло б якнайшвидшому налагодженню мирного життя і стабілізації міжнародних відносин. Йшлося про допомогу біженцям,

про боротьбу з бідністю, регулювання повітряного сполучення, створення і здійснення охорони здоров'я на міжнародному рівні, про розробку ефективних методів ведення сільського господарства [148, р. 72].

Членами цих організацій повинні були стати держави різних континентів, а не певного конкретного регіону. Іншими словами, Д. Мітрані мав на увазі міжнародне співробітництво в рамках традиційних міжурядових організацій, що створюються, імовірно, навіть тимчасово для вирішення обмеженого кола проблем, насамперед соціального характеру, що цілком відповідало духу часу [148, р. 72]. Він був противником федеративних проєктів на зразок проєкту Р. Куденхова-Калергі, оскільки вважав їх «ілюзорними», відірваними від соціальної реальності і нездатними швидко і ефективно відновити мир, який він розумів ширше, ніж просту відсутність війни. Ключовим інструментом реалізації своєї системи світу з переважаючими елементами соціальної справедливості він вважав міжнародні агентства, які повинні були вирішувати шляхом співпраці соціально-економічні та політичні проблеми і яким держави передавали б частину своїх функцій і владних повноважень. І сфера дії такого співробітництва мала б поступово розширюватися, охоплюючи поступово різні сфери суспільного життя [39. с. 17].

Загалом, можна виділити такі основні положення функціоналізму Д. Мітрані. По-перше, функції міжнародної організації визначають її організаційну структуру. Загальна формула функціоналізму передбачає, що форма є похідною від функції. Іншими словами, структурні та інституційні положення кожної організації повинні впливати з характеру її функцій таким чином, щоб найбільш ефективно здійснювати ці функції з метою реалізації спільних інтересів держав-учасників даної міжнародної організації. Сфера цих спільних інтересів, а разом з нею і необхідність співпраці для задоволення загальних потреб виявляються в процесі транскордонної діяльності міжнародних організацій. Д. Мітрані називав це явище «природним відбором інтересів» [148, р. 65].

По-друге, розмежування політичних і технічних функцій міжнародних

організацій. Ця теза відіграє суттєву роль в теорії Д. Мітрані. Він пропонував чітко розмежовувати технічну і політичну сторони діяльності міжнародних організацій. Сферу технічних проблем він вважав функціональною і наполягав на її розширенні на шкоду політичним аспектам діяльності міжнародних організацій. Він був переконаний, що технічна сфера характеризується безконфліктно і в ній легше дійти згоди та здійснювати співробітництво. Політична ж сфера, апріорі конфліктна і породжує суперечності через суверенність державної влади – фактора, що гальмує міжнародне співробітництво [148, р. 66]. Тому з позиції Д. Мітрані, міжнародні організації повинні бути деполітизовані завдяки розвитку своєї економічної функції, яка, як він вважав, має технічний характер і в силу цього повинна бути вилучена з-під контролю урядів. Відповідно, вирішальну роль в реалізації цієї функції повинні грати експерти, а не політики, участь яких може мати швидше негативні наслідки.

По-третє, експансіонізм функціональних завдань. Згідно з цим принципом функції міжнародних організацій, що охоплюють спершу обмежену сферу усвідомлених спільних потреб та існуючих можливостей міжнародного співробітництва, виявляють «мимовільно тенденцію до експансії і розширення, як кількісним – вшир, так і якісному – в сенсі рівня інтенсивності співпраці». Цей принцип «самовільного функціонального розростання» [148, р. 66] зіграв вирішальну роль у розвитку інтеграційних процесів в Західній Європі.

По-четверте, перенесення фокусу лояльності фізичних осіб з держав на більш широкі наднаціональні і функціональні об'єднання. Д. Мітрані виходив з припущення, що в міру розширення співпраці експертів у вирішенні неполітичних проблем, особисті, інтелектуальні та побутові зв'язки, що виникають між ними, збіг конкретних цілей і інтересів будуть створювати всередині цих спеціалізованих груп нову лояльність, сильнішу, ніж їх лояльність до власної держави. І таким чином, розширення сфери функціонального співробітництва та безпосередніх контактів між членами експертних груп, а не між членами урядів, буде сприяти тому, що на місці

національної держави виникне нове транскордонне співтовариство. І як наслідок цього, суверенітет – основний атрибут національної держави і в цій іпостасі – бар'єр на шляху задоволення загальних потреб, виявиться позбавленим свого змісту [148, р. 67].

По-п'яте, забезпечення миру шляхом поступової ліквідації державного суверенітету. З вище сказаного безпосередньо впливає загальний принцип поступового відмирання державного суверенітету, як основної перешкоди встановленню миру в усьому світі. На думку Д. Мітрани саме такий підхід, пов'язаний з поступовим створенням економічних і соціальних передумов в рамках міжнародних організацій і зменшенням політичної ролі держав у міжнародному співробітництві, здатному забезпечити досягнення міцного миру в довгостроковій перспективі.

Актуальність та важливість теорії функціоналізму як теорії європейської інтеграції визначається тим, що головна увага звертається не на форму, а на функції досить конкретного характеру, які має виконувати міжнародне об'єднання. Фундатор ідеї функціоналізму Д. Мітрани, заперечуючи ідеї творення федерації та управління континентального масштабу, не тільки обґрунтував і довів недоцільність утворення статичного та штучного, територіально обмеженого федеративного об'єднання, визначаючи це як «оману федералізації» [96, р. 135], але й сформулював й обґрунтував ідеї, які сьогодні стали реаліями, зокрема, про роль та значення творення нових суб'єктів міжнародних відносин – міжнародних організацій, формування їх мережі в контексті динамічної неперервної трансформації системи міжнародних відносин.

Д. Мітрани, на відміну від класичної федералістської теорії, що ґрунтувалася на ідеалізованих розрахунках та готовності суспільства сприймати федерацію як необхідний елемент інтеграційного процесу, виводив основні положення концепції з реально зафіксованих тенденцій та потреб міжнародних відносин у міжвоєнний період. Основна ідея полягала в «запобіганні політичних розбіжностей шляхом розширення мережі міжнародних агентств,

націлених на інтеграцію життєвих інтересів усіх націй» [148, р. 69]. Функціоналісти підкреслювали, що міжнародні організації не є самодостатніми, а швидше є засобами досягнення цілей, визначених людськими потребами, тому мають бути гнучкими – модифікувати свої завдання (функції) відповідно до конкретних обставин. Будучи надмірно оптимістичними в поглядах на формування взаємодії між міжнародними спеціалізованими організаціями, вони нехтували функціями щодо підтримання миру та добробуту такої Європейської Економічної Спільноти як регіональної організації.

Важливою особливістю функціоналізму є те, що у запереченні проявів силової політики міждержавного та федеративного характеру, що могли відродити націоналістичні тенденції в тій чи іншій формі та аналізуючи й моделюючи систему міжнародних відносин, Д. Мітрані пропонував оперувати не поняттями, які визначають рівень розподілу влади (федерація, конфедерація, держава), а елементами вузлого характеру, які визначені потребами окремої людини. Він закликав насамперед виокремлювати проблеми, які необхідно вирішити для забезпечення економічного та соціального добробуту, а форми, за допомогою яких вони будуть вирішені, будуть визначені самі по собі. При цьому співробітництво та взаємодія пропонувалися саме в питаннях соціально-економічного характеру, вирішення яких актуальне для всіх країн і які об'єктивно можуть стати об'єднувальними елементами. Таке функціональне співробітництво (в галузях транспорту, охорони здоров'я, енергетики) виключало необхідність попередньої розробки будь-якої конституційної моделі та ідеологічного підґрунтя. Тут ініціатива мала стосуватися кожного конкретного випадку, при чому саме приватні групи чи уряди самі мали визначити форму співробітництва: «Щоразу, – зазначав Д. Мітрані, – природа і значення проблеми визначатимуть відповідну форму інституцій» 40. [с. 23–24].

Заперечуючи ідеї необхідності творення федерації та системи управління континентального масштабу, Д. Мітрані не тільки довів недоцільність утворення статичного та штучного, територіально обмеженого федеративного об'єднання, що є «оманою федералізації», але й сформулював і обґрунтував

актуальні ідеї про роль і значення творення міжнародних організацій як нових суб'єктів міжнародних відносин та формування їх мережі [34, с. 107].

Виклики, які глобалізація кидає конкретним державам, актуалізують необхідність експертного супроводу рішень щодо сутності інтеграційних процесів. Тому, на думку Д. Мітрані, успішність того чи іншого інтеграційного проєкту залежатиме від співпраці політичної еліти (яка визначає загальний вектор взаємодії, виходячи з прагнення знайти баланс між зовнішньою і внутрішньою політикою) та експертів (які схильні до чіткої структуризації проблеми і пошуку технологій їх вирішення) [148, р. 70]. Таким чином функціоналізм як теорія європейської інтеграції стверджує необхідність усвідомлення політичною елітою і конкретними групами інтересів загальних цілей і завдань, а також типів зовнішньополітичної активності щодо їх досягнення. Процес інтеграції складається з послідовних етапів, на кожному з яких активізується ключовий агент інтеграції. Політична еліта може розглядатися таким агентом на початковому етапі інтеграції як генератор спільної ідеї, яка співвідноситься з національними інтересами і може бути підтримана громадською думкою [149, с. 162]. Отже, не можна не погодитися з оцінкою теорії функціоналізму її критиками: «Історичне значення функціоналізму полягає в тому, що він заклав підвалини нефункціоналістської теорії інтеграції – галузі теорії міжнародних відносин, що найбільше асоціюється з розвитком Європейських Співтовариств» [136, р. 164].

Заперечення Д. Мітрані ідеї територіальної обмеженості та потенційно можливої практики панєвропейської федерації стосувалися необхідності врахування геополітичних реалій, за яких формувалися ці ідеї. Тобто, періоду, коли Європа через свої метрополії контролювала значну частину світу. Неупереджений та критичний підхід до теорії європейської інтеграції Д. Мітрані дозволив зробити критикам такий висновок про значення інтеграційної теорії функціоналізму.

Саме в контексті цієї політичної теорії інтеграції, вважає Б. Розамонд, доцільне дати характеристику стратегії, яка слугувала, і продовжує слугувати

основою творення Європейських співтовариств: (1) поміркована інтеграція у сферах «низької політики» за умов, що вони представлятимуть основні сектори економіки; (2) створення вищого органу Співтовариства, не обтяженого суперечливими національними інтересами, з повноваженнями щодо спостереження за інтеграційним процесом та надання йому можливості діяти в статусі організатора подальшої інтеграції; (3) інтеграція певних галузей економіки через національні кордони, що формуватиме функціональний тиск задля інтеграції інших галузей економіки: такий імпульс має пролонговану дію, особливо в умовах керівної ролі, яку бере на себе вищий орган Співтовариства. Результатом цих процесів стане поступове та прогресуюче зростання взаємодії і взаємозалежності національних економік; (4) глибша інтеграція організовуватиметься та спрямовуватиметься вищим органом ЄС, відповідно соціальні інтереси поступово спрямовуватимуться від національних форм влади до європейських наднаціональних структур та матимуть функцію ефективного способу задоволення цих інтересів; (5) подальша інституціоналізація на європейському рівні зумовить необхідність поглиблення економічної інтеграції, оскільки ширша інтеграція вимагає більш складної моделі управління; (6) політична інтеграція є неминучим побічним наслідком економічної інтеграції; (7) економічна інтеграція, яка супроводжується наднаціональною інституціоналізацією, є ефективним шляхом творення довгострокової системи миру в Європі [160, р. 38].

Варто визнати, що функціоналізм по ряду концептуальних позицій знаходив спільні цілі з федералізмом. Так, наприклад, і функціоналіст Ж. Моне, і федераліст Д. де Ружемон вважали метою європейської інтеграції створення федерації європейських національних держав. Разом з тим, вони бачили порізнному способи досягнення поставленого завдання. Д. де Ружемон наполягав на швидкому якісному переході до федерації за рахунок рішень, що належать до сфери культури і політики. Ж. Моне, очолюючи Загальноєвропейський комітет за європейську єдність та керуючи Європейським об'єднанням вугілля і сталі, найбільшого значення надавав зрощенню європейських політичних

інститутів через поступове об'єднання галузей економіки [41]. З них найважливішими на той момент уявлялися сталеливарна промисловість та вуглевидобуток, що знайшло конкретне втілення в рамках Договору про ЄСВС і Римських договорів, які були витримані в логіці функціоналізму.

Неофункціоналізм виник як реакція на концептуальні проблеми, що були виявлені при практичному втіленні федералістського підходу. Зокрема, в основі федералістської ідеї були покладені принципи ієрархічності і асиміляції, які не можуть не суперечити принципу паритетної взаємодії рівноправних суб'єктів як головного принципу ефективної європейської інтеграції [155, р. 99]. Проблеми проектування Європейської федерації виникали не тільки, і не стільки через відсутність моделі ієрархічного управління, скільки через відсутність прагнення до нього самих європейських націй. Для того, щоб залучені в інтеграційне поле суб'єкти обирали культуру та цінності інтеграції, і тільки потім погоджувалися на загальноєвропейське управління й консолідовану зовнішню політику, потрібен був «ефект переливу» Не випадково, що неофункціоналізм американського дослідника Е. Хааса [130, р. 16] привернув до себе увагу на рубежі 1950–60-х рр., коли відбулося повернення у владу Ш. де Голля (1958) і розгорнулася наукова дискусія про межі «форсованої інтеграції наднаціонального типу» [129, р. 16], що розділила наукову спільноту на прихильників прискорення переходу до єдиної загальноєвропейської держави («Європейська Батьківщина») і їх опонентів, які захищали позиції «Європи Батьківщин» та виступали проти розчинення національних внутрішніх й зовнішніх політик у наднаціональному політичному просторі. Е. Хаас зміг обґрунтувати продуктивність покрокової передачі повноважень у внутрішній та зовнішній політиці наднаціональним інститутам, але тільки в процесі охоплення все більшої кількості секторів інтеграційними процесами та з формуванням структурних умов, зокрема однорідність базових ціннісних моделей на рівні національних держав та плюралізм політичних форм [103]. Та обставина, що неофункціоналісти не відкидали бажаність створення міждержавних структур управління, незалежних від національних

держав, дозволило федералістам-практикам Р. Мажорлену і Ж. Моне навіть побачити в Е. Хаасе теоретичного союзника [145]. Е. Хаас, приймаючи концепт раміфікації (розгалуження) Д. Мітрані, розвиває ідею створення спільних органів ЄС і пов'язує її перспективи з тривалим процесом усвідомлення учасниками користі і вигоди від «переливу» інтеграційних ініціатив у нові сфери інтеграційного процесу.

Помітний внесок у розгортання ідеї цієї властивості інтеграції зробив П. Шміттер, який допускав, що інтеграція може і не поширюватися на всі сфери за допомогою розширення повноважень міжурядових інститутів, яким неофункціоналізм завжди приділяв особливу увагу. Разом з тим, розширення спільного інституційного середовища рано чи пізно забезпечить перехід від економічної інтеграції до політичної [162, р. 242]. Більше того, групові актори інтеграції, насамперед наддержавні об'єднання і їх коаліції, спочатку тільки узгоджують інтереси і вже потім формулюють програму їх досягнення, до якої залучаються національні держави.

У своєму дослідженні «Об'єднання Європи» Е. Хаас пропонує однозначне визначення європейської інтеграції як процесу, «в ході якого очікування і політична активність акторів делегується новому центру, чий інститути мають або хочуть мати владу над існуючими національними державами. Кінцевою метою політичної інтеграції стане створення нового політичного співтовариства, яке буде знаходитися над існуючими сьогодні інститутами» [128, р. 145]. Таким чином, інтеграція як явище, що розгортається послідовно, вимагає, насамперед, потужних інститутів та структур, яким країни-члени поступово делегують суверенітет.

Отже, неофункціоналісти обґрунтували переваги наднаціональних інститутів, вважаючи, що вони можуть захистити інтереси країн-членів, оскільки принцип наднаціональності є основною гарантією незворотності європейського інтеграційного процесу та поступового перетікання державних повноважень з національного на наднаціональний рівень.

Ліберальний міжурядовий підхід (інтерговерменталізм), перша версія

якого була розроблена С. Хоффманом [135] виходить з означення ролі держав і еліт як першорядного і найважливішого двигуна у прийнятті інтеграційних рішень. Держави і еліти, які виступають провідниками рішень, керуючись своїми корпоративними і національними інтересами та виходячи з геополітичних загроз і динаміки внутрішньополітичної конкуренції, є провідними акторами процесу європейської інтеграції. Як вважає провідний теоретик даного підходу, Е. Моравчик, «держави погоджуються на делегування будь-яких повноважень на наднаціональний рівень тільки в ім'я реалізації цілей своєї політики як суверена» [150, р. 515]. Відповідно, національні уряди можуть піти на зовнішнє урізання суверенітету, однак тільки тоді, коли наднаціональна архітектура допомагає зміцнювати автономність урядів в цікавих для них галузях і напрямках.

Актуалізуючи питання вироблення спільного інституційного середовища, в якому артикуються інтереси національних урядів, Е. Моравчик вважає, що «структура загальних інститутів прийнятна для національних урядів, тільки якщо вона швидше посилює, ніж послаблює їх контроль над внутрішніми справами» [150, р. 515]. У цій сентенції знайшло відображення друге важливе для інтерговерменталістів твердження, після твердження про необхідність якомога нижчого рівня централізації міжурядового управління, про необхідність мінімізації інституціоналізації інтеграційного об'єднання. На думку Е. Моравчика, розвиток Європейського співтовариства швидше демонструє домінування міждержавного підходу та традиційних інструментів і форматів переговорної дипломатії над наднаціональною складовою.

Разом з тим, прихильники ліберального міжурядового підходу, наприклад, Р. Грінсберг «все ж визнають, що деякою мірою наднаціональні інститути (зокрема, і система інститутів ЄС) формують інструментарій переговорів – структурний елемент, який сприяє співпраці» [124, р. 438]. У зв'язку з цим, Е. Моравчик, виділяє 3 стадії розвитку інтеграційного процесу. Перша стадія є артикуляцією національних переваг для подальшого відпрацювання дипломатією, веденні нею переговорів в міждержавному

форматі та вільний вибір дипломатами міжнародних інституцій для пріоритетного співробітництва. На етапі найбільш інтенсивної роботи національних дипломатій країн-членів ЄС результативність міждержавних переговорів прямо задається вагомістю держав і їх національними преференціями у зовнішній політиці. Переговори, які ведуть національні дипломати на міждержавній майданчику, а також транснаціональні інститути, до роботи яких вони залучені, допомагають політичному керівництву держав здійснювати перерозподіл внутрішнього політичного ресурсу [146, р. 91].

Е. Моравчик припускає, що уряди повинні часом йти на зовнішнє обмеження свого суверенітету. Він зауважує, що виникає структурна тканина загальноєвропейського регулювання, яка сприяє зміцненню політичної автономії національних лідерів, оскільки інкорпорує їх в систему взаємозв'язків, більш масштабних, ніж політичний процес всередині їх держав. Тому замість ерозії і втрати лояльності до влади відбувається зворотній процес – агрегування національного інтересу, згуртування внутрішньодержавних еліт перед викликами глобальної світ-системи [146, р. 87]. Отже, ситуація, за якої держава може погодитися делегувати частину своїх зовнішньополітичних повноважень, дозволяє режиму знизити накопичення опозиційних настроїв та запропонувати громадянам новий горизонт лояльності та ідентичності – пан-європейський [150, р. 515].

Ще однією теорією інтеграції є транзакційна теорія (комунікаційна або плюралістична), розроблена К. Дойчем, Е. Адлером та М. Барнеттом. К. Дойч, досліджуючи феномен спільнот безпеки, що виникають за допомогою міждержавної комунікації, доводить, що інститути інтеграційного об'єднання виступають посередниками і агентами комунікації, кінцевою метою якої є формування союзів безпеки. На думку американського дослідника, пошук шляхів колективної безпеки завжди є найважливішим стимулом інтеграції [108, р. 5].

К. Дойч визначив інтеграцію як «створення інститутів і правил, що гарантують мирний розвиток відносин між країнами» [107, р. 168], акцентуючи

увагу на ціннісних засадах міждержавного об'єднання і формування ним адміністративного союзу. Для інтеграції в співтовариство безпеки, держави повинні мати спільні базові цілі, виключити можливість силового вирішення конфліктів між собою і підтримувати передбачуваний характер політичної діяльності на міжнародній арені. Після цього відкриваються два шляхи поглиблення інтеграції: створення змішаної спільноти безпеки, що пов'язано з фактичною відмовою від національного суверенітету, або підтримка плюралізму суверенітетів держав, що є членами об'єднання. У другому випадку інтеграції сприяє множинність центрів прийняття зовнішньополітичних рішень. Разом з тим, базова передумова залишається незмінною: будь-яка запропонована К. Дойчем модель зближення вимагає спочатку формування спільнот безпеки. У даному контексті зазначимо, що як основна проблема транзакціоналізму називається, недостатня розробка питання про механізми створення таких спільнот.

Прихильники транзакційної теорії наголошують на тому, що з інтенсифікацією комунікації між учасниками інтеграційних процесів буде зменшуватися обсяг подібних інформаційних взаємодій за рахунок формування спільних прагнень і системи передбачуваних реакцій [123, р. 40]. Дії держав-членів починають пояснюватися за допомогою поведінкових теорій, для яких найважливішим маркером інтеграційного процесу є здатність до постійної підтримки у дієвому форматі процесу політичної комунікації. Тим самим, на думку Б. Рассета, інтеграція все більш стає процесом вироблення спільної політичної ідентичності, який демонструється на зовні [161, р. 320].

Комунікаційний аналіз інтеграційних процесів, запропонований К. Дойчем і його послідовниками, відштовхується не від нормативного тлумачення, тобто, того, якими вони повинні бути на рівні моделі, а від того, що означає регіональна інтеграція на практиці. Вочевидь, що такий аналітичний підхід, не може бути визначений як універсальний, що визнають і самі його прихильники. Так, наприклад, Д. Пучала, який займається вивченням інституційних аспектів інтеграційних політичних транснаціональних суб'єктів,

визнає, що теорія, за своєю суттю, є описовою моделлю, яка не може піднятися до рівня пояснення феномена регіональної інтеграції та її причин [158]. Іншим недоліком теорії комунікацій залишається відсутність стратегічних і конкретних рекомендацій щодо реалізації інтеграційного курсу в реальному політичному процесі. Почасти, це може бути пов'язано з тим, що кістяк представників федералізму значною мірою утворений європейськими політиками і управлінцями-практиками, тоді як теорії комунікацій – академічними дослідниками.

Здійснений аналіз теоретико-методологічних принципів аналізу динаміки євроінтеграційних процесів в країнах асоційованого членства вказує на відсутність загальної теорії регіональної європейської інтеграції, здатної пояснити складний інтеграційний феномен у всій його варіативності. Проте, існуючі концепції та теоретичні підходи до її вивчення виконують важливу функцію впорядкування уявлень про зміст наукового дискурсу європейської інтеграції та перспективи розвитку цього явища.

1.2. Аналіз джерельної бази

Сукупність джерел, використаних у процесі аналізу динаміки євроінтеграційних процесів в Україні після 2004 року та визначенні проблем і перспектив вступу України до ЄС можна умовно розділити на декілька груп: опублікована дипломатична документація офіційного характеру, нормативно-правові акти та офіційні документи органів державної влади України, основних інститутів Європейського Союзу, інформаційні матеріали ЗМІ, доповіді, монографії і наукові статті, політична публіцистика, соціологічні дані, аналітичні та статистичні матеріали.

Важливою складовою джерельного забезпечення досліджуваної проблеми виступають нормативно-правові акти національного та міжнародного характеру, зокрема: офіційні документи органів державної влади України [30; 31; 53; 58; 59; 60; 61; 62; 63; 64; 65; 82; 83], основних інститутів Європейського Союзу [4; 12; 27; 38; 52; 73; 97; 109]. Для дослідження еволюції інтеграційної

політики ЄС використовувалися документи щодо зовнішньої політики Європейського Союзу [18; 75; 94; 110; 121].

Теоретико-методологічна основа дослідження динаміки євроінтеграційних процесів у країнах асоційованого членства представлена науковим доробком А. Корбі [103], Р. Е. Болдуїна, Ж. Ф. Франсуа, Р. Портеса [96], Х. Бругманса [98], Р. Грінсберга [124], К. Дойча [107; 108], Р. Мажорлен [145], А. Мілварда [138], Д. Мітрані [148], Е. Моравчика [149; 151], Д. Мутімера [151], Ч. Пентланда [155], Д. Пучала [158], У. Райкера [159], Б. Розамонд [160], Б. Рассета [161], А. Спінеллі, Е. Россі [163], С. Фрідріха [123], Е. Хааса [138; 129; 130], С. Хоффмана [135; 136], П. Шміттера [162].

Під час написання кваліфікаційної роботи використовувалися дослідження, присвячені загальній проблематиці феномена Європейського Союзу й окремим аспектам розвитку співтовариства. Серед праць вітчизняних науковців, присвячених питанням європейської інтеграції, необхідно відзначити роботи І. Амеліної [1], М. Емерсона, В. Мовчана [16], Є. Кіш [34], В. Копійки [38; 39], А. Круглашова [41], В. Шинкаренка [40].

При дослідженні окремих аспектів міжнародного співробітництва було використано роботи іноземних фахівців міжнародників, політологів та істориків: Р. Гінсберг [126], С. Горка [126; 127], П. Гавлічек [131], Б. Гекман, С. Озден [136], Н. Горбаль, М. Адамів, А. Чумак [137], К. Пелчинська-Наленч [154], К. Писарська [156], Е. Вістріх [168], К. Зегота [170].

Окремі теоретичні та практичні аспекти дослідження, що стосуються моделювання відносин України та ЄС, а також розгортання політичних ініціатив ЄС на шляху євроінтеграції України висвітлено у дослідженнях: Ч. Паттена [153], С. Горки [125; 126], М. Емерсона [111], Е. Йохансона [139], А. Адамчука [91], К. Зеготи [170], В. Копійки, В. Манжоли, Н. Веселої [38; 39], П. Гавлічека [131], Г. Шелест [86], В. Тоцького [79] та інших.

Вагомий науковий інтерес для досліджуваної проблеми представляють праці зарубіжних учених А. Адамчук [91], А. Адаров, П. Гавлик [92], М. Дабровски, Р. Айяді [95], М. Емерсон [111], Е. Йохансон [139], Р. Козловськи

[143], в яких розглядаються різноманітні аспекти інтеграційної політики Європейського Союзу.

У вітчизняній політичній науці проблеми динаміки відносин України та ЄС на шляху до асоціативного членства, а саме переговорного процесу та його результатів, зони вільної торгівлі як одного з етапів на шляху євроінтеграції України та місця безвізового діалогу України та ЄС в структурі політики європейської інтеграції розглянуті у працях І. Амеліної [1], Н. Горбаль [138], Дж. Джексона [139], В. Кузьміна [44], Н. Комар [35], О. Олексів [49], А. Потіхи [53], В. Рєзнікова [65], І. Савченко [68], В. Шевченко [85], Т. Шуби, А. Шкумат, А. Крятова [87]. До спроб проаналізувати проблеми та оцінити перспективи інтеграції України до ЄС звертались Ю. Зайченко, С. Івасик, О. Козлова [24], М.Емерсон, В. Мовчан [16], С. Сидоренко [70].

Інформаційну основу аналізу динаміки євроінтеграційних процесів в Україні після 2004 року складають матеріали ЗМІ [3; 7; 8; 23; 24; 34; 50; 77; 78; 87], дані соціологічних досліджень [6; 10; 21; 76], аналітичні та статистичні матеріали [2; 11; 15; 19; 33; 71; 81; 85; 86; 92; 119].

Науковці величезну увагу приділяють проблемам євроінтеграційних процесів в Україні, динаміки відносин України та ЄС, особливостям етапів євроінтеграції України, аналізу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, окремим аспектам внутрішньополітичних трансформацій і окресленню перспектив вступу України до Європейського Союзу. Більшу увагу приділяють питанням «технічного» зближення України з ЄС. У зарубіжній науці питання, пов'язані з усвідомленням цивілізаційної ролі Європейського Союзу, різними аспектами історії співтовариства, дослідженням викликів і загроз стабільності ЄС, є також ґрунтовно вивчені. Стосовно європейської інтеграції України зауважимо, що основна маса робіт присвячена аналізу та оцінкам європеїзації нашої держави. Праці, які порушували б окремі питання відносин України та ЄС на сучасному етапі, тільки починають з'являтися. При цьому ні у вітчизняній, ні в зарубіжній науці не існує робіт, де повністю простежувалася б еволюція взаємовідносин Європейського союзу з окремими державами – від

торговельно-економічних угод другої половини минулого століття через травматичний розпад окремих союзів в умовах істотного впливу зовнішнього фактора – до сучасних інтеграційних процесів.

Незважаючи на солідний науковий доробок, присвячений проблемам європейської інтеграції, ключові питання аналізу динаміки євроінтеграційних процесів в Україні після 2004 року, визначення проблем і оцінки перспектив інтеграції України до ЄС не є достатньо розробленими у вітчизняній політичній науці та представлені фрагментарними дослідженнями, що спрямовані на висвітлення окремих аспектів європейської інтеграції України. Саме відсутність комплексних досліджень динаміки відносин України та Європейського Союзу зумовила невирішеність кола актуальних питань стосовно специфіки розвитку євроінтеграційних практик України шляхом аналізу відносин України та ЄС. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: характеристика основних етапів розвитку євроінтеграційних практик України, визначення досягнень і ризиків на кожному з них, аналіз сучасних проблем реалізації євроінтеграційних практик України. Визначені обставини зумовили формулювання проблеми нашого дослідження.

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛЮВАННЯ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ЄС

2.1. Розгортання політичних ініціатив ЄС на шляху євроінтеграції України

Після успішної внутрішньої інтеграції держав-членів Євросоюзу час від часу стало поставати питання про «розширення» ЄС. Відтак, розширення ЄС у 2004-2007 рр. є цікавим прикладом, адже його ініціатори чітко усвідомлювали, що нова східна межа ЄС пройде практично по кордону колишнього СРСР і його західних сусідів, які істотно відрізняються за рівнем соціального, зокрема, економічного розвитку.

На цю проблему звернули увагу не тільки потенційно нові, але й старі члени Європейського Союзу. Так, Велика Британія у 2002 р. дала перший офіційний імпульс пошуку відповіді на питання стосунків ЄС з його майбутніми «східними сусідами». Для цього з ініціативи Лондона в квітні 2002 р. Європейська Рада із загальних питань попросила Європейську комісію і Високого Представника Союзу в справах спільної зовнішньої політики та політики безпеки, запропонувати варіанти відносини ЄС з його сусідами і розробити відповідний офіційний документ (концепцію) політики Союзу щодо його нових «східних сусідів» [124, р. 431].

Відповіддю на прохання Ради став спільний лист [153] Комісара ЄС з питань Зовнішніх Відносин К. Паттена та Високого представника Союзу у справах Спільної зовнішньої політики та політики безпеки Х. Солани від 7 серпня 2002 р. з ідеєю «Ширшої Європи» (Wider Europe) [125]. У ньому містилася класифікація сусідів Європейського Союзу за критерієм відношення до них. Цей лист-класифікація став підставою для побудови чинного політичного курсу Союзу щодо його «східних сусідів». Слід зауважити, що запропоновані К Паттеном і Х. Соланою підхід і класифікації залишаються актуальними і досі (не враховуючи незначні зміни, не пов'язані із появою «Східного партнерства»).

Згаданий лист-концепція був обговорений і схвалений на неформальній зустрічі міністрів закордонних справ ЄС у форматі «Gymnich» [127] в серпні 2002 р. У цьому листі К Паттен і Х. Солана поділили держав-сусідів розширеної Європи (ЄС-25) на наступні групи: (1) Азійські й африканські держави басейну Середземного моря, охоплені Барселонським процесом (Євро-Середземноморське партнерство); (2) Держави Західних Балкан, що уклади угоди «Про стабілізацію та асоціацію» і, відповідно, охоплені «Процесом Стабілізації та Співробітництва»; (3) Пострадянські держави Східної Європи, з більшістю яких підписано Угоди «Про партнерство та співробітництво»; (4) держави-члени ЄАВТ; (5) держави, що почали переговори про вступ до ЄС, однак, реформуються надто повільно для того, щоби встигнути вступити в Союз до 2004 р. (Болгарія та Румунія); (6) Туреччина – держава, «призначена» до членства [140].

Автори листа, від імені союзних інститутів, запропонували членам ЄС наступні підходи до кожної з груп-держав. Всі зазначені «сусіди» ЄС поділені на три типи, з огляду на різні політичні підходи Брюсселя до них. Також було наголошено, що взаємодія з цими групами держав вимагає від Брюсселя комплексних рішень. Так, до першого типу віднесли держави, які повинні стати членами ЄС (з груп 2, 5 і 6 – Болгарія та Румунія, держави Західних Балкан та Туреччина). Політичні еліти ЄС погодились з тим, що «з часом» приймуть згадані держави до Союзу, незалежно від того, наскільки вони активні на шляху до ЄС, і не зважаючи на їх про- чи (анти)європейський політичний курс, як у випадку сучасної Сербії. Так, ЄС досі вважає, що «рано чи пізно» Західні Балкани стануть його частиною. Натомість щодо європерспектив Туреччини сумніви лише збільшилися після міграційної кризи ЄС і конституційних змін, ініційованих її нинішнім лідером Р. Ердоганом.

Другий тип держав – держави Західної Європи з багатим населенням та розвиненими економіками (група 4). Окрім членів ЄАВТ до цієї групи належать мікродержави – анклав і напіванклави Західно Європи (Андора, Монако, Сан-Маріно, Ватикан). Це самодостатні держави, стабільні демократії (поліархії

відповідно до термінології Р. Даля [14, с. 142]), з передбачуваним політичним курсом, глибоко інтегровані з Європейським Союзом. Хоча Брюссель хоче бачити їх в Союзі, але, розуміючи брак зацікавленості з їх боку, дотримується щодо них політичного курсу «status quo» [140]. ЄС готовий без зволікань прийняти будь-яку з цих держав, які відповідають маастріхтським і копенгагенським критеріям членства.

Третій тип сусідів – держави, щодо яких не запропоновано перспективи вступу. В цьому списку є як держави Південного та Східного узбережжя Середземного моря, так і пострадянські держави Східної Європи (групи 1 і 3). При цьому членство держав Північної Африки та Близького Сходу, з огляду на їхнє положення, виключене апріорі, як продемонструвала спроба Марокко подати заявку на вступ в ЄС. Втім, ані відсутність у них шансів на членство, ані їхня невизначеність не означають дотримання щодо цих держав «status quo» з боку Брюсселя, оскільки існуючий стан речей не задовольняє союзних політиків. Їх турбує те, що на Схід і Південь від ЄС знаходяться економічно нерозвинені, політично нестабільні, почасти недемократичні, слабкі з інституційного погляду держави. Схильність останніх до криз потенційно загрожує Європейському Союзу. Саме тому, для попередження проблем держав з груп 1 і 3, ЄС запропонував активну «політику сусідства», яка наблизила би їх до Союзу, його цінностей і стандартів, з метою поступу та посилення позицій цих держав, але без набуття членства.

Натомість для держав Східної Європи, особливо України, можливість членства не була ні цілковито заперечена, ні потенційно визнана. К. Паттен і Х. Солана підкреслили, що у перспективі найближчих десяти (чи можливо більше) років, «східним сусідам» ЄС пропонується лише наближення до Союзу без гарантій членства в ньому. Представники Союзу публічно дали зрозуміти, що незважаючи на те, що ідея і реалізація «політики сусідства» не відповідає на питання потенційного членства, але не виключає і, навіть, підтримує такі прагнення. Однак, після Листа 2002 р., чергові документи ЄС, що зміцнювали ЄПС чи ініціативу «Східного партнерства», не згадували навіть примарної

перспективи членства, навіть для найбільш активних сусідів ЄС. Зокрема, прийнятий в 2004 р. стратегічний документ Європейської політики сусідства підкреслив, що реалізація цього курсу політики ЄС не передбачає ані можливості подання його об'єктами заявки на членство в ЄС, ані перспективи їхнього вступу [111; 18]. Наступні документи ЄС це рішення тільки підтвердили, а не заперечили.

У березні 2003 р. Європейська Комісія опублікувала комюніке «Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин з нашими східними та південними сусідами» [169]. Основою цього документу стали пропозиції, що містились у листі К. Паттена та Х. Солани [153]. Брюссель заохочував політичні та економічні (інституційні) реформи в державах-сусідах вигодами, що впливають із їхнього доступу до спільного ринку ЄС. Вигоди від цих змін мав би отримати і ЄС, який завдяки сусідам оточував себе колом стабільних та передбачуваних держав з економіками, що розвиваються – «кільцем друзів» («ring of friends») [139]. Тодішній очільник Європейської Комісії Р. Проді підкреслив, що «разом із появою глобалізації та наднаціонального громадянського суспільства, зовнішні відносини ЄС не можуть більше відрізнитись від його внутрішнього розвитку, а особливо, коли це стосується сусідства» [126]. Таким чином, бенефіціарами нового курсу зовнішньої політики Брюсселя мали бути як держави-сусіди, так і Європейський Союз.

У комюніке 2003 р. містилась і пропозиція заснувати двосторонню співпрацю згідно з «Планами дій» (Action Plans) [169]. Кожен із них повинен був визначити конкретні цілі, на підставі досягнення яких можна було б оцінити поступ держав, охоплених програмою. Предметний діапазон створених на їхній основі угод із конкретними державами мав стосуватись не лише правил, що регулюють формування курсів торгівельної політики, але й імплементації норм та стандартів, до дотримання яких зобов'язують угоди в рамках ООН, ОБСЄ та Ради Європи. Озвучивши цю пропозицію Брюссель водночас працював над довготерміновою стратегією безпеки Європейського Союзу. Її результатом став документ: «Європейська Стратегія Безпеки –

безпечніша Європа в кращому світі» [102], презентований на засіданні Європейської Ради в Салоніках 19-20 червня 2003 р. Даний документ визначав найсерйозніші, на думку ЄС, загрози для світового порядку та добробуту. Розширення ЄС у 2004 та 2007 рр. та зміщення, у зв'язку з цим, його східного кордону розглядалося як шанс з одного боку, і як потенційна проблема, з іншого, оскільки інтеграція держав-кандидатів наближала ЄС до «неспокійних» регіонів.

Після широких консультацій всередині ЄС, а також із його сусідами, доопрацьована концепція К. Паттена – Х. Солани офіційно була проголошена в 2004 р. «Європейською політикою сусідства» (ЄПС). Втім, змінилася географія її охоплення. Так, з власних міркувань від участі в ній відмовилася РФ, але долучились держави Кавказу. Метою ЄПС стало підтримання належного рівня безпеки в Європі, а завданнями – протидія географічному та політичному поділу континенту вздовж нового кордону ЄС, попередження політичної і економічної нестабільності його сусідів. ЄС в рамках концепції зовнішніх «кіл» підтримав реформи в державах-сусідах, спрямовані на їхню секторальну інтеграцію (без надання їм перспективи членства), заявив про можливість взаємної лібералізації торгівлі, відкриття для сусідів власного внутрішнього ринку та залучення до розробки й реалізації окремих політичних курсів.

Європейська Комісія опублікувала документ «Європейська політика сусідства. Стратегія» (European Policy Strategy, EPS) [111; 118] 12 травня 2004 р. []. У ньому вказується на найважливіші напрями, в межах яких повинно розвиватися сусідське співробітництво. Серед них – управління транскордонним рухом, вдосконалення співпраці в рамках Простору юстиції і внутрішніх справ [91]. Територія, охоплена Політикою сусідства, повинна перетворитись на простір європеїзації, модернізації колишніх комуністичних диктатур і слабких європейських держав [154]. В рамках ЄПС не передбачалося створення нових інститутів і міжнародних угод з державами, охопленими цією політикою. Це наводило на думку, що ті, хто приймає рішення в Європейському Союзі, хотіли тримати ці держави на певній відстані.

Пропозиції зміцнити ЄПС з боку Європейської Комісії з'явилися в грудні 2006 р., а в грудні 2007 р. Єврокомісія представила комюніке «Сильна ЄПС» (Strong European Neighbourhood Policy) [122], в якому пропонувалися нові рішення. У лютому 2008 р. Рада ЄС прийняла висновок щодо ЄПС, що призвело до появи нових елементів політики. Насамперед, прийнято рішення, що першочергово слід зосередитися на імплементації вже прийнятих окремими державами зобов'язань в рамках Планів дій. Допускалася можливість укладення поглиблених угод, заміни Угод про партнерство та співробітництво. У галузі економічного співробітництва головним зняряддям повинна була стати поглиблена зона вільної торгівлі, яка охоплює торгівлю товарами й послугами, а також гармонізацію законодавства даної держави з законодавством Євросоюзу в цій галузі, відкрита для держав, які вступили в СОТ. У подальшій перспективі допускається можливість створення Економічної спільноти сусідства між ЄС та державами, охопленими ЄПС. У сфері зовнішньої безпеки допускається спільна участь партнерів по ЄПС, наприклад, через прийняття спільних декларацій в рамках Спільної зовнішньої політики й політики безпеки, чи участі в місіях ЄС. Також було запропоновано пом'якшення умов пересування осіб, зокрема, робочої сили, включаючи визнання необхідності впровадження візової лібералізації для партнерів по ЄПС і угод про малий прикордонний рух. Державам, які не є членами ЄС, дозволено брати участь в програмах Євросоюзу.

Через місяць цю стратегію прийняла Рада Європейського Союзу. Після цього офіційно започатковано «Європейську політику сусідства», яка охопила 16 держав, віддалених географічно, відмінних між собою в багатьох аспектах (політичних, економічних, культурних), зокрема в очікуваннях, пов'язаних із співпрацею з Європейським Союзом: Алжир, Вірменію, Азербайджан, Білорусь, Єгипт, Грузію, Ізраїль, Йорданію, Ліван, Лівію, Молдову, Мароко, Палестину, Сирію, Туніс та Україну.

Слід визнати, що в рамках концепції «зовнішнього кола» ЄС із держав, які за географічними критеріями, не можуть претендувати на членство в Союзі і не

мають такої перспективи, Європейська політика сусідства є дуже амбітною програмою Брюсселя. Її метою є досягнення значного рівня інтеграції держав-сусідів з ЄС. Ідеєю «політики сусідства» було створення найважливішої доданої вартості навколо ЄС – кола «добрих сусідів» і, в такий спосіб, – переміщення «цивілізаційних» кордонів. Відносини між ЄС та його сусідами мали стати критерієм їхньої оцінки з боку Брюсселя.

Окремі експерти відзначали шкідливість створення Європейської політики сусідства для «східних сусідів» ЄС з точки зору їхньої морально-психологічної мотивації до реформ [152]. До її появи примарна перспектива членства в Союзі стимулювала їхні інтеграційні прагнення. Де-юре весь ЄС повинен бути суб'єктом формування та реалізації курсу «політики сусідства» загалом і на кожному географічному напрямі, зокрема. Однак на практиці в питаннях реалізації його курсів зовнішньої політики значну роль почала відігравати геополітична логіка. В свою чергу із активацією та імплементацією ЄПС у Брюсселі зросло розуміння відмінностей у внутрішньополітичній і економічній ситуації політичних партнерів ЄС, їхнього ставлення до Союзу, особливостей викликів та загроз на різних напрямках. Це підтвердило і слушність окремого, диференційованого підходу Брюсселя до його сусідів. Як наслідок відбулася їхня диференціація на дві основні групи – «середземноморських» (африкансько-азійських) та «східних» (європейських) «сусідів» і, відповідно, почалося формування двох курсів політики сусідства – східного та південного. У цьому були зацікавлені найвпливовіші «старі» члени ЄС – колишні колоніальні держави і, особливо, південні члени Союзу, національна безпека яких напряму залежить від ситуації на берегах Середземного моря. Вони започаткували «Барселонський процес» і «Середземноморський союз» («Союз для Середземномор'я») [166] із секретаріатом в Барселоні. Ця підпрограма ЄПС зацікавила більшість найвпливовіших членів ЄС [156], а її презентація на саміті в Парижі у липні 2008 р. привернула увагу лідерів 43-х держав: 27-х членів ЄС та 16-х його «південних сусідів».

Паралельно із формування ЄПС і «Середземноморського союзу»

формувався і розвивалась ідея «Східного партнерства» як практична спроба знайти відповідь на питання, поставлене під час розпаду СРСР щодо форм залучення Заходу в події на теренах Союзу Незалежних Держав.

«Східне партнерство» (Eastern Partnership) – це східний вимір Європейської політики сусідства, що має на меті зміцнення політичної асоціації та економічної інтеграції ЄС з шістьма східноєвропейськими країнами-партнерами. Ініціатива декларується швидше як соціально-економічне, а не політичне співробітництво. До цієї ідеї привернули увагу «новий» (Польща) і «старий» (Британія) члени ЄС на зламі 1990-х – 2000-х рр. Своєї актуалізації вона набула під час головування Австрії в ЄС у 2006 р. через пропозицію зміцнення енергетичної співпраці з Білоруссю та Україною в рамках реалізованого ЄС курсу енергетичної політики та представлений за головування ФРН в ЄС у I-му півріччі 2007 р. проєкт концепції «Європейської політики сусідства Плюс» і, врешті-решт, підтриману Швецією пропозицію Польщі та Литви щодо поглиблення «східного виміру» Європейської Політики Сусідства на багатосторонні основі. Формування курсу східної політики Європейського Союзу виразно прискорилося завдяки польсько-шведській пропозиції щодо створення «Східного партнерства» [109].

Слід підкреслити, що головну увагу до східних сусідів ЄС привертала переважно його «нові» члени з меншим впливом у Брюсселі, тому вона привертала менше уваги аніж «Середземноморське партнерство». Серед зацікавлених у розвитку «східного» напряму політики ЄС на противагу до його середземноморського пріоритету були найновіші на той час члени Союзу [156], «творці» «Північного виміру» ЄС Швеція й Фінляндія, а також держави Балтії та Вишеградської групи, які найбільш послідовно підкреслювали необхідність інтенсифікації відносин Союзу з їхніми «східними сусідами». Варшава очікувала, що Берлін з геополітичних мотивів підтримає її ідею щодо «східних сусідів» ЄС, забезпечивши проєкту шанс на реалізацію [170]. Відтак ФРН, поряд із Польщею, відіграла важливу роль у розвитку програми «Східного партнерства».

Процес інституціоналізації політики Європейського союзу щодо «східних сусідів» розпочався 26 травня 2008 р. У проєкті передбачено участь країн Східної Європи – України, Молдови, Білорусі, Грузії, Вірменії та Азербайджану. З Республікою Білорусь було заплановано технічну й експертну співпрацю. Для більшості згаданих держав їхня підтримка програми пояснювалася географічним положенням, оскільки дестабілізація ситуації в найближчих «східних сусідів» ЄС і НАТО безпосередньо та непередбачувано могла впливати на добробут і безпеку [125, р. 92]. Тому необхідністю стало підтримання належного рівня безпеки та стабільності в регіоні, що вимагає підтримки якнайкращих відносин з державами з-поза їх східного кордону, а не ізоляція від них.

Європейська Рада схвалила та затвердила проєкт «Східне партнерство» і доручила Європейській Комісії до весни 2009 р. підготувати конкретні пропозиції, наголошуючи на необхідності диференційованого підходу до країн-учасниць у межах Європейської політики сусідства. Для держав, що беруть участь у проєкті «Східне партнерство» планувалось створення зони вільної торгівлі, підписання угод про асоціацію, лібералізація візового режиму, співпраця в галузі енергетичної безпеки.

Робота над ухваленням проєкту «Східне партнерство» стрімко та динамічно розгорталась. І вже 3 грудня 2008 р. Європейська Комісія оприлюднила повідомлення та робочий документ до нього, у якому визначено основні параметри та розкрито ідеї Східного партнерства. Зауважимо, що згодом дані положення було відкореговано в Декларації Європейської Ради, ухваленій 19-20 березня 2009 р. на додаток до висновків. Кульмінацією цієї ініціативи стала «Празька Декларація» саміту ЄС у 2009 р. яка визначала цілі та основні цінності співпраці ЄС і його сусідів [72].

7 травня 2009 р. у м. Прага під час установчого саміту «Східного партнерства» ухвалено спільну заяву, у якій Східне партнерство розглядається як додаток до двосторонніх договірних відносин між Європейським Союзом і державами-партнерами, своєрідний специфічний вимір європейської політики

сусідства. Таким чином, «Східне партнерство» стало ще однією регіональною ініціативою Європейського Союзу поряд із «Північним виміром», «Союзом для Середземномор'я», «Синергією Чорного моря».

Ухвалення та реалізація «Східного партнерства» мали велике значення для держав-ініціаторів проєкту – Польщі та Швеції. Польща продемонструвала здатність не тільки формулювати конструктивні пропозиції, а й узгоджувати та реалізовувати їх. Участь Швеції в ініціативі обумовлена прагненням зменшити негативне сприйняття політики Польщі, поширене на той момент у ЄС, і заручитися підтримкою «старих» членів Європейського Союзу. Утім Швеція, окрім солідаризації із позицією Польщі, прагнула також реалізувати далекосяжну стратегію, спрямовану на збільшення свого політичного впливу в ЄС шляхом досягнення лідерства у регіонах Північної і Центрально-Східної Європи, а також на протидію тандему Німеччини та Російської Федерації у стратегічному для Швеції Балтійському регіоні [38, с. 49].

Таким чином, ініціатива «Східного партнерства», що реалізувалася Європейським Союзом в рамках «Європейської політики сусідства», стала інструментом співпраці з колишніми радянськими республіками, що демонстрували європейські прагнення або підтримували з ЄС тісні суспільні (політичні та економічні) відносини.

Звертаючись до аналізу мети та завдань політики «Східне партнерство», слід наголосити на їх певній трансформації. Так, В. Копійка та В. Манджола зазначають, що: «якщо спочатку Східне партнерство запроваджувалося з метою поглиблення відносин із сусідами ЄС на Сході і збалансування Союзу для Середземномор'я, то згодом йому була відведена стратегічна роль. ... Військовий конфлікт між Грузією та Росією і його наслідки помітно вплинули на зміст повідомлення Європейської Комісії від 3 грудня 2008 р. Зокрема стверджувалося, що Східне партнерство сприятиме зміцненню державності та територіальної цілісності запрошених до участі в ньому країн і здійснюватиметься на засадах європейської солідарності» [38, с. 30]. Остаточний варіант основних положень, мети та цілей Східного партнерства

викладений, як зазначалось вище, у Декларації Європейської Ради [101] (ухваленій у формі додатку до висновків 19-20 березня 2009 р.) та у Спільній заяві Саміту Східного партнерства у Празі від 7 травня 2009 р. [73]

Ініціатива «Східне партнерство» засвідчила прагнення Європейського Союзу підтримувати намагання країн-партнерів наблизитись до європейських норм і стандартів, до демократичних цінностей. Даний проєкт демонструє згоду ЄС надати допомогу, необхідну для проведення внутрішніх політичних та соціально-економічних реформ з метою прискорення політичної асоціації та економічної інтеграції між Євросоюзом і зацікавленими країнами-партнерами. Основна мета «Східного партнерства» полягає в сприянні політичним та економічним реформам у країнах-партнерах.

До цілей «Східного партнерства» можна віднести створення відносин політичної асоціації, поглиблених та всеосяжних зон вільної торгівлі, розвиток партнерства залучених держав з ЄС, поступова лібералізація візового режиму, покращення структури багатосторонньої співпраці з державами-партнерами у рамках чотирьох «тематичних платформ» (демократії, добросусідства, стабільності, економічної інтеграції), а також конвергенція курсів національних політик з курсами політики ЄС, забезпечення енергетичної безпеки та спрощення особистих контактів [109]. Як специфічний вимір Європейської політики сусідства, Східне партнерство базується на взаємних інтересах і зобов'язаннях, на принципах відповідальності та підзвітності. В основу проєкту покладено принципи міжнародного права та демократичні цінності.

У рамках проєкту визначено п'ять основних галузевих ініціатив багатосторонньої співпраці: (1) створення інтегрованих програм управління кордонами в державах-сусідах ЄС; (2) підтримка їх малого та середнього бізнесу; (3) підтримка регіональних ринків електроенергії та забезпечення енергоефективності національних економік; (4) сприяння охороні навколишнього середовища; (5) провадження системи боротьби з природними та техногенними катастрофами [78].

Щоб наблизити держави Східної Європи та Кавказу до ЄС, окрім

згаданих галузей співпраці в рамках основних ініціатив Союзу, як зазначено вище, створено чотири тематичні галузеві платформи для двосторонніх дискусій по лінії ЄС – його країна-партнер з питань: демократії, добросусідства та стабільності; економічної інтеграції та конвергенції з політикою ЄС; енергетичної безпеки; міжособових контактів [77]. Впровадження таких тематичних платформ, на нашу думку, надавало можливості як для багатосторонньої співпраці, так і для двосторонніх дискусій. Двостороння співпраця стосувалася, насамперед, політичної, включно із розробкою та реалізацією курсів внутрішньої та зовнішньої політики, економічної та культурної сфер.

Реалізація основних цілей та завдань «Східного партнерства» щодо країн-учасниць, зумовила активізацію фінансування комплексних програм сприяння інтеграції економік східноєвропейських країн з економікою ЄС, зближення їх законодавства з законодавством ЄС; створення економічного союзу між учасниками проекту «Східне партнерство»; співпрацю в боротьбі проти корупції, організованої злочинності, нелегальної міграції; збільшення мобільності робочої сили та створення перспективи відкриття ринків праці ЄС; посилення енергетичної безпеки; реалізацію програм, що спрямовані на подолання економічної і соціальної нерівності; реалізацію індивідуальних програм (охорона кордонів, допомога у ліквідації наслідків стихійних лих, підвищення енергетичної ефективності та відновлюваних джерел енергії); посилення контактів між ЄС та громадянами країн Східного партнерства (наприклад, проєкт «Євроконкурс»); надання додаткової фінансової допомоги [78].

Спільна Декларація ЄС визнавала можливість участі в Партнерстві різних інституційних суб'єктів: урядів, парламентів, міжнародних організацій, органів місцевого самоврядування, фінансових установ, представників громадянського суспільства та приватного сектору. «Треті держави» могли брати участь у конкретних проєктах, зустрічах тематичних платформ за принципом case-by-case, за умови якщо їхня участь могла бути корисною для досягнення цілей

Партнерства [73]. Низка міжнародних організацій скористалися таким запрошенням ЄС до співпраці. Так, Рада Європи прийняла рішення брати участь в програмах боротьби з корупцією та покращенні судової системи «Східного партнерства». ОБСЄ співпрацює з ЄС в рамках підвищення стандартів захисту прав людини на Сході Європи. Натомість ЄБРР та ОЕСР беруть участь у програмі підтримки малого та середнього бізнесу в східних партнерах Союзу.

Ініціатива «Східне партнерство» включає дво-та багатосторонній вимір співпраці. Двосторонній рівень передбачає укладання угод про асоціацію між ЄС та кожною країною-партнером, зміст яких буде різним і відповідатиме цілям та потенціалу конкретного партнера. Багатостороння співпраця в межах Східного партнерства ґрунтується на вже згаданих чотирьох тематичних платформах [38, с. 32–33].

Отже, у масштабному проєкті «Східне партнерство», ініційованому Європейським Союзом, задекларовано прагнення ЄС активізувати співробітництво зі східними державами-партнерами для зміцнення міжнародної конкурентоздатності Європи, забезпечення стабільності та процвітання держав на Європейському континенті. Крім того, програма «Східне партнерство» засвідчила прагнення ЄС формувати договірно-правові та політичні засади співробітництва з країнами-учасниками, надавати їм підтримку на шляху до інтеграції в європейський економічний і політико-правовий простір. Подальша перспектива Східного партнерства залежить не тільки від ЄС, але і від партнерів. Важливими є стан їхніх економік, соціальна та політична стабільність, співвідношення політичних сил в суспільстві, послідовність внутрішньої і зовнішньої політики.

Підсумовуючи, зазначимо, що загалом, перспективи програми партнерства оцінюються досить суперечливо. Так зокрема, чеський аналітик П. Гавличек вважає, що, «незважаючи на важливість економічної і соціальної сфер, саме політичний імпульс буде необхідний для подальшої інтеграції та більш твердої мотивації країн Східного партнерства до проведення необхідних

реформ. І тільки цим способом можна буде досягти більш безпечного, сталого та процвітаючого сусідства» [131].

Що стосується майбутнього проєкту, то судячи із динаміки, з кожним роком воно стає більш значущим, в першу чергу для шести країн-партнерів. Важливим фактором успішності СП є політична й економічна ситуація загалом, і в регіоні зокрема. Для ЄС ініціатива «Східне партнерство» – це певною мірою можливість зміцнювати свою присутність в регіоні за допомогою фінансової підтримки, розвитку співпраці, спільних проєктів і т.д. Всі сторони Східного партнерства отримують, хоча й у різній мірі, те, що їм необхідно. Тому, швидше за все, співпраця буде й надалі розвиватися по висхідній, адже всі умови для цього наявні.

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що розглянуті політичні ініціативи ЄС корисні саме з міркувань спільної реалізації поточних цілей ЄС і його сусідів на короткострокову перспективу, однак у довгостроковій перспективі можлива демотивація його учасників до глибших і складніших соціальних реформ оскільки не дає їм морально-психологічної мети – членства в ЄС і зумовленої цим членством матеріальної цілі – коштів, які можна отримати його слабшим членам в рамках різноманітних програм Союзу. Разом із цим євроінтеграція залишається ключовим зовнішньополітичним пріоритетом і стратегічною метою ряду країн Східної Європи. Адже європейський вибір – це нові перспективи для співробітництва з розвиненими країнами континенту, орієнтовані на економічний розвиток, соціальний прогрес, зміцнення позицій держави у світовому співтоваристві. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню до високих соціальних європейських стандартів, підвищенню рівня життя і добробуту населення. В економічному аспекті євроінтеграція – це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності товаровиробників, можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС. В політичному аспекті євроінтеграція передбачає модернізацію правового поля та демократизацію політичної системи.

2.2. «Чорноморська синергія» та її роль у розгортанні відносин України та ЄС

1 січня 2007 р. Болгарія і Румунія вступили до Європейського Союзу, кордони якого, таким чином, вийшли безпосередньо до чорноморського узбережжя. Цей факт поставив ЄС перед необхідністю вироблення особливої стратегії у Причорноморському регіоні, яка б сприяла більш активній присутності ЄС в регіональних політичних, економічних та соціокультурних процесах. З цією метою 11 квітня 2007 р. Європейська комісія представила на розгляд Ради ЄС і Європарламенту нову ініціативу регіонального співробітництва за назвою «Чорноморська Синергія – нова ініціатива регіонального співробітництва» [99]. Потреба вироблення особливого курсу щодо Чорноморського регіону була сформульована достатньо чітко: «Регіон Чорного моря є особливою географічною зоною, багатою природними ресурсами і стратегічно розташованою на перетині Європи, Центральної Азії та Близького Сходу. З його численним населенням, регіон має ряд можливостей і викликів для його населення. Регіон є зростаючим ринком з великим потенціалом розвитку і важливим центром енергетичних і транспортних потоків. Однак це також і регіон з невирішеними замороженими конфліктами, багатьма проблемами навколишнього середовища і недостатнім контролем кордонів, що створює ґрунт для нелегальної міграції та організованої злочинності. Попри значні позитивні зрушення за останні роки, як і раніше залишаються розбіжності в швидкості економічних реформ і якості управління серед різних країн регіону. Динамічна регіональна відповідь на ці проблеми може принести велику користь громадянам країн регіону, а також сприяти загальному процвітанню, стабільності та безпеки в Європі» [99]. Відповідно, головними напрямками співпраці в рамках Чорноморської Синергії були визначені: демократія, повага до прав людини та належне урядування; контроль за переміщенням та підвищення безпеки; «заморожені» конфлікти; енергетика; транспорт; охорона довкілля; морська політика; рибальство; торгівля; дослідницькі та освітні мережі; наука і техніка; зайнятість та соціальні питання;

регіональний розвиток [99]. Наголосимо, що ініціатива Чорноморська синергія не є традиційною комплексною політичною ініціативою ЄС, а швидше спрямована на підтримку регіональної секторальної співпраці: «Комісія не має на меті пропонувати незалежну Чорноморську стратегію, оскільки широка політика ЄС щодо цього регіону вже сформульована в передвступній стратегії щодо Туреччини, Європейській політиці сусідства та стратегічному партнерстві з Росією» [23].

Важливим аспектом Чорноморської синергії є те, що вона зорієнтована на творення особливої, відмінної від інших, стратегії ЄС в Причорномор'ї. Її синергетичний характер полягає в тому, що підхід Єврокомісії ґрунтувався на виробленні формату взаємодії груп регіональних акторів, що покликано було створити *додану вартість* шляхом взаємодії з ЄС: (1) Туреччини як регіонального актора, що здійснює процес підготовки до вступу в ЄС (йдеться про 2007 р.); (2) блоку держав, щодо яких ЄС здійснює Європейську політику сусідства (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна); (3) Росії, яка у 2007 р. позиціонувалася як стратегічний партнер ЄС; (4) Болгарії, Греції та Румунії, які, як країни-члени ЄС, покликані були зіграти особливу роль в проведенні нової ініціативи в життя. Отже, Чорноморський регіон означений чітко й включає Грецію, Болгарію, Румунію, Молдову, Україну, Росію, Грузію, Вірменію, Азербайджан, Туреччину. Хоча Вірменія, Азербайджан, Молдова та Греція не є прибережними державами, історія, близькість та тісні зв'язки роблять їх природними регіональними акторами та розгортають зміст поняття *Велике Причорномор'я*, яке стало частиною офіційного дискурсу ЄС [100]. Актуальність такого розширеного трактування Чорноморського регіону пояснювалося з практичної точки зору: «Масштаб дій може виходити за межі регіону як такого, оскільки багато видів діяльності залишаються міцно пов'язаними з сусідніми регіонами, особливо з Каспійським морем, Центральною Азією та Південно-Східною Європою. Повинен існувати тісний зв'язок між підходом до Чорного моря і Стратегією ЄС для Центральної Азії. Чорноморське співробітництво, таким чином, буде включати в себе суттєві

міжрегіональні елементи. Воно також буде брати до уваги інші програми регіонального співробітництва, підтримувані міжнародними організаціями та третіми країнами» [99].

Основним міжнародним об'єднанням зони Великого Причорномор'я, є Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). З її 12 держав-членів тільки дві – Албанія і Сербія – не включені ЄС до ініціативи Чорноморська синергія. В ЄС розуміють всю важливість діалогу з ОЧЕС, зокрема у звіті Єврокомісії за перший рік реалізації Чорноморської Синергії наголошується на «швидкому розвитку відносин» [100] між ЄС та ОЧЕС, а за підсумками Стамбульського саміту ОЧЕС (червень 2007 р.) Єврокомісії було надано статус спостерігача в ОЧЕС, який також мають сім держав-членів ЄС: Австрія, Німеччина, Італія, Польща, Словаччина, Франція і Чехія. У спільній декларації за підсумками зустрічі на найвищому рівні, лідери країн ОЧЕС підтвердили «важливість встановлення стратегічних відносин між двома організаціями» [106].

14 лютого 2008 р. Україна, що головувала на той час в ОЧЕС, приймала зустріч міністрів з питань взаємодії у Чорноморському регіоні, якою було дано офіційний старт ініціативі Європейської Комісії Чорноморська синергія, спрямованої на посилення регіонального співробітництва [86, с. 22]. До Києва приїхала Комісар ЄС з питань зовнішніх відносин та Європейської політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер, яка виступила у своїй промові наголосила, що Чорноморська синергія пропонує план діяльності в сфері тих питань, які становлять спільний інтерес для країн-учасниць: «Тепер, коли ЄС є повноправним учасником, ми можемо працювати разом над визначенням спільних проєктів і підходів, які принесуть переваги усім нам у майбутньому. Це не означає повторного винаходу колеса: ми не хочемо дублювати те, що вже роблять інші, чи змагатися з поточними ініціативами. Саме тому ми звернулися до регіональних чорноморських організацій, зокрема Організації з економічного співробітництва, яка має широке членське представництво та відіграє унікальну роль у регіоні (Додаток А). Ми не ставимо перед собою мету

створювати нові інституції, а швидше хочемо розвинути тісніші контакти з тими, хто вже працює у цьому просторі, та подивитися, що можемо зробити додатково» [9]. Задля досягнення означених цілей у 2008–2010 рр. Чорноморська синергія спрямовувалася на кілька пріоритетних напрямків: (1) транспорт – для забезпечення кращої координації між транс'європейськими мережами та мережами Чорноморського регіону; (2) рибний промисел – для забезпечення раціонального використання рибних ресурсів Чорного моря; (3) охорону довкілля – для впровадження проєктів, пов'язаних зі зміною клімату та якістю води; (4) транскордонну співпрацю для започаткування програми співпраці між місцевими органами влади в усьому регіоні [142].

Зауважимо, що підсумки київських зустрічей вказують на відсутність всеосяжного консенсусу через позицію Росії, яка висловила за більш значну роль Чорноморського економічного співробітництва на основі рівноправного діалогу організації з ЄС, ніж Чорноморської синергії. Перший заступник міністра закордонних справ Росії А. Денисов, який очолював в Києві російську делегацію, пояснив позицію Москви в такий спосіб: «Чорноморська Синергія, що є в нашому баченні логічним розвитком політики сусідства ЄС у регіоні Чорного моря, на жаль, ставить ОЧЕС, регіональну організацію з п'ятнадцятирічним стажем співпраці, структурованими інститутами і солідним багажем реалізованих проєктів, лише в ряд з іншими форматами взаємодії на Чорному морі, багато з яких ще й не проявляли себе в практичних справах. На нашу думку, цінність справжньої зустрічі, її головна мета, про яку в організації ЧЕС неодноразово йшла мова, полягала б у запуску процесу плідної взаємовигідної співпраці, синергії двох організацій – ЧЕС і ЄС» [13]. Позиція російської сторони полягала й у тому, що формат *Євросоюз – країни Чорноморського регіону* виводить це співробітництво швидше на двосторонні рамки взаємодії ЄС з окремими причорноморськими державами, тоді як у всіх без винятку країн-членів ОЧЕС існують і розвиваються налагоджені двосторонні канали діалогу з ЄС, тож формат ОЧЕС – ЄС є більш продуктивним.

На думку українського дослідника В. Тоцького, реалізація ініціативи Чорноморська синергія у період 2008–2010 рр. вказує на: (1) її перевантаженість численними декларативними напрямками співпраці, взаємодія за якими видається проблематичною навіть за наявності сприятливих умов; (2) продовження розвитку галузевого співробітництва завдяки вже існуючим моделям співпраці в регіоні, а спроби налагодити співпрацю з ОЧЕС втратили динаміку; (3) незначну увагу ініціаторів Чорноморської синергії до розв'язання заморожених конфліктів, що помітно гальмує процеси співробітництва; (4) брак фінансових ресурсів для реалізації проєктів у переважній більшості країн регіону [79, с. 20].

На нашу думку, для України значення участі в ініціативі ЄС Чорноморська синергія визначається тим, що вона є послідовною, довгостроковою ініціативою, яка доповнює двосторонні відносини ЄС з країнами Чорноморського регіону та сприяє більшій підтримці ЄС окремих галузей регіону. Не менше значення має й те, що ініціатива є інклюзивною, адже участь у ній можуть брати держави широкого регіону Чорного моря (Великого Причорномор'я), що сприяє зміцненню довіри, регіональному діалогу та досягненню відчутних результатів для держав і громадян. Зрештою, Чорноморська синергія заохочує такий підхід до розробки проєктів, який транслює ініціативу знизу догори, сприяючи, таким чином, визначенню та підтримці потреб, пріоритетів та цілей партнерів у регіоні.

Початок практичної реалізації ініціативи ЄС Чорноморська синергія відбувся тільки у 2010 р., коли 16 березня у Брюсселі відбулася конференція міністрів охорони навколишнього природного середовища держав-членів ЄС та інших країн Чорноморського регіону. Організатори конференції (Європейська Комісія та Румунія) визначили мету заходу як започаткування практичної реалізації регіональної ініціативи ЄС Чорноморська синергія шляхом позиціонування першого з низки секторальних партнерств за напрямком *Навколишнє природне середовище*. За результатами конференції було схвалено Спільну декларацію про започаткування практичної реалізації ініціативи ЄС

Чорноморська синергія [26].

У своїй доповіді Європейська служба зовнішніх зв'язків та Європейської комісії щодо реалізації ініціативи Чорноморська синергія за 2015–2018 рр. констатує «вагомий прогрес у морських справах та блакитному зростанні (blue growth – прим. Авт.) в Чорному морі» [115]. На нашу думку, для України найбільш важливим результатом участі у Чорноморській синергії стало, по-перше, підписання 31 травня 2018 р., разом з Болгарією, Грузією, Республікою Молдова, Румунією, Російською Федерацією, Туреччиною, Бургаської декларації міністрів «Назустріч спільному морському порядку денному для Чорного моря» [147]. Бургаська міністерська декларація зобов'язує країни-учасниці спільно виробляти та узгоджувати пріоритетність дій для вирішення викликів, пов'язаних із «синьою економікою» у спільному басейні Чорного моря. Цією декларацією підкреслювався добровільний та галузевий характер співпраці країн-учасниць в Чорноморському регіоні та визнавалася роль ключових регіональних міжнародних організацій, зокрема ОЧЕС.

По-друге, це участь України у червні 2018 р. у роботі Конференції на високому рівні «Чорноморське рибальство та аквакультура», робота якої завершилася підписанням Софійської Декларації міністрів [133]. Ця декларація поновила політичну прихильність країн-учасниць Чорноморської синергії до спільних дій щодо забезпечення сталості рибальства та аквакультури в Чорному морі. Вона містить план роботи щодо спільних дій та графік впровадження державами домовленостей на узбережжі Чорного моря упродовж десяти років (2018–2028 рр.). Домовленості передбачають покращення збору даних та їх наукову оцінку, створення екосистемного управління рибальством, розвиток культури дотримання вимог шляхом усунення незаконного, незареєстрованого та нерегульованого рибальства й підтримки сталого дрібного рибальства та аквакультури. Реалізація передбачених заходів призведе до інтеграції принципів нового динамічного управління рибальством у Чорному морі. Наголосимо, що Софійська Декларація міністрів визнала, що «Рамкова директива морської стратегії» (MSFD) [113] залишається основним

інструментом, який підтримується ЄС для захисту морського середовища Чорного моря. Директива заохочує посилення регіонального співробітництва, спираючись на відповідні існуючі програми та заходи, розроблені в рамки структур, що впливають з міжнародних угод. Україна взяла на себе зобов'язання впроваджувати «Рамкову директиву морської стратегії» [113] ЄС через відповідні Угоди про асоціацію.

По-третє, у травні 2019 р. Україна, разом з Болгарією, Грузією, Молдовою, Румунією, Росією та Туреччиною, підписала Бухарестську декларацію міністрів щодо спільної морської програми для Чорного моря, що ґрунтується на добровільному регіональному співробітництві у сфері збереження морського узбережжя регіону та принципах блакитної економіки знизу догори. Метою Бухарестської декларації міністрів країн-учасниць Чорноморської синергії була визначена необхідність посилення регіонального діалогу між країнами та зацікавленими сторонами для спільного вирішення викликів та можливостей галузей «синьої економіки» в цьому регіоні, забезпечення екологічної сталості, одночасно сприяючи зростанню та просуваючи проекти «синьої економіки». Для досягнення означеної мети визначено три основні завдання: (1) формування здорових морських та прибережних екосистем, (2) створення конкурентної, інноваційної і стійкої «блакитної економіки»; (3) сприяння інвестиціям в «блакитну економіку». Також в декларації були визначені пріоритетні дії, що охоплюють різні міжгалузеві питання екологічних аспектів рибальства та аквакультури, зеленого транспорту, прибережного та морського туризму, морського підприємництва та кластери морських досліджень, інноваційні бізнес-моделі, фінансові інвестиції, навички океанічної грамотності [147]. Отже, участь України в європейській програмі стратегічних досліджень та інновацій щодо Чорного моря сприяє проведенню досліджень для забезпечення сталого зростання в регіоні.

16 листопада 2020 р. Україна взяла участь у он-лайн заході «Сталість у регіональному співробітництві на Чорному морі: просування Чорноморської синергії та Європейська зелена угода» [110], зорганізованому Європейською

Комісією в рамках ініціативи Чорноморська синергія. Подія була присвячена проектам, що реалізуються ЄС у Чорноморському регіоні, та формуванню зв'язків між Чорноморською синергією та Європейською зеленою угодою. Під час відкриття пленарного засідання політики високого рівня погодилися, що регіональна співпраця в Чорному морі як ніколи важлива для вирішення сучасних та транскордонних викликів. Залучення ЄС як суб'єкта регіональної політики є ключовим для просування Європейської зеленої угоди та подолання наслідків пандемії COVID-19.

Українська делегація взяла активну участь у роботі трьох тематичних сесій он-лайн заходу, які були присвячені сталій «блакитній економіці», стійкості навколишнього середовища та транскордонному співробітництву в Дунайському просторі. Під час презентації ключових результатів конкретних проєктів був визначений успіх і важливість тематичної та прагматичної співпраці, спрямованої на вироблення спільних рішень для спільних викликів та використання усього комплексу регіональних можливостей. Обмін ідеями продемонстрував, що Чорноморська синергія через морські програми та програми стратегічних досліджень та інновацій для Чорного моря, дає конкретні результати на користь громадян, у тому числі в таких сферах, як «блакитна економіка», дослідження та інновації. Було визнано, що ініціатива ЄС Чорноморська синергія значною мірою сприяє суспільній стійкості та зміцнюють довіри, безпеки та стабільності у Чорноморському регіоні [112].

Зауважимо, що у 2015–2020 рр. ЄС інвестував понад 50 млн. євро в рамках ініціативи Чорноморська синергія на підтримку «блакитної економіки» Чорноморського регіону, зосереджуючись на вирішенні проблем, пов'язаних з морською справою, підтримкою сектору рибальства та спільноти вчених, які працюють над морськими дослідженнями та інноваціями (Додаток Б).

Одним з найбільш важливих результатів участі України у он-лайн заході «Сталість у регіональному співробітництві на Чорному морі: просування Чорноморської синергії та Європейська зелена угода» [110] стало підвищення обізнаності та сприяння багатостороннім діям регіонального співробітництва,

розроблених за ініціативи ЄС, зокрема стосовно поточних екологічних викликів та сталого зеленого розвитку в Чорноморському регіоні. Українська сторона підтвердила свою готовність до подальшого залучення до різних сфер співпраці, а представники ЄС наголосили на продовженні «нарощування поточного позитивного імпульсу» та збільшенні своєї активності у Чорноморському регіоні [110].

Отже, регіональна ініціатива ЄС Чорноморська синергія зорієнтована на посилення та поглиблення співпраці з країнами Чорноморського регіону. Її основним завданням було стимулювання демократичних й економічних реформ та допомога у розв'язанні регіональних конфліктів. Здійснений аналіз участі України у Чорноморській синергії доводить, що Чорноморська синергія не вирішує повною мірою своїх завдань, маючи успіхи переважно у конкретних ініціативах у сферах захисту довкілля, морської політики, рибальства та підтримки громадянського суспільства, що пов'язано з неоднозначною позицією ЄС. Об'єднання, усвідомлюючи стратегічну важливість Чорноморського регіону, розробивши, з метою заохочення процесів регіональної інтеграції, ініціативу Чорноморська синергія, чітко не означив свою стратегічну позицію та, відповідно, не діяв відповідно до стратегічних намірів. Перспективи реалізації безпекових аспектів Чорноморської синергії, у яких найбільше зацікавлена Україна в контексті окупації Криму Російською Федерацією, залежать переважно від енергії і ресурсів, які ЄС вкладає у програми та проекти даної ініціативи.

РОЗДІЛ 3

ДИНАМІКА ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ЄС НА ШЛЯХУ ДО АСОЦІЙОВАНОГО ЧЛЕНСТВА

3.1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: переговорний процес та результати

Взаємини України з Європейським Союзом, розпочавшись з моменту визнання її як незалежної держави 26 грудня 1991 року, мають вже досить тривалу історію. В 1994 році між сторонами було підписано Угоду про партнерство та співробітництво, що набула чинності у 1998 р. Політичний діалог проводився на самітах ЄС – Україна починаючи з 1997 року. Надалі Україна отримала «спеціальний статус сусіда», долучилася до плану «Шляхом європейської інтеграції» [63], який передбачає створення умов для вступу в ЄС.

Відповідно до «Плану дій Україна – ЄС», затвердженого Європейською комісією у 2004 році, було укладено угоди про співробітництво в сфері енергетики, транспорту, охорони навколишнього середовища, візового режиму тощо. На початку 2008 року Україна стала членом СОТ, навесні 2009 р. приєдналася до програми «Східне партнерство», спрямованої на розвиток співпраці ЄС з шістьма колишніми республіками СРСР. У 2010 р. Верховна Рада прийняла закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» [57], відповідно до якого курс на євроінтеграцію проголошувався пріоритетним напрямком розвитку держави. З лютого 2011 р. Україна стала повноправним членом Європейського енергетичного співтовариства, завданням якого є створення єдиного енергетичного ринку країн ЄС і Південно-Східної Європи.

Зазначимо, що переговорний процес стосовно підписання нового базового договору між Україною та Європейським союзом [81] замість діючої на той момент Угоди про партнерство та співробітництво було розпочато ще в березні 2007 року і тривав він із декількома перервами фактично протягом наступних 7 років. 11 листопада 2011 р. у Брюсселі відбувся фінальний 21-й раунд переговорів щодо укладання Угоди про асоціацію, в процесі якого було

узгоджено всі положення тексту Угоди. В рамках роботи П'ятнадцятого саміту Україна-ЄС, що відбувся 19 грудня 2011 р. у Києві обидві сторони офіційно заявили про завершення переговорів, і 30 березня 2012 р. у Брюсселі глави переговорних делегацій парафували текст Угоди про асоціацію. Разом з тим ЄС висував ряд вимог до України. 10 грудня 2012 р. Рада закордонних справ Європейського Союзу схвалила висновок щодо України, в якому обґрунтовувалось підписання Угоди про асоціацію прогресом України в трьох напрямках: дотримання міжнародних стандартів у законодавстві про парламентські вибори, вирішення питання про виборче правосуддя, а також здійснення реформ визначених у спільно узгодженому порядку денному Асоціації [104, р. 2]. Слід зазначити, що її підписання декілька разів відкладалося, при цьому керівництво ЄС висувало Україні ряд попередніх умов, які не знаходили повну підтримку в Києві. Проте, врешті-решт сторони домовилися підписати Угоду про асоціацію в листопаді 2013 року під час роботи Вільнюського саміту «Східного партнерства».

Україна намагалася виконати поставлені перед нею умови. У квітні 2013 року Президент України В. Янукович своїм указом помилював колишнього міністра внутрішніх справ Юрія Луценка та колишнього міністра охорони навколишнього середовища Георгія Філіпчука, що було позитивно сприйнято європейськими чиновниками. Однак, питання про долю колишнього прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко так і залишалося невирішеним.

23 жовтня 2013 року Європейський парламент прийняв резолюцію, в якій рекомендував Раді ЄС підписати Угоду про асоціацію з Україною тільки за умови, що офіційно визначені 10 грудня 2012 р. Радою закордонних справ ЄС критерії будуть виконані до початку Вільнюського саміту [120, р. 8]. 18 листопада відбулося засідання Ради міністрів закордонних справ Європейського Союзу, на якому планувалося ухвалити остаточне рішення щодо можливості підписання Угоди про асоціацію з Україною на саміті у Вільнюсі 28-29 листопада. Однак Рада так і не ухвалила рішення, оскільки Україна виконала не всі поставлені перед нею вимоги. Міністр закордонних справ

Литви, головуючої на той час у Євросоюзі, Л. Лінкявічус висловив сподівання, що до саміту Україна виконає всі вимоги ЄС [71].

Україна прагнула виконати решту вимог до Вільнюського саміту. Однак, на засіданні Верховної ради 21 листопада 2013 р. депутати відхилили всі шість запропонованих законопроектів, які дозволили б экс-прем'єру Ю. Тимошенко виїхати за кордон для проходження лікування, тобто виконати одну з основних вимог Європейського Союзу. Було ухвалено тільки закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів» [56], підготовлений з урахуванням думок експертів Венеціанської комісії. Незважаючи на те, що Україна формально так і не виконала всі умови підписання Угоди про Асоціацію, Європейський Союз все очевидніше сигналізував про готовність підписати її.

Українська сторона, в свою чергу, також висувала ряд умов, спрямованих на мінімізацію економічних і соціальних проблем, що могли виникнути після підписання Угоди. Особливо гостро вони зазвучали безпосередньо перед самітом, коли стало зрозуміло, що Європейський Союз готовий підписати Угоду про Асоціацію навіть без виконання всіх вимог пред'явлених раніше вимог. У зв'язку з цим можна окреслити ряд взаємозв'язаних проблем вирішення яких прямо або опосередковано залежало від ЄС. Насамперед, це зменшення торгового обороту України з іншими країнами. Особливо це стосувалося країн Митного Союзу частка яких у структурі експорту України в 2013 р. склала 32% (\$ 20,08 млрд), а ввезення товарів – досягло 39% в структурі імпорту товарів до України (\$ 30,02 млрд), частка ЄС відповідно складала 27% і 37% [2]. Прагнучи вирішити проблему зовнішніх ринків Президент В. Янукович з початку 2013 р., вів переговори з Росією, намагаючись знайти прийнятну модель співпраці України з Митним союзом Євразійського економічного співтовариства. Однак голова Європейської Комісії Ж. М. Баррозу дав ясно зрозуміти, що Україна не зможе одночасно бути членом Митного союзу і приєднатися до Угоди про вільну торгівлю з ЄС [3].

В контексті аналізу економічних і соціальних наслідків підписання Угоди

про Асоціацію з ЄС слід також звернути увагу на пункти, що стосуються загальної політики безпеки. Так у п. 1 ст. 4 Угоди зазначено: «В усіх сферах, що становлять взаємний інтерес, між Сторонами повинен розвиватися та зміцнюватися політичний діалог. Це сприятиме поступовій конвергенції із зовнішніх питань та питань безпеки для все більш глибокого залучення України до Європейської зони безпеки» [81]. Таким чином, ЄС утверджував свою винятковість в питаннях безпеки, що, на наш погляд, розглядалося Росією як оголошення офіційного суперництва за території впливу.

Поглиблення та розширення співпраці України з ЄС створювало певні системні проблеми участі Києва у різних угодах в межах СНД, включаючи вільний обіг товарів з Росією і деякими іншими республіками колишнього СРСР. В результаті процес підготовки до підписання Угоди про асоціацію з ініціативи українського керівництва було призупинено. 21 листопада 2013 р. уряд ухвалив Розпорядження про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [51]. Події, що відбулися на саміті Східного партнерства 28–29 листопада 2013 р. вказали на невизначеність тодішньої української влади. Свідченням цього слугують висловлювання європейських чиновників. Так, голова Європейського Парламенту Мартін Шульц на саміті зазначив, що питання асоціації України з ЄС може вирішитись при іншому президентові та парламенті України [33]. Президент Литви Д. Грибаускайте під прес-конференції висловила досить категорично: «Ми дуже сподіваємося, що Україна рано чи пізно, й особливо до зустрічі у Ризі, прийме рішення, які вигідні самій Україні. Ніяких обгородок або змов із українським керівництвом ЄС точно практикувати не буде і на них не піде. Всі умови, які необхідні, щоб Україна підписала договір про асоційоване членство, Україні відомі, жодних інших вимог не буде» [55]. Найбільш адекватним ситуації можна вважати висловлювання на саміті Президента Європейської Комісії Ж. М. Баррозо: «Нам відомо, наскільки український народ відчуває себе європейцями, наскільки вони піклуються про Європу, наскільки вони прагнуть бути членами демократичної спільноти країн Європи, і

ми, звичайно ж, будемо продовжувати перемовини з нашими українськими партнерами, усвідомлюючи, що ми завжди повинні поважати суверенні рішення України» [164]. Подальші дії представників Європейського Союзу засвідчили підтримку прагнень українського народу.

Відмова тогочасного президента України В. Януковича від підписання Угоди про асоціацію з ЄС стала приводом для масових акцій протесту в Києві, і після майже трьох місяців жорсткого протистояння, в кінці лютого 2014 р., в Україні відбулася зміна влади. Переживши трагічні події зими 2013–2014 рр., Україна змогла повернутися на шлях євроінтеграції з новим тимчасовим урядом.

2 березня 2014 р. новий уряд країни розпорядився відновити процес підготовки до підписання Угоди про асоціацію. 21 березня під час позачергового саміту Україна – ЄС в Брюсселі урочисто підписано важливу для нашої держави політичну частину Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Від української сторони Угоду підписав тогочасний прем'єр-міністр А. Яценюк, зі сторони Євросоюзу – президент Ради ЄС Х. ван Ромпей, президент Єврокомісії Ж. М. Баррозу та глави всіх держав, що входять до ЄС. Зауважимо, що підписано було тільки політичну частину угоди, яка стосувалася, насамперед, політичної взаємодії, питань безпеки та боротьби з тероризмом. Зокрема, сторони схвалили преамбулу, ст. 1, розділи I «Загальні принципи», II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» та VII «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» Угоди. На саміті також було заявлено про необхідність внесення змін до Конституції України, яких вимагають зобов'язання, що випливають зі ст. 8 Угоди про асоціацію стосовно ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р.

Обраний у травні 2014 р. новий Президент України Петро Порошенко запевнив, що Україна підпише також економічну частину Угоди про асоціацію, що й було зроблено буквально через місяць. 27 червня 2014 р. у Брюсселі Україна підписала Договір про зону вільної торгівлі з Євросоюзом (DCFTA)

(одночасно такі ж угоди з ЄС підписали Молдова та Грузія). Тепер Україну очікував не менш, ніж 10-річний період найскладніших реформ у всіх сферах.

16 вересня 2014 р. Європейський Парламент і Верховна Рада України одночасно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, однак на вимогу Росії 12 вересня 2014 р. у Брюсселі під час тристоронніх переговорів «ЄС – Росія – Україна» була досягнуто домовленості про відстрочення імплементації економічної частини Угоди щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС до 31 грудня 2015 р. Таким чином, Україна отримала ще майже півтора року для адаптації до нових умов торгівлі, оскільки застосування торгового розділу Угоди про асоціацію було відтерміновано фактично до 2016 р. У зазначений період Україна повинна була припинити лібералізацію імпорتنних тарифів для європейських товарів, що є умовою збереження режиму вільної торгівлі з Росією.

Починаючи з 1 листопада 2014 р. Україна приступила до реалізації основних положень Угоди, за винятком питання створення зони вільної торгівлі, яка, як нами вже зазначено, в режимі тимчасового та часткового застосування вступила в дію з 1 січня 2016 р. З боку Європейського союзу ратифікацію Угоди про асоціацію було завершено 11 липня 2017 р. [152], а повністю Угода між ЄС та Україною набула чинності з 1 вересня 2017 р.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС нараховує понад тисячу сторінок, складається з 486 статей, і включає наступні частини [81]:

– Преамбула – вступна декларація до Угоди, в якій визначено загальні цілі та базові принципи Угоди про асоціацію;

– 7 розділів: «Загальні принципи», «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики», «Юстиція, свобода та безпека», «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», «Економічне та галузеве співробітництво», «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством», «Інституційні, загальні та прикінцеві положення».

– 43 Додатки, що відображають індикативні параметри нормативно-

правових актів ЄС і законів України, які повинні бути прийняті протягом визначеного періоду часу з метою реалізації положень Угоди про асоціацію.

– 3 Протоколи.

У преамбулі та Ст. 1 визначаються базові загальні цінності, на яких ґрунтується Угода про асоціацію та встановлюються спільні цілі і завдання. Зокрема, мова йде про такі загальноприйняті положення як повага до демократичних стандартів, верховенство права, дотримання прав людини та основних свобод, недискримінація осіб, що належать до меншин, повага до людської гідності та відданість принципам вільної ринкової економіки. Окремо наголошується на прагненні сторін досягти економічної інтеграції за допомогою створення поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) як невід'ємної частини Угоди про асоціацію відповідно до прав і обов'язків, що випливають з членства сторін у Світовій організації торгівлі (СОТ).

Слід зазначити, що визначення цілей займало важливе місце при підготовці основного тексту угоди, оскільки Україна прагнула не тільки зафіксувати на папері економічне зближення з ЄС, а й підтвердити перспективу вступу країни до складу Європейського Союзу. Однак в Брюсселі вважали за краще не поспішати з проголошенням такого амбітного політичного завдання й обмежилися нижченаведеним переліком цілей Угоди про асоціацію [81]: а) сприяння поступовому зближенню Сторін, що ґрунтується на спільних цінностях, тісних привілейованих зв'язках, поглибленні зв'язків України з політикою ЄС та розширення її участі у програмах і агентствах; б) забезпечення необхідних рамок для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, що становлять взаємний інтерес; в) сприяння, збереження та зміцнення миру і стабільності у регіональному та міжнародному вимірах відповідно принципів, визначених у Статуті ООН і Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.), а також цілей Паризької хартії для нової Європи (1990 р.); г) запровадження умов для посиленних економічних і торговельних відносин, що сприятиме поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку Європейського Союзу, в тому числі завдяки

формуванню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, як це визначено у Розділі IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» цієї Угоди, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до ефективної ринкової економіки, шляхом поступової адаптації вітчизняного законодавства до *acquis* ЄС; д) посилення співробітництва у сферах юстиції, свободи та безпеки, спрямоване на забезпечення верховенства права, поваги до прав людини й основоположних свобод; е) запровадження умов для поглиблення та розширення співпраці в інших сферах, що становлять взаємний інтерес.

Розділ 1 присвячено загальним принципам, що лягли в основу написання основного тексту Угоди. Повага до демократичних принципів, прав людини й основних свобод, як визначено, зокрема, в Гельсінському заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі [25] та Паризькій хартії для нової Європи [50], а також в інших відповідних документах щодо захисту прав людини, серед яких Загальна декларація прав людини ООН [12] і Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод [36] є основоположними принципами Угоди про асоціацію. При цьому повага до принципу верховенства права формує основу внутрішньої і зовнішньої політики двох сторін і є базисним невід'ємним елементом Угоди. Забезпечення поваги до принципів суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, протидія поширенню зброї масового знищення та засобів її доставки також є основоположними принципами Угоди про асоціацію.

У сфері економічного співробітництва встановлено, що принципи вільної ринкової економіки становлять основу відносин між Євросоюзом і Україною. Верховенство права, належна система адміністративного управління, боротьба із корупцією, різними формами транснаціональної організованої злочинності та тероризмом, сприяння сталому розвитку та ефективній багатосторонності також є визначальними для поглиблення відносин в рамках асоціації.

Розділ 2 «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики», що нараховує десять статей, містить положення, реалізація яких повинна

сприяти розвитку та зміцненню політичного діалогу в різних сферах двостороннього співробітництва, включаючи поступову конвергенцію позицій України з політикою ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки. Тут визначено цілі політичного діалогу, ключова з яких – розширення політичної асоціації між Україною та Європейським Союзом. Серед інших цілей слід відзначити прихильність сторін до підтримки міжнародної стабільності та безпеки, зміцнення поваги до демократичних цінностей та принципів, верховенства права та належного управління, прав людини і основоположних свобод, поширення принципів незалежності, суверенності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, співпраці у сфері безпеки й оборони.

Дана частина Угоди про асоціацію встановлює рівні та формат політичного діалогу, наприклад передбачено проведення самітів і зустрічей на різних рівнях. На урядовому рівні політичний діалог здійснюється за взаємною згодою в рамках засідань створюваної Ради асоціації, формат діяльності якої визначено ст. 460-463 Угоди [81], і в рамках регулярних засідань представників двох сторін на рівні міністрів закордонних справ. Політичний діалог на парламентському рівні здійснюється в рамках Парламентського комітету асоціації, параметри роботи якого визначено у ст. 46.

В рамках Розділу 3 «Юстиція, свобода та безпека» особлива роль відводиться утвердженню верховенства права і зміцненню інституційної системи публічного управління загалом та правоохоронних і судових органів, зокрема. Україна також зобов'язалася вжити заходів щодо посилення боротьби з корупцією, зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, забезпечення незалежності та неупередженості. При цьому основою співпраці у галузі юстиції, свободи та безпеки повинен стати принцип поваги до прав людини й основних свобод. Окрім того, сторони взяли на себе зобов'язання забезпечити захист персональних даних, налагодити ефективну співпрацю в сфері міграції, надання притулку та прикордонного контролю, підвищити мобільність робочої сили, впорядкувати пересування осіб, боротися з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму, незаконним обігом наркотиків,

протидіяти злочинності та корупції, а також в цілому розширити співпрацю в правовій сфері.

Розділи 4-6 за своїм обсягом займають центральне місце в Угоді про асоціацію та присвячені питанням створення поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), розширенню фінансового й економічного співробітництва між Україною та Європейським Союзом. Зокрема, Розділ 4 «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» визначає порядок і механізм поступового створення спільної поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, яка повинна почати функціонувати в повному обсязі не пізніше ніж за 10 років з моменту вступу в силу Угоди та, в міру наближення українського законодавства до стандартів ЄС, забезпечить подальшу плавну економічну інтеграцію України до внутрішнього ринку Євросоюзу. Розділ 5 «Економічне та галузеве співробітництво» висвітлює питання співпраці в галузі енергетики, управління державними фінансами, оподаткування, статистики, екології, у сфері транспорту, в космічній галузі, сфері науково-технічного співробітництва, промислової політики та політики підприємств, добувної і металургійної промисловості, а також фінансових послуг тощо. В Розділі 6 «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством» визначено механізми й інструменти надання Україні фінансової допомоги ЄС для досягнення цілей Угоди про асоціацію. Передбачається, що ЄС і Україна будуть застосовувати ефективні заходи протидії шахрайству, корупції й іншим незаконним діям.

Особливе місце в угоді про асоціацію займає Розділ 7 «Інституційні, загальні та прикінцеві положення», в якому описуються нові механізми та формати співпраці між ЄС та Україною. Політичний діалог і діалог з питань політики на вищому рівні здійснюється в рамках самітів керівників, які проводяться як правило один раз на рік. На самітах здійснюється загальний нагляд за виконанням положень Угоди про асоціацію, а також обговорюються будь-які двосторонні чи міжнародні питання, що становлять взаємний інтерес. Сторони також зобов'язуються сприяти проведенню регулярних засідань

представників громадянського суспільства з метою їх інформування про хід виконання Угоди та проблеми, з якими воно стикається. Для цього створюється орган під назвою «Платформа громадянського суспільства», що складається з представників громадянського суспільства України, з одного боку, та членів Європейського економічного і соціального комітету (ЄЕСК), з іншого.

Підсумовуючи зазначимо, що Угоду про асоціацію між Україною та ЄС підписано (березень 2014 року – політична частина, червень – економічна частина) та ратифіковано 16 вересня 2014 року Верховною Радою України, у той же час Договір про поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі протягом 15 місяців з моменту ратифікації Угоди про асоціацію не вступає в силу (до 31 грудня 2015 р.). Таке рішення прийнято на основі трьохсторонніх торгових консультацій ЄС – України і Росії на рівні профільних міністрів економіки та торгівлі. Це дало можливості Україні, по-перше, скористатися односторонніми преференціями в експорті своїх товарів до країн ЄС, по-друге, поповнювати бюджет за рахунок імпорتنих мит у торгівлі з ЄС, а, по-третє, тимчасово не закрило для неї можливості участі в зоні вільної торгівлі країн СНД.

Незважаючи на те, що Угода про асоціацію між ЄС і Україною вже вступила в силу в повному обсязі, ще рано робити далекосяжні висновки, однак можна констатувати, що це стало новим етапом у розвитку договірних відносин між двома сторонами, який передбачає більш тісну політичну асоціацію та економічну інтеграцію, і відкриває шлях до майбутніх прогресивних перетворень. Угода про асоціацію потенційно заклала ґрунтовний правовий фундамент для зближення України з Європейським Союзом на основі спільних цінностей з урахуванням демократичних принципів верховенства права, належного державного управління, дотримання прав і основних свобод людини. Однак сама по собі Угода про асоціацію – це не «чарівна паличка», за допомогою якої можна миттєво вирішити всі політичні й економічні проблеми України. Тільки послідовне проведення політичних і економічних реформ, чітке виконання взятих на себе зобов'язань в рамках Угоди, при одночасному дотриманні національних інтересів і з урахуванням

стандартів міжнародного права, дозволить Україні стати по справжньому сучасною демократичною та незалежною європейською державою.

3.2. Зона вільної торгівлі як один з етапів на шляху євроінтеграції України

Зони вільної торгівлі є найбільш поширеною формою економічної та інтеграції у сучасному світі. Український дослідник В. Шевченко вважає, що за змістом ЗВТ є системою преференційної лібералізації торгівлі у рамках двох країн або групи країн, основою якої є зниження тарифів на імпорт для партнерів по ЗВТ. Тобто, ЗВТ – це торговельний режим, який не позбавляє суб'єктів будь-якої частки національного суверенітету й незалежності зовнішньоторговельної політики, але впливає на технологічний розвиток, створює конкурентні переваги, формує інвестиційну привабливість та систематизує фінансові зв'язки країн-учасниць [85, с. 219]. В основі запропонованого В. Шевченком визначення ЗВТ лежить системний підхід, який передбачає комплексне вивчення об'єкта як єдиного цілого з позицій системного аналізу. Застосування системного підходу для визначення сутності ЗВТ дозволяє розширити уявлення про її специфіку і тенденції розвитку, глибше розкрити зміст процесів інтеграції, виявити об'єктивні закономірності формування.

Українська дослідниця І. Амеліна характеризує ЗВТ як форму міжнародної економічної інтеграції [1, с. 51]. У такому розумінні ЗВТ відсутній вплив економічної взаємодії на суб'єктів, що не беруть участь в ЗВТ. І. Савченко означає ЗВТ як міждержавну угоду, проте, угода, укладена між державою та інтеграційним угрупованням, є угодою вищого рівня, тож таке визначення ЗВТ є неповним [68, с. 86].

Визначення ЗВТ як форми та угоди можна розглянути і з позиції синергетичного підходу, яким передбачається вивчення складних систем, що здатні до самоорганізації. Відповідно, формування регіонального об'єднання як системи та отримання синергетичного ефекту можливе лишень за умови

зміцнення зв'язків між економіками країн-учасниць. Так, професор Каліфорнійського університету Дж. Джексон, означає ЗВТ як інструмент економічної політики, тобто засіб впливу [138, р. 1254].

У сучасній системі міжнародних відносин угоди про зону вільної торгівлі означені як потужний інструмент торговельної політики національних держав в умовах глобалізації. Угода про вільну торгівлю –це «договір, який укладається між двома чи більшою кількістю країн (групами країн), які мають на меті створення особливого правового режиму, за якого в торгівлі товарами та послугами між суб'єктами договірних відносин скасовуються/зменшуються митні тарифи, імпорتنі квоти, преференції, експортні обмеження та інші торговельні бар'єри» [95, р. 19]. Укладення таких угод створює сприятливі умови для двосторонньої торгівлі, збільшення обсягу зовнішньої торгівлі між державами-членами, позитивно впливає на стабілізацію торгової політики та її прогнозованість. Такі договори надають можливість відкривати нові ринки послуг, інвестицій, здійснювати координацію питань державних закупівель та прав інтелектуальної власності.

Відповідно до класифікації, запропонованої Європейською комісією, всі угоди у сфері торгівлі розрізняють залежно від форм економічної інтеграції: (1) угоди про митний союз; (2) угоди про асоціацію, стабілізацію, зону вільної торгівлі, всеосяжне економічне і торговельне партнерство (співробітництво); (3) угоди про партнерство та співробітництво, які визначають загальні рамки для двостороннього економічного співробітництва [117].

19 липня 2012 р. Україна і ЄС парафували Угоду про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі, що означало згоду обох сторін з усіма положеннями проекту угоди, які не можна змінювати. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС планувалося на 28 листопада 2013 р., але, з відомих причин, не відбулися. Уже після того, як в Україні відбулася Революція Гідності, нове політичне керівництво України реалізувало євроінтеграційні плани. Політична частина Угоди була підписана 21 березня, а економічна частина – на кілька місяців пізніше, 27 червня 2014 р.

Вже 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України ратифікувала «Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергетики та їх державами-членами, з іншого боку, від 21 березня 2014 р. і 27 червня 2014 р.» [81], Розділ IV якої і визначає режим застосування ЗВТ +. Тоді ж Європарламент дав згоду на те, щоб Рада ЄС в майбутньому мала можливість прийняти рішення про укладення (ратифікацію) Угоди. До того часу для України діяло так зване тимчасове застосування Угоди, що широко практикується в міжнародному договірному праві відповідно до Ст. 25 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. [134, р. 842]. Суть тимчасового застосування полягає в тому, що міжнародний договір (повністю або частково) стає юридично обов'язковим для договірних сторін, навіть якщо цей договір поки не вступив в силу.

У 2014 р. ЄС надав Україні автономні торговельні преференції в рамках Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (далі – ПВЗВТ, *Deep and Comprehensive Free Trade Agreements*), що є важливим інструментом Європейської політики сусідства ЄС. Нагадаємо, що цілями ЄПС є стабілізація країн-сусідів ЄС та наближення їх до членства в Об'єднанні шляхом більш тісної економічної, інституційної та політичної інтеграції.

З квітня 2014 р. в односторонньому порядку були зменшені тарифи для українських товарів на європейському ринку в режимі автономних торговельних преференцій. Наприклад, одразу були повністю скасовані ввізні мита ЄС для 94,7 % українських промислових товарів, 83,4 % харчової продукції та 82,2 % сільськогосподарських товарів [46]. Для решти українського експорту до ЄС відбулася часткова лібералізація доступу на європейський ринок шляхом: по-перше, застосування поступового зменшення або скасування ввізних мит ЄС упродовж перехідного періоду, визначеного у Додатку I-A до Угоди про асоціацію (від 3 до 10 років); по-друге, встановлення тарифних квот, які передбачають безмитний експорт для сільськогосподарської та харчової продукції в межах визначеного обсягу.

Україна почала скасовувати ввізні мита на імпорт з ЄС, починаючи з 1

січня 2016 р., тобто від початку створення ЗВТ між Україною та ЄС. Угода про асоціацію та глибоку й всеосяжну зону вільної торгівлі (ГВЗВТ) набула чинності 1 вересня 2017 р. Її основні положення стали важливою віхою в розвитку двосторонньої торгівлі та передбачають формування нових економічних можливостей для обох сторін. Зауважимо, що у 2019 р. були внесені зміни до Додатка I-A Угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо зміни зобов'язань ЄС стосовно обсягів тарифних квот на м'ясо птиці в бік зростання, що уможливило забезпечення дотримання інтересів українських виробників м'яса птиці [61].

Сьогодні ЄС є основним торговельним партнером, до якого експорт товарів з України в останні два роки стрімко зростає (Додаток В, Таблиця 1). Дані таблиці доводять, що за підсумками 2018 р. експорт товарів з України до ЄС перевищив експорт 2013 р. на 3,4 млрд. дол. та зріс до 20,16 млрд. дол. й склав 42,6 % від загального експорту України. Зросли й обсяги торгівлі з країнами Східного партнерства, наприклад, у 2017 р. експорт товарів до 5 країн Східного партнерства збільшився на 2 %, а імпорт – на 30% [52].

На сьогодні ЄС є найбільшим торговельним партнером України, оскільки питома вага торгівлі товарами становить 41,5 % від загального обсягу зовнішньої торгівлі України. За результатами 2020 р., обсяги зовнішньої торгівлі товарами між Україною та ЄС, порівняно з 2019 р. зросли на 7,1 %, експорт товарів та послуг зріс на 6,1 %, а імпорт – на 7,9 % [30]. Важливо, що Україна починає виходити на європейський ринок з товарами, поміж яких все більшу частку займають товари з високим ступенем обробки.

Україна активно використовує можливості безмитного експорту в рамках тарифних квот. Так, у 2020 р. українські експортери використали 32 можливості з 40 тарифних квот, 11 з них були використані у повному обсязі, 2 – більш ніж на 95 % (у 2019 р. використовувались можливості 32 тарифних квот, у 2018 р. – 29 тарифних квот, у 2016 р. – 26 тарифних квот) [10]. З повністю використаних 11 тарифних квот, були квотами на пшеницю, кукурудзу, ячмінь, цукор, мед, оброблені томати, виноградний та яблучний соки, вершкове масло,

крохмаль та оброблений крохмаль, м'ясо птиці. Тарифні квоти на продукти переробки солоду та крохмалю були використані на 99,9 %, оброблену продукцію зернових – на 99,5 %, яйця та альбуміни – на 84,5%, солод та пшеничну клейковину – на 90,3 %, ячмінь, ячмінне борошно та гранули – на 80,4 %, часник – на 78,6 %, висівки, відходи та залишки – на 72,3 %, яйця та альбуміни – на 63,0 % [30].

Постійно зростає кількість українських компаній, що здійснюють експорт товарів до держав-членів ЄС: якщо в 2014 р. експорт до ЄС здійснювали 10002 компанії, у 2017 р. – 14136 компаній, у 2018 р. – 14715 компаній, то у 2020 р. – 14545 компанії [116]. Паралельно збільшується і кількість орієнтованих на ЄС експортерів (у 2019 р. їх було 250), що отримали статус уповноваженого експортера та, відповідно, можуть здійснювати експорт до ЄС без оформлення сертифікату EUR1. Починаючи з 2020 р. починають фіксуватися й певні негативні тенденції під впливом пандемії COVID-19. Український експорт до країн ЄС у 2020 р., порівняно з 2019 р., знизився на 14 %, а імпорт – на 12,7 % [118; 61], а його структура вказує на те, що Україна ризикує опинитися у пастці виключного вироблення товарів аграрного сектору, що має низьку додану вартість.

Фінансова допомога на проведення реформ ЄС зобов'язує надавати країнам ПВЗВТ технічну та фінансову допомогу. З 2014 р. ЄС виділив понад 205 млн. євро для інвестицій у розвиток муніципальної інфраструктури, транспорту, енергоефективності та кредитування МСП [31]. Проте, підтримка країн-сусідів є суттєво меншою, аніж допомога країнам-кандидатам, що надавалася їм перед вступом до ЄС та аніж трансферти ЄС для країнам – нових членів.

Найважливіші переваги впровадження ПВЗВТ для України пов'язані з розширенням можливостей доступу до ринків ЄС та модернізацією економіки шляхом інституційного зміцнення, покращенням бізнес середовища та підвищенням конкурентності через лібералізацію зовнішньої торгівлі. Основні вигоди та витрати на імплементацію ПВЗВТ наведені у Додатку Б.

Проаналізуємо їх більш детально.

До переваг від імплементації ПВЗВТ для України ми відносимо, по-перше, зняття торговельних бар'єрів (Додаток В, Таблиця 2). Основною метою ПВЗВТ є повне усунення тарифних та нетарифних перешкод для двосторонньої торгівлі. У такому сенсі основні перешкоди для торгівлі, що залишаються і сьогодні, пов'язані з нетарифними бар'єрами, зокрема високими вимогами до безпеки харчових продуктів та технічних стандартів, що стосуються безпеки виробничих процесів й промислових [44]. На відміну від звичайних угод про ЗВТ, одана вартість ПВЗВТ, пов'язана з обов'язковими правовими рамками, що встановлюються для усунення нетарифних бар'єрів у різних формах під час отримання фінансової та технічної підтримки з боку інституцій ЄС.

По-друге, модернізацію економіки. Покращення регуляторного середовища та максимальної інтеграції ринків країн-сусідів з ЄС, сприяє полегшенню доступу до глобальних та європейських мереж постачання та ланцюгів створення вартості. Передбачуване та знайоме для європейців нормативно-правове середовище, що буде створено внаслідок наближення до законодавства ЄС, сприятиме стимулюванню іноземних інвестицій, основні ефекти яких пов'язані з поширенням нових технологій, моделей логістичних рішень, управлінських і маркетингових практик. Наявний досвід країн-членів ЄС, що здобули членство внаслідок третьої хвилі, засвідчує, що покращення регуляторного середовища та максимальної інтеграції ринків значною мірою сприяли модернізації та реструктуризації їх економік [45]. Водночас, результати діяльності іноземних інвесторів у оптовій й роздрібній торгівлі, операціях з нерухомістю та епізодично у фінансових послугах мали більш суперечливий характер, оскільки призводили до розширення дефіциту поточного рахунку та створення фінансових бульбашок [92].

По-третє, чисті вигоди від реформ лежать в основному в довгостроковій перспективі, є асиметричними: (1) в часовому вимірі, тобто високі витрати у короткостроковому періоді поєднуються з акумулюванням переваг здебільшого у довгостроковій перспективі; (2) у міжрегіональному та міжгалузевому

вимірах, коли слабкі галузі та регіони опиняються перед потребою здійснення високих витрат. Через те, що витрати є негайними та реальними, а суттєві внутрішні та зовнішні перешкоди не дають прогнозувати щодо результативності зусилля з реалізації реформ. Адже, навіть успішна реалізація реформ, передбачених угодами про ПВЗВТ, не надає гарантій того, що Україна зможе успішно інтегруватися та адаптуватися до вимог ринків ЄС. Останнім часом означається асиметрія у торговельних відносинах між учасниками ПВЗВТ та країнами ЄС, адже перешкоди для експортерів з країн-членів ЄС під час експорту на ринки країн-учасниць ПВЗВТ є несуттєвими, тоді як для країн-учасниць ПВЗВТ вони пов'язані з більшими ризиками.

Водночас, варто реалістично оцінювати й ті витрати і ризики, які супроводжуватимуть шлях набуття повноправного членства України в ЄС за допомогою інструментів ПВЗВТ. По-перше, варто оцінити загальні витрати для України як країни-учасниці ПВЗВТ. Хоча потенційні можливості є значущими, виклики, пов'язані з повним використанням переваг ПВЗВТ є більш масштабними. Україна є менш розвинутою та конкурентоспроможною, тоді як її експорт до ЄС здебільшого концентрується в незначній кількості технологічно менш розвинених секторів. Харчові продукти та сільськогосподарська сировина, що домінують серед експортних товарів України, наражаються на нетарифні бар'єри на ринку ЄС. Хоча угоди ПВЗВТ передбачають повне усунення торговельних бар'єрів, для окремих секторів, головним чином саме сільського господарства та харчової промисловості, передбачають лише часткову лібералізацію, а експортні обмеження включають тарифні квоти, регулювання вхідних цін та інші типи норм [93]. Ці обмеження вільної та всеохоплюючої торгівлі доповнюються необхідністю дотримуватися жорстких європейських стандартів безпеки, неповною поінформованістю експортерів щодо мереж збуту, пошуком ділових партнерів та жорсткою конкуренцією.

По-друге, це витрати на впровадження ПВЗВТ. До основних слабких місць стратегії розробки та впровадження ПВЗВТ варто віднести відсутність

оцінки витрат України на їх впровадження. Дотепер характерним явищем для кампаній з підвищення рівня обізнаності щодо ПВЗВТ є концентрація уваги на сукупних потенційних довгострокових вигодах від ПВЗВТ з одночасним замовчування більшості необхідних витрат [137]. Така ситуація є причиною спотворення очікувань населення щодо результатів ПВЗВТ та потенційно може призвести до розчарування під час перехідного періоду. Тому, на нашу думку, слід здійснювати всебічне і систематичне обговорення витрат і викликів, пов'язаних з просуванням України шляхом впровадження ПВЗВТ. Найбільший наголос має бути зосереджений на: (1) прямих витратах державного сектора, пов'язаних з розробкою та впровадженням нормативних змін, передбачених ПВЗВТ; (2) витратах приватного сектора, що пов'язані з адаптацією до нових регулятивних норм; (3) непрямих витратах, що пов'язані з втратою робочих місць; (4) додаткових ризиках, генерованих підвищенням конкуренції та економічною реструктуризацією, що залежать від впливу інших факторів, зокрема, результатів реалізації реформ, рівня обізнаності ділових кіл, наявності фінансування для покриття витрат переходу на нові регулятивні норми.

По-третє, це низький рівень поінформованості про зміст ПВЗВТ і регуляторні вимоги до України. Рівень обізнаності набуває особливої актуальності, коли йдеться про перспективи успішної адаптації зацікавлених сторін до нових умов. Переговори щодо ПВЗВТ не були повністю прозорими на рівні деталей, маємо на увазі, наприклад, що не йшлося про те, які галузі економічної системи України слід захищати шляхом встановлення більш тривалого перехідного періоду чи визначення тарифних квот. Зрештою сила впливу переговорних сторін була неоднаковою. Витрати на впровадження угод щодо ПВЗВТ не були артикульовані перед громадськістю та не поширювалися через за доступні для зацікавлених осіб канали [92]. Адже, для вироблення оптимальної стратегії реалізації, зацікавлені суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мали здійснити не лише аналіз агрегованих даних, а й звернутися до його потенціалу на рівні конкретних секторів економіки. Україна також стикається з політичними ризиками, що виникають як наслідок внутрішнього

розколу між західно-орієнтованими і російсько-орієнтованими економічними групами, що загострюються внаслідок зовнішніх геополітичних впливів і російської агресії в Україні. Тому, для українського бізнесу важливо, щоб і українські, і європейські політики створили стійкі механізми у здійсненні реформ, забезпечуючи їх незворотний характер, спрямовували зусилля на комунікацію з зацікавленими сторонами.

По-четверте, це гармонізація внутрішніх для України регуляторних норм із *acquis* ЄС та впровадження стандартів ЄС. Адаптація до стандартів ЄС та відповідні реформи є масштабним процесом, адже в Україні слід наблизити 80–90 % норм національного законодавча та нормативно-правових регулятивних актів до відповідних правових норм ЄС [45]. Заходи з імплементації ПВЗВТ були першочерговими, оскільки стандарти ЄС мали бути прийняті як обов'язкові, а ті, що суперечили їм, мали бути скасовані. Це вартісний та організаційно складний процес як для органів державної влади, так і для приватного сектора. Однак, тільки такі зміни можуть допомогти підвищити рівень безпеки для споживачів продукції країн-членів ЄС та сприяти розширенню українського експорту. Оновлення норм національного законодавства України, відповідно до ПВЗВТ, збільшує, в умовах недостатнього доступу бізнесу України до фінансового супроводу адаптації до вимог ПВЗВТ, ризики скорочення виробництва в окремих секторах економіки та болісних змін на ринку праці. Отже, тут також, до певної міри, ми фіксуємо асиметрію у тому сенсі, що Україна не контролює процес зміни регулятивних норм ЄС, але зобов'язана приймати більшість з них.

По-п'яте, зміна статусу неконкурентоспроможних на європейському ринку секторів економіки, які можуть відігравати особливо важливу роль для національної економіки України. Зокрема, харчова промисловість і металургія, які зобов'язані опиратися на нові екологічні стандарти та нормативи безпеки, є дуже важливими для економіки України, а сільське господарство з малотоварним господарством і орієнтацією на роздрібну торгівлю, забезпечують ринок праці та зайнятості [31].

По-шосте, це перерозподіл робочої сили, зумовлений реструктуризацією та модернізацією промисловості, під впливом ПВЗВТ. Особливо вразливими до таких змін низькокваліфіковані працівники, які зайняті у сферах малотоварного сільськогосподарського виробництва, роздрібної торгівлі або у неконкурентоспроможних на ринку ЄС галузях промисловості [92]. Тому Україна має докласти зусиль щодо перепідготовки працівників з метою пом'якшення неминучих негативних змін на ринку праці. Водночас, посилена інтеграція та відкритість призводять до прискореного відтоку робочої сили, насамперед висококваліфікованих молодих працівників, що негативно впливає на розвиток людського капіталу в Україні та ставить під загрозу не тільки бізнес-перспективи, але і стабільність системи соціального забезпечення. Попри те, що не всі зміни у структурі зайнятості населення України безпосередньо пов'язані з впровадженням положень ПВЗВТ, цей процес призведе до зростання витрат на адаптацію української економіки до європейських норм і принципів.

Отже, Угода про асоціацію України з ЄС запустила реформи, відповідно до яких українські підприємства отримують доступ до найбільшого ринку у світі. Положення про ПВЗВТ забезпечили безперервне зростання двосторонньої торгівлі між ЄС та Україною. На нашу думку, Україна має дотримуватися прагматичної моделі реалізації угоди про ПВЗВТ, послідовно здійснюючи реформи, керуючись стратегіями модернізації та диверсифікації, що сприятимуть економічному зростанню, та реалізації заходів, спрямованих на розширення доступу до ринку ЄС. Для забезпечення економічної реструктуризації та конкурентоспроможності українського бізнесу в просторі ПВЗВТ необхідно: (1) покращити ділове середовище, залучати інвестиції у експортно-орієнтовані сектори економіки України та інтегруватися до глобальних ланцюгів створення вартості; (2) забезпечити громадську підтримку реформ, передбачених ПВЗВТ; (3) провадити політику пом'якшення витрат, пов'язаних із потенційними несприятливими наслідками та ризиками; (4) збільшення обсягів фінансової та технічної підтримки з боку ЄС, з чіткою

прив'язкою допомоги до результатів виконання конкретних умов.

Критично важливою передумовою успішної імплементації ПВЗВТ є формування відповідного макроекономічного та політичного підґрунтя, яке сприятиме інституційним реформам та формуванню прозорих умов функціонування ділових кіл. Досягнути цього можна спільними зусиллями органів державної влади та неурядових організацій, що допоможе пом'якшити наслідки обмеженої спроможності органів влади. Необхідно забезпечити чітку прив'язку допомоги ЄС до результатів виконання конкретних умов, причому важливо, що перевага в отриманні допомоги має надаватись суб'єктам, що могли створити позитивні, а не негативні умови розвитку. Вимірювати останні можна за допомогою системи моніторингу та функціональної оцінки, зорієнтованих на поєднання кількісних та якісних показників.

Важливим є й дотримання принципів прагматичного градуалізму в процесі реформування у чутливих сферах економіки України, зокрема, необхідно провести оцінку наслідків, пов'язаних зі змінами на ринку праці, нерівністю доходів та бідністю, до яких неминуче призведуть структурні перетворення в економіці, й розробити галузеві й регіональні стратегії, зорієнтовані на пом'якшення таких явищ.

Важливими і реалістичними кроками України у справі посилення функціональності ПВЗВТ є: по-перше, запровадження промислового безвізу; по-друге, приєднання України до єдиного цифрового ринку ЄС та врегулювання системи телекомунікаційних і електронних довірчих послуг, посилення кібербезпеки та розвиток критичної інфраструктури; по-третє, приєднання до Європейського Зеленого Курсу з відповідними змінами у сфері транспорту, енергетики, аграрному і промисловому секторах та поводження з відходами; по-четверте, приєднання до єдиного європейського транспортного простору; по-п'яте, гармонізація правил фінансового та банківського секторів.

3.3. Безвізовий діалог України та ЄС в структурі політики європейської інтеграції

У контексті формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції одним з найбільш важливих аспектів взаємодії України з ЄС є безвізовий діалог. Основи співпраці між Україною та ЄС у сфері візової політики були закладені «Планом дій ЄС у сфері юстиції та внутрішніх справ в Україні» [5] (12 грудня 2001 р.) та «Планом дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки» [5] (18 червня 2007 р.). Останній, зокрема, містив підрозділ «Візи», завданням якого було спрямування на спрощення оформлення шенгенських віз для громадян України та скорочення необхідного переліку документів, що дозволяли громадянам третіх країн в'їзд на територію України. Першим результатом такої співпраці стало звільнення від вимог оформляти візи для в'їзду в Україну для громадян ЄС з 1 травня 2005 р., а з 2008 р. українці отримали можливість їздити до ЄС за полегшеною процедурою після укладення «Угоди про спрощення оформлення віз» [43, р. 153].

Лібералізація візового режиму є одним з найпотужніших інструментів ЄС, який полегшує контакти між людьми та зміцнює зв'язки між громадянами країн-членів ЄС та країн, що мають асоційоване членство. Процес лібералізації візового режиму між ЄС та Україною розпочався зі скасуванням віз для громадян ЄС від 1 вересня 2005 р.

Зауважимо, що принципи візової політики ЄС визначені положеннями Лісабонського договору [37], відповідно до якого Об'єднання керується спільною нормативно закріпленою позицією щодо: спільної візової політики; перевірки осіб та нагляду за перетином зовнішніх кордонів ЄС; відсутності контролю осіб, що перетинають внутрішні кордони ЄС. Інструментом забезпечення безпеки зовнішніх кордонів ЄС є Візова інформаційна система, що поліпшує реалізацію спільної візової політики ЄС засобами спрощення обміну інформацією між країнами-членами та надання допомоги в ідентифікації осіб, які не можуть або більше не можуть здійснювати в'їзд, перебувати або проживати на території держави-члена ЄС [119]. Візова

інформаційна система містить всю інформацію: біометричні та особисті дані; про проїзні документи; дату та місце запиту візи; тип візи; дані про особу, що надіслала запрошення; призначення і тривалість запланованого перебування; дати прибуття та від'їзду; призначення першого пункту перетину кордону та маршрут транзиту; про місця проживання; поточний вид діяльності та попередні запити віз [49, с. 84]. Отже, Візова інформаційна система, будучи одним з інструментів спільної візової політики ЄС та поглиблення інтеграції держав-членів ЄС, стала одним з орієнтирів для отримання безвізового режиму для українців.

Перші практичні кроки у напрямі встановлення безвізового режиму для громадян України були здійснені у 2007 р., коли Україна та ЄС підписали «Угоду про реадмісію» [80], відповідно до якої Україна брала на себе зобов'язання про примусове повернення мігрантів, які нелегально потрапили до країн-членів ЄС з території України. Але предметного обговорення він зазнав на Паризькому саміті Україна – ЄС у вересні 2008 р.

На Паризькому саміті Президент України В. Ющенко, Президент Франції Н. Саркозі та Голова Європейської Комісії Ж. Баррозу ухвалили наступну спільну заяву, в якій привітали факт, «що після ухвалення у 2005 році Плану дій Україна – ЄС партнерство між Європейським Союзом і Україною істотно поглибилося у всіх сферах, що становлять спільний інтерес: співробітництві у сфері зовнішньої політики та врегулювання криз, економічній та енергетичній співпраці, співробітництві у сфері юстиції, свободи та безпеки, у тому числі візовій політиці, та у багатьох інших сферах» [121]. Опираючись на досягнутий значний прогрес у переговорному процесі та з метою підготовки України до виконання нею Угоди про асоціацію, політичні лідери наголосили на важливості підготовки нового практичного інструменту євроінтеграції України, який замінить План дій у березні 2009 р. Одним з елементів нового практичного інструменту вбачалося започаткування візового діалогу, зорієнтованого на вироблення відповідних умов для запровадження безвізового режиму у довгостроковій перспективі між ЄС та Україною.

На нашу думку, принципове значення мало обговорення цієї проблеми на Паризькому саміті в частині «Юстиція, свобода та безпека» [47]. Лідери ЄС та України, детально аналізуючи стан імплементації існуючих угод про спрощення видачі віз та реадмісії, підкреслили «необхідність повного та ефективного впровадження угод щодо спрощення видачі віз та реадмісії компетентними органами держав-членів ЄС та України, визнаючи те, що Україна надала громадянам ЄС право безвізового в'їзду» [47]. Водночас, представники ЄС та України зауважили на необхідності максимального використання тих можливостей, які надаються законодавством ЄС щодо малого прикордонного руху. Малий прикордонний рух, метою якого було заохочення економічного розвитку прикордонних регіонів, міжлюдських контактів, інтенсифікації співробітництва, спрямованого на набуття чинності угод між Україною та державами-членами ЄС з якими межує Україна, потребував вивчення можливостей запровадження спільного контролю на пунктах пропуску, що розташовані на спільному кордоні. Спільний контроль позиціонувався обома сторонами як ефективний засіб, що здатен спростити транскордонний рух та торгівлю, дотримуючись при цьому вимог відповідного законодавства та принципів безпеки.

Саме на паризькому саміті європейські лідери закликали експертів розпочати візовий діалог між Україною та ЄС якомога швидше, тобто у 2008 р. задля прискорення «започаткування діалогу щодо запровадження безвізового режиму для короткострокових подорожей між ЄС та Україною у довгостроковій перспективі» [20]. У період грудня 2008 – травня 2009 рр. відбувся перший раунд експертних засідань щодо чотирьох блоків питань, які були визначені Регламентом візового діалогу: (1) безпека документів у вимірі біометрики; (2) нелегальна імміграція у вимірі реадмісії; (3) громадський порядок та безпека; (3) зовнішні відносини України та ЄС [20]. Саме ці засідання створили можливість для здійснення обміну інформацією про адміністративні практики та законодавство в Україні, ЄС в цілому та державах-членах ЄС. Під час наступного раунду експертних зустрічей, який включав

виїзні засідання експертів до України у жовтні-листопаді 2009 р., була сформована чітка оцінка ситуації по кожному з чотирьох блоків питань, вироблені рекомендації для визначення методології розробки умов запровадження безвізового режиму поїздок до ЄС для громадян України [54].

На саміті Східного партнерства, який відбувся у Праці 7 травня 2009 р., була підтверджена довгострокова мета ЄС щодо повної лібералізації візового режиму в індивідуальному порядку для України за умов дотримання вимог безпечного та впорядкованого руху осіб [65, с. 107]. Того ж року, 4 грудня на Київському саміті Україна – ЄС була надана позитивна оцінка прогресу у безвізовому діалозі та схвалено перехід до «структурованого безвізового діалогу, який зосереджуватиметься на послідовних пріоритетах щодо заходів та рекомендацій для українських властей» [65, с. 106]. 9 червня 2010 р. під час засідання у форматі Україна – ЄС з питань юстиції, свободи та безпеки Україна та ЄС схвалили перехід до «повномасштабної операційної фази безвізового діалогу» [65, с. 108] на основі Плану дій, яким встановлюватимуться всі технічні умови, які має виконати Україна для запровадження безвізового режиму для громадян України.

Результати цієї стадії безвізового діалогу між Україною та ЄС доводять, що безвізовий режим для громадян України міг бути запроваджений тоді, коли будуть виконані всі відповідні умови, зокрема: (1) суттєво покращений рівень безпеки документів шляхом біометрики; (2) зміцнений потенціал у сфері політики притулку, управління міграцією та кордонами; (3) здійснені реформи і поглиблена співпраця у сфері громадського порядку і безпеки; (4) вирішення питань у сфері зовнішніх відносин, пов'язаних з переміщенням осіб. Виконання означених вимог потенційно має привести до формування високого рівня відповідності України європейським та міжнародним стандартам.

Водночас, європейська позиція щодо надання безвізового режиму Україні тісно пов'язувалася з повнотою та ефективністю імплементації «Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб» [80], регулярний моніторинг виконання якої здійснював Спільний реадмісійний комітет Україна – ЄС. У 2008–2010 рр.

було проведено 3 засідання Спільного реадмісійного комітету, на яких наголошувалося, що Україна дотримується усіх домовленостей [54].

Прогнозуючи наслідки можливої лібералізації візового режиму для України, європейська сторона наголошувала, що кількість українських громадян, яким було відмовлено у в'їзді на зовнішньому кордоні ЄС та частка відмов у видачі віз громадянам України упродовж 2008–2010 рр. залишалася відносно постійною та становила відповідно близько 5000 осіб та до 5 %. А кількість громадян України, які були затримані за незаконне перебування на території країн-членів ЄС, постійно зменшувалася: з 22 тис. осіб у 2006 р. до 12,5 тис. осіб у 2009 р. [116].

Вже 22 листопада 2010 р. на саміті Україна – ЄС, який відбувався у Брюсселі, був ухвалений «План дій з лібералізації візового режиму» [4] між Україною та ЄС, що містив перелік реформ, які необхідно здійснити Україні для запровадження нових правил перетину громадянами України кордону з країнами-членами ЄС. Зважаючи на те, що діалог з візової лібералізації передбачав вирішення широкого кола питань, пов'язаних зі створенням безпечного середовища, План дій був зорієнтований на встановлення чітких вимог, що мала виконати Україна. План дій як документ, що розроблений з урахуванням прогресу України у безвізовому діалозі, містив два рівні критеріїв: (1) попередні критерії щодо політичних засад та принципів, законодавства та планування, які є передумовою для досягнення (2) конкретних критеріїв, що вказують на ефективне та стійке виконання Україною відповідних вимог.

Було визначено, що Єврокомісія звітуватиме Європейській Раді про виконання попередніх критеріїв з метою прийняття офіційного рішення про початок оцінки виконання конкретних критеріїв, ґрунтуючись на оцінюванні, яке здійснювалося за участі експертів держав-членів ЄС під час виїзних перевірок до України. Україна повинна була надати детальну інформацію та статистичні дані, які дозволять оцінити конкретні результати прогресу України. Крім цього, Спільним реадмісійним комітетом було продовжено моніторинг імплементації «Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб» [80]. Щодо

імплементатії Угоди про спрощення оформлення віз, особлива увага приділялася усуненню ризиків підробки документів [4].

«План дій з лібералізації візового режиму» [4] передбачав виконання 144 критеріїв за чотирма блоками, які були актуальними і для оцінки прогресу України і до 2010 р.: (1) безпека документів, зокрема і біометрику; (2) протидія нелегальній міграції, зокрема і реадмісію; (3) забезпечення громадського порядку й безпеки; (3) забезпечення основоположних прав і свобод людини. Виконання даного плану здійснювалося у вимірі двох фаз: (1) законодавчої, якою передбачалося – приведення законодавства та нормативно-правих актів України у відповідність зі стандартами ЄС; (2) імплементатійної, що об'єднала заходи з практичної реалізації оновленого українського законодавства та забезпечення здійснення національних адміністративних практики відповідно до стандартів ЄС (Додаток Г).

Упродовж 2013–2015 рр. в Україні працювали 20 експертних місій ЄС, які здійснювали оцінку виконання критеріїв спочатку першої, а потім другої фази Плану дій. Під час моніторингу першої фази були ухвалені 150 законів, підзаконних актів та нормативно-правових документів. За результатами першого раунду оцінювання було сформульовано 54 рекомендації та 400 завдань для виконання критеріїв другої фази [35].

За цей час Європейська Комісія підготувала 6 доповідей щодо прогресу України у виконанні критеріїв Плану дій, у яких констатувала проведення низки реформ, передбачуваних планом візової лібералізації: створено антикорупційні структури Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, запроваджено електронні декларації для державних службовців, реалізовані реформи в сфері міграції, забезпечення безпеки документів, щодо захисту прав людини [88].

В липні 2014 р. єврокомісар з питань розширення та політики добросусідства Ш. Фюле зауважив, що безвізовий режим буде встановлений для України в найкоротші терміни. Невдовзі глава представництва Європейської комісії в Україні Я. Томбінський зазначив, що на його думку,

Україна досягне безвізового режиму з ЄС до кінця 2014 р. Подібні ідеї озвучив й президент Європейської комісії Ж. Баррозу – політик заявив, що безвізовий режим в «недалекому майбутньому стане рушійною силою об'єднання українців і європейців» [5]. Пізніше озвучені дати прив'язали до Ризького саміту Східного партнерства, запланованого на травень 2015 р. Однак у підсумковій декларації Ризького саміту, йшлося лишень про те, ЄС надасть Україні безвізовий режим в разі позитивного звіту ЄС у певній перспективі.

І тільки 16 грудня 2015 р. Європейська Комісія підтвердила успішне виконання Україною всіх критеріїв «Плану дій з лібералізації візового режиму» [4] та 18 грудня 2015 р. схвалила остаточний звіт. Це рішення в Києві було оголошено «великою перемогою», а Президент України П. Порошенко урочисто пообіцяв, що безвізові поїздки в країни-члени ЄС стануть реальністю вже в 2016 р. Його підтримав глава МЗС П. Клімкін, конкретизуючи дату травнем-липнем 2016 р. [87, с. 160]. Проте, візова лібералізація для громадян України стала досяжною тільки з 6 квітня 2017 р., коли Європейський парламент підтримав надання безвізового режиму для України, а 26 квітня того ж року послы держав-членів ЄС підтримали це рішення. Після голосування Ради міністрів закордонних справ ЄС та підписання даного рішення президентом Європейського Парламенту й представником Мальти як країни, головуючої у ЄС [11].

11 червня 2017 р. вступило у силу рішення про запровадження ЄС безвізового режиму для України [84], що засвідчило високий рівень довіри держав-членів ЄС та його інституцій до рівня забезпечення прав та свобод людини в Україні, безпеки документів України, системи управління кордоном, політики запобігання нелегальній міграції, організації боротьби з організованою злочинністю. Із 11 червня 2017 року між Україною та ЄС діє безвізовий режим. Громадяни України отримали змогу подорожувати без віз до 34 європейських країн, зокрема: (1) до 26 держав-членів ЄС, окрім Великої Британії та Ірландії; (2) 4 держав-асоційованих учасниць Шенгенської угоди – Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії, Швейцарії; (3) 4 держав, у яких діє візове

законодавство ЄС – Андорри, Сан-Марино, Ватикану, Монако [144]. Отже, безвізовий режим між ЄС та Україною означає, що громадяни України можуть перетинати кордон з країнами-членами ЄС без оформлення візи, тобто відбулося встановлення симетрії між візовими політиками ЄС та України, адже безвізові умови під час перетину кордону з Україною діють і для громадян ЄС від 2005 р.

Режим безвізу дозволив громадянам України перебувати на території країн-членів ЄС не більше ніж 90 днів упродовж будь-якого 180-денного періоду часу з метою, що належить до сфери: туристичних подорожей; поїздок вихідного дня; концертів; виставок; музичних, театральних та кінофестивальних та спортивних подій; короткострокового навчання та обміну досвідом; поїздок на лікування та відвідування рідних і друзів. Водночас, безвізовий режим не надав права українцям на роботу в країнах-членах ЄС, у тому числі короткострокову, але за допомогою інструменту безвізового режиму можна здійснювати легальний пошук роботи, тому віза не потрібна для виїзду на співбесіди, безпосередню комунікацію з роботодавцем, знайомство з умовами роботи, задля переконання щодо безпеки та надійності потенційної компанії-роботодавця. Відповідно, по-перше, безвізовий режим відкрив громадянам України варіативність можливостей для розвитку власного бізнесу, як то пошук партнерів, обмін досвідом, участь у профільних виставках та конференціях; по-друге, безвізовий режим дозволив здійснювати громадянам України навчання в країнах-членах ЄС у рамках короткострокових програм, насамперед це стажування, курси, семінари, конференції, та здійснювати вибір місця навчання (університету чи коледжу) [144].

Факт надання ЄС Україні безвізового режиму перетину кордону став, безумовно, позитивним сигналом і аргументом для проведення переговорів щодо запровадження іншими країнами безвізового режиму для українських громадян. Тому не випадково, що президент України доручив Міністерству закордонних справ України активізувати переговорний процес щодо лібералізації візового режиму України з державами, громадяни яких відповідно

до законодавства ЄС перетинають зовнішні кордони держав-членів ЄС без віз.

Згідно з індексом паспортів Henley & Partners, який є міжнародним рейтингом країн за рівнем свободи пересування, за підсумками першого півріччя 2019 р. Україна займала 44 сходинку рейтингу, а її громадяни могли без віз пересікати кордон 126 країн світу. У 2009 р. українці могли відвідувати у безвізовому режимі лише 50 країн світу, у 2014 р. – 79 країн, у 2019 р. – 126 країн [28]. Станом на вересень 2021 р. Україна піднялася в рейтингу на 6 позицій і посідає 35 місце, надаючи можливість своїм громадянам подорожувати без візи або отримувати візи після прибуття до 136 країн світу [132]. Для порівняння, перше місце в індексі паспортів Henley & Partners посідають Японія і Сінгапур, паспорти яких дозволяють відвідувати без візи 189 країн світу.

На початку дії безвізового режиму в червні 2017 р. за кордонами України ніколи не були близько 69 %, вже в лютому 2018 р. цей показник скоротився до 65 %. Від початку дії безвізового режиму громадяни України здійснили 42,6 млн. поїздок до країн ЄС, з яких 9,2 млн. перетинали кордон з біометричними паспортами, а 3 млн. українців подорожували без віз, користуючись безвізовим режимом перетину кордону з країнами-членами ЄС. Понад 1 млн. громадян, а це найбільша кількість, перетнули кордон з Польщею. Основними цілями поїздок українців були: туризм (48 %), поїздки до родичів і друзів (9 %), поїдки на роботу (9 %), поїздки в робочі відрядження (4 %) [65, с. 109–110].

Запровадження безвізового режиму з ЄС надає не тільки додаткові можливості для громадян України щодо перетину кордону, але й вимагає від Української держави вчинення відповідних кроків, спрямованих на інституційне забезпечення цих процесів. Саме з метою забезпечення належних умов для використання громадянами України можливостей та переваг безвізового режиму Президент України П. Порошенко видав указ «Про заходи, пов'язані із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України» [58], яким доручив вжити такі заходи:

По-перше, забезпечити належну організацію оформлення та видачі

документів, які надають право громадянину України на виїзд за кордон та містять безконтактний електронний носій, а саме: (1) поліпшити якість надання адміністративних послуг з оформлення та видачі таких документів; (2) забезпечити фінансування оснащення органів Державної міграційної служби України та ЦНАП спеціалізованим технічним обладнанням і програмним забезпеченням; (3) переглянути граничні тарифи за послуги конфіденційного зв'язку задля зменшення вартості наданих адміністративних послуг, що пов'язані з оформленням документів, які дають право громадянам України на виїзд за кордон та мають безконтактний електронний носій; (4) забезпечити належну матеріально-технічну базу для персоналізації документів задля збільшення потужностей оформлення документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України.

По-друге, забезпечити розвиток міжнародного транспортного сполучення з державами-членами ЄС задля збільшення обсягів пасажирських перевезень та здешевлення вартості транспортних послуг шляхом: активізації переговорного процесу з ЄС щодо лібералізації умов повітряних перевезень, розробка та відкриття нових маршрутів міжнародного транспортного сполучення.

По-третє, створити зручні умови для перетину державного кордону України, через: (1) реконструкцію та належне облаштування пунктів пропуску через державний кордон України для підвищення пропускнуої спроможності та безперебійності їх роботи; (2) відкриття нових пунктів пропуску через державний кордон України на кордоні з державами-членами ЄС; (3) розвиток інфраструктури вздовж державного кордону України, будівництво, реконструкцію та ремонт під'їзних автомобільних шляхів до нього; (4) поширення практики спільного прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон України з Румунією, Республікою Польща, Угорщиною, Словацькою Республікою; (5) опрацювання питання щодо підвищення спроможності пропуску осіб, вантажів та транспортних засобів, які прямують з території України до держав-членів ЄС.

По-четверте, оптимізувати та вдосконалити процедури контролю в

пунктах пропуску через державний кордон України, шляхом забезпечення: (1) розвитку та модернізації системи оброблення інформації про осіб, що перетинають державний кордон, їх паспортні документи, що містять електронні носії інформації з функцією біометричного контролю; (2) оснащення міжнародних пунктів пропуску для автомобільного сполучення сучасними технічними системами і засобами митного контролю, насамперед скан-системами та системами інтелектуального відеоспостереження; (3) скорочення часу стоянки потягів для проведення прикордонного контролю та здійснення такого контролю під час руху потягів; (4) гармонізації митного законодавства України з відповідним законодавством країн-членів ЄС та ЄС про обмін даними про товари, що переміщуються через митний кордон;

По-п'яте, удосконалення діяльності закордонних дипломатичних установ України для захисту прав та інтересів громадян України під час їхнього перебування на території ЄС [58].

На сьогодні, базовим документом впровадження європейських стандартів у сфері візової політики є «Угода про асоціацію між Україною та ЄС» [81] (Ст. 16 Угоди, якою регулюється співробітництво у сфері міграції, притулку та управління кордонами) та План дії з її реалізації. З метою виконання Угоди в частині візової політики в Україні була прийнята «Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року» [82], однією з головних цілей якої є ефективне використання можливостей консульських установ для управління міграцією та системи видачі віз. Зокрема, йдеться про: (1) необхідність здійснення попереднього контролю та оцінки ризиків передумов і наслідків нелегальної міграції; (2) посилення спроможностей України з виявлення підроблених документів; (3) запровадження системи автоматизованого обміну інформацією між органами державної влади України задля підтримки процесу видачі віз; (4) забезпечення процедури безперебійної та швидкої обробки візових анкет.

З початком пандемії COVID-19, з метою уповільнення поширення коронавірусу та захисту здоров'я та добробут громадян країн-членів ЄС, були

запроваджені обмеження на поїздки до ЄС, використовуючи інструменти безвізового режиму. Від 13 жовтня 2020 р. держави-члени ЄС прийняли Рекомендацію Ради щодо скоординованого підходу до обмеження вільного пересування у відповідь на пандемію COVID-19. Відтоді Рекомендація оновлювалася двічі – 1 лютого та 14 червня 2021 р. [105].

Відповідно до першої редакції Рекомендацій українці, маючи право на безвізовий в'їзд до країн Шенгенської зони, не могли ним користуватися, оскільки Європейська комісія, з метою попередження поширення на території ЄС вірусу тимчасово заборонила в'їзд, для громадян країн не членів ЄС, окрім Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії та Швейцарії, в разі, якщо подорож не обов'язкова. Заборона не діяла на невідкладні поїздки. У двох наступних редакціях ця заборона була пом'якшена. Починаючи з 2021 р., українці мають отримувати попередній дозвіл на поїздку.

З 2022 р. ЄС запроваджує роботу нової системи перетину кордону для осіб, які не мають громадянства країн-членів ЄС, але мають право на безвізовий перетин кордону. ЄС готується до запуску European Travel Information and Authorisation System (ETIAS) – автоматизованої інформаційної системи, створеної для виявлення небезпек, нерегулярної міграції або високих епідемічних ризиків, які створюють безвізові подорожуючі до держав Шенгенського договору та полегшуючи перетин кордонів для переважної більшості мандрівників, які не представляють таких ризики [117].

Громадяни, що не мають громадянства країн-членів ЄС, яким не потрібна віза для поїздки в Шенгенську зону, повинні будуть подати заяву про дозвіл на поїздку через систему ETIAS щодо своєї поїздки. Інформація, зібрана через ETIAS, дозволить, при повному дотриманні основних прав та принципів захисту даних, заздалегідь виявляти потенційну небезпеку високих рівнів епідемічних ризиків. Після заповнення он-лайн анкети система проводитиме перевірку засобами інформаційних систем ЄС щодо кордонів та безпеки та, у переважній більшості випадків, видаватиме дозвіл на поїздку упродовж декількох хвилин. У обмеженій кількості випадків, коли потрібно буде

додатково перевірити документи громадянина, видача дозволу на подорож може зайняти до 30 днів [117].

Отримання дозволу ETIAS на поїздки стане обов'язковою передумовою для в'їзду до держав Шенгену. Прикордонники перевірятимуть його разом з проїзними документами під час перетину кордону ЄС. Ця попередня перевірка громадян, які використовують безвізовий режим та не є громадянами ЄС, полегшить прикордонний контроль, дозволить уникати бюрократії та затримок безпосередньо на кордоні, забезпечити узгоджену оцінку ризиків щодо громадян третіх країн.

За розробку системи відповідає Європейське агентство з оперативного управління масштабними ІТ-системами у сфері свободи, безпеки та правосуддя (European Agency for the operational management of large-scale IT systems in the area of freedom, security and justice) [114]. Важливо, що регламент ETIAS передбачає перехідні заходи для забезпечення безперебійного розгортання системи та використання безвізової системи і для громадян України.

Отже, запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС засвідчує значний поступ у процесі європейської інтеграції нашої країни, вказує на підвищення ефективності державної політики у сфері європейської інтеграції, демонструє зростання довіри держав-членів ЄС та його інституцій до управління кордоном, ефективність запобігання нелегальній міграції та боротьби з організованою злочинністю, зростання рівня безпеки документів та забезпеченням прав і свобод людини в Україні. Тож подальше провадження ефективної, дієвої та результативної державної політики у сфері європейської інтеграції має стати передумовою для подальшого укріплення міжнародного авторитету України та набуття повноправного членства в ЄС. Попри те, що COVID-19 наразі не дозволяє більшості українців подорожувати, безвізовий режим, що був наданий Україні з боку ЄС, є прикладом виконання зобов'язань України та перед Україною.

РОЗДІЛ 4

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

4.1. Євроінтеграційна політика команди Президента України В. Зеленського

Європейська інтеграція України – це багаторівневий, динамічний і досить тривалий процес, що характеризується складною, часом драматичною еволюцією й залежить від багатьох як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Основним індикатором ефективності євроінтеграційної політики є рівень виконання Угоди про асоціацію, який, на даному етапі, в силу об'єктивних і суб'єктивних факторів може бути оцінений як не є задовільний. Однак, у даному контексті очевидним є й те, що Угода про асоціацію (2011р.) вже не відповідає ані сучасним реаліям, ані потенціалу та характеру відносин між Європейським Союзом та Україною, а це, у свою чергу, вимагає комплексного оновлення означеного документа.

Оновлення Угоди про асоціацію передбачає новий характер та якість співробітництва у всіх ключових напрямках інтеграції, зокрема запровадження «промислового безвізу» (АСАА), співпрацю в цифровій сфері, а також приєднання України до спільної транзитної системи та співпраця в рамках Європейської Зеленої угоди. Водночас слід зауважити, що нові виклики вносять у пріоритети партнерства значні корективи. Так зокрема, боротьба з пандемією COVID-19 актуалізувала питання розширення та посилення взаємодії не тільки у сферах охорони здоров'я, фармацевтики, бізнесу та забезпечення зайнятості, а також у сфері впровадження нових безконтактних технологій.

При цьому наголосимо, що технічна допомога і потенціал фінансових ресурсів сьогодні не відповідають масштабам трансформаційних проблем, які постають перед нашою державою в контексті європейської інтеграції. Окрім цього Угодою про асоціацію не визначено кінцеву мобілізуючу мету, а саме – перспективи членства в ЄС.

Загалом можна стверджувати про просування і вагомі здобутки на шляху

європейської інтеграції. Однак разом із цим, поступ України до Європейського Союзу обмежується та почасти ускладнюється цілою низкою негативних факторів внутрішнього характеру, зокрема проблемою корупції, соціально-економічними негараздами, якістю системи державного управління, вадами та прорахунками політики влади тощо. Поряд з названими факторами рух до європейської спільноти гальмують також несприятливі геополітичні тенденції, світова пандемія, відцентрові процеси всередині ЄС і гібридна агресія РФ. Внаслідок цього виникли труднощі на шляху ефективної конвертації євроінтеграційного курсу на відчутні для громадян соціально-економічні зміни. Зрозуміло, що саме подолання внутрішніх проблем є вирішальним як для результативної інтеграції України в європейське співтовариство, так і для процесу подальшої імплементації Угоди про асоціацію.

Здійснюючи узагальнену оцінку діяльності команди Президента В. Зеленського на шляху євроінтеграції, зазначимо наступне:

По-перше, загалом спостерігається спадкоємність та сталість євроінтеграційного курсу України, тобто підстави стверджувати про ревізію або перегляд державної євроінтеграційної політики відсутні. Команда Президента В. Зеленського задекларувала та намагається втілювати на практиці курс продовження й поглиблення інтеграції до ЄС. При цьому, з боку офіційного Києва висуваються досить амбітні прагнення. Так зокрема, у звіті уряду «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 р.» [29] Віце-прем'єр-міністр із питань європейської та євроатлантичної інтеграції Д. Кулеба відзначив, що: «... уперше Уряд, визначаючи євроінтеграцію наскрізним завданням реформування країни...поставив собі за мету досягнути Копенгагенських критеріїв членства у ЄС» [29, с. 5]. У вересні 2020 р. Президент України В. Зеленський виступив із заявою про те, що «Україна хоче повної інтеграції до ЄС. Ми – європейська країна й можемо багато чого дати Європі, працюючи спільно... тож було б логічно, якби Україна стала повноправним членом Європейського Союзу» [32].

По-друге, команді Президента В. Зеленського у тій чи іншій мірі вдалося

утримати попередні надбання та позитивні тенденції у відносинах між Києвом і Брюсселем. Насамперед це стосується: (а) модернізації нормативно-правового забезпечення партнерства, в наслідок чого започатковується діалог про оновлення Угоди; (б) розвитку торговельно-економічного співробітництва; (в) забезпечення незворотності європейського курсу, що визначено Конституцією України; (г) збереження політико-дипломатичної солідарності й економічної підтримки в протидії російській агресії. Саме останнє чітко зафіксовано в підсумках самітів Україна – ЄС.

Віце-прем'єр-міністр із питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішина дала досить оптимістичну оцінку темпам євроінтеграції України: «Я б сказала, що за політичною оцінкою, це тверда вісімка. І, звичайно, є куди рухатися і нарощувати темп... весь рік ми присвятили тому, що наздоганяли невиконані в минулі роки завдання, передбачені угодою» [75].

Однак, незважаючи на певні здобутки, зазначимо, що європейська інтеграція не є лінійним процесом зі сталою швидкістю, оскільки тут виникають нові чинники гальмування, проблемні ситуації і конфліктні моменти, а також спостерігаються паузи. Таким чином, рух до Європейського Союзу ускладнюють як зовнішні впливи, так і внутрішні проблеми. У даному контексті доречно розглянути деякі об'єктивні обставини, які, на наш погляд, стримували просування до ЄС впродовж 2019–2020 рр.

У 2019 р. темпи євроінтеграційного руху уповільнювала, з одного боку, внутрішньополітична ситуація, пов'язана, насамперед, із виборчими кампаніями в Україні [82]. «Трикутник Президент–Парламент–Уряд» в оновленому приступив до виконання своїх обов'язків з вересня 2019 р. З іншого боку, на характер і ефективність відносин Києва та Брюсселя справила негативний вплив і світова пандемія COVID-19, що спричинила ускладнення соціально-економічної ситуації на теренах всього Європейського Союзу, критично позначилася на вітчизняній економіці та стала причиною «паузи» у діалозі Україна – ЄС.

Також зауважимо, що, з огляду на тривалу російську агресію, в ієрархії

пріоритетів команди Президента В. Зеленського євроінтеграція є безумовно важливим, однак не першочерговим пріоритетом. Завданням №1 для команди діючого Президента було, є і залишатиметься, принаймні у найближчій перспективі, протидія російській гібридній агресії, деокупація Криму та врегулювання конфлікту на сході України. Окрім цього, відносини Києва та Брюсселя ускладнюються «сумішшю несприятливих чинників», до яких можна віднести як тривалі хронічні проблеми, так і нові виклики та загрози [17, с. 21].

Здійснюючи оцінку внутрішніх обставин, що гальмують процес європейської інтеграції України, вважаємо за доцільне детально зупинитися на деяких з них. Так зокрема, проблеми реформування судової системи та боротьби з корупцією практично завжди були на порядку денному відносин Україна–ЄС [64]. Більше того, зазначимо, що на фоні складної соціально-економічної ситуації, переважаючих корпоративних інтересів, а також «олігархізації» і «тінізації» економічних процесів, ці проблеми останнім часом значно загострилися. Це, в свою чергу, негативно позначається на атмосфері, взаємовідносин Києва та Брюсселя [94]. Прикладом цього може слугувати критичний звіт щодо планів влади «перезавантажити» Вищу раду правосуддя, оприлюднений Венеціанською Комісією в жовтні 2020 р., у якому наголошується, що «питання доброчесності членів Вищої ради правосуддя є терміновим і має бути вирішено без зволікань» [8].

Паралельно цим процесам, на фоні проблем судової реформи тривали й перманентні гучні конфлікти та протистояння суб'єктів антикорупційної інфраструктури – НАБУ, ДБР, НАЗК і САП, що дозволяє вести мову про виникнення небезпечних тенденцій політизації їх діяльності. Окрім того, у серпні 2020 р. Конституційний Суд України визнав неконституційним призначення А. Ситника директором НАБУ, а заодно і норми закону, за яким відбулося дане призначення [43]. Водночас, звільнення з посади керівника САП Н. Холодницького, а згодом і процедура формування комісії з добору та призначення його наступника викликали критику з боку інституцій ЄС [90]. Таким чином, система антикорупційних органів України опинилася

розбалансованою. У жовтні 2020 р. Конституційний Суд України визнав неконституційними окремі положення антикорупційного законодавства та ряд повноважень НАЗК [42], що було сприйняте гостро і викликало стурбованість з боку депутатів Європарламенту, Єврокомісії, групи послів G-7, а також Представництва ЄС в Україні [27].

Таке досить неоднозначне рішення КСУ, на нашу думку, загальмувало антикорупційну реформу, призвело до загострення внутрішньополітичної ситуації і вплинуло на відносини з Брюсселем, спричинивши загрозу безвізовому режиму та створивши негативний фон для подальшого переговорного процесу з Європейським Союзом стосовно важливих для України питань, зокрема програми макрофінансової допомоги обсягом €1,2 млрд. й оновлення Угоди про асоціацію. Згаданий акт Конституційного Суду, таким чином, створив ризики для євроінтеграційного курсу України, закріпленого в Конституції.

Проблемою залишається також і дефіцит стратегічного бачення. 14 вересня 2020 р. Указом Президента затверджено важливий концептуальний документ – «Стратегію національної безпеки» [62]. Однак, разом із тим, в Україні станом на кінець 2020 р. не існувало цілісної державної стратегії зовнішньої політики, складовою якої була б європейська інтеграція. Слід констатувати, що стратегічні зовнішньополітичні питання залишаються також й поза увагою Верховної Ради, що не спромоглася оновити базовий Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [57], який, на наш погляд, є дещо застарілим і не відповідає реаліям сьогодення.

Суперечливість структурно-кадрової реорганізації позначилася на ефективності дії державних інституцій загалом, і у сфері європейської інтеграції, зокрема. Тут мова йде про злиття та наступне роз'єднання окремих міністерств, відставку уряду і непослідовність кадрової політики. Для прикладу, у листопаді 2020 р. загострився конфлікт із представниками Єврокомісії стосовно запланованих змін у штатній структурі центрального апарату Міністерства освіти і науки України. На думку європейських партнерів

пропоновані зміни «загрожують зривом реформ професійно-технічної освіти, вищої освіти, ...призведуть до зменшення спроможності міністерства реалізовувати проекти, спільні з ЄС» [21].

Євроінтеграційна політика команди Президента В. Зеленського часто здійснювалася в ручному та «турбо» режимі на фоні внутрішніх конфліктів і суперечностей у владній команді, що частково пояснює проблеми, недоліки та прорахунки на шляху до Європейського Союзу. Зокрема, ухвалення євроінтеграційних законів у «турборежимі» позначилося на якості законодавчих актів, що, у свою чергу, викликало критику з боку ЄС [83], а новації у реформуванні судової гілки влади та СБУ також наразилися на критику Заходу [76]. Неоднозначно оцінили західні партнери й законопроекти «Про медіа» і «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення національної інформаційної безпеки та права на доступ до достовірної інформації» [17. с. 19]. Однак, найбільш гострій критиці з боку ЄС піддався законопроект «Про локалізацію» [22]. Неприятливий фон при цьому, на нашу думку, створювали саме конфлікти та розбіжності представників владної команди в позиціях з важливих питань відносин Україна – ЄС.

На фоні зміцнення проросійських сил, які виступають за відновлення діалогу та контактів із країною-агресором, в Україні триває гостре протистояння і дестабілізуюча конфронтація у середовищі політичних партій, що поділяють європейські цінності та підтримують рух до ЄС. Таке протистояння, охоплюючи національний інформаційний простір, стає провідною проблемою публічного дискурсу, послаблює позиції України у європейському просторі та впливає на рівень суспільної підтримки євроінтеграційних процесів. До цього переліку проблем варто також додати дефіцит комунікації і брак публічної активності профільних міністерств та відомств з тематики європейської інтеграції. Слід констатувати, що, на жаль, даними проблемами перелік внутрішніх обставин, які гальмують процес європейської інтеграції України, не вичерпується.

Складна динаміка спостерігається й у відносинах із деякими сусідніми

країнами-членами ЄС. Зокрема, тривалі суперечності з Угорщиною, спричинені ухваленням Закону України «Про освіту» (2017 р.) [59] супроводжуються перманентними політико-дипломатичними демаршами та штучними звинуваченнями з боку угорської сторони в порушенні прав угорської меншини в Україні. Українською стороною зроблено ряд кроків у напрямку врегулювання конфліктної ситуації, зокрема, ВРУ внесла відповідні зміни до ЗУ «Про освіту», наслідком чого стало продовження перехідного періоду навчання мовами національних меншин у рамках загальної середньої освіти до 2023 р. і ухвалила Закон України «Про повну загальну середню освіту» [60]. На думку міністра закордонних справ Д. Кулеби, цей закон сприятиме налагодженню відносин із Угорщиною. Водночас українською стороною ініційовано контакти на різних рівнях. Так під час зустрічі голів МЗС України та Угорщини (вересень 2020 р.) було досягнуто домовленості стосовно проведення спільного бізнес-форуму і засідань трьох українсько-угорських комісій – з питань національних меншин, освіти та транскордонного співробітництва.

Інтенсивними можна охарактеризувати й різнорівневі політико-дипломатичні контакти з польською стороною. Загалом є всі підстави стверджувати про просування українсько-польського партнерства та солідарність у протистоянні гібридній агресії з боку РФ. Також досягнуто домовленостей щодо розвитку торгово-економічних відносин, співпраці в енергетичній сфері, прикордонного співробітництва тощо. Важливою подією стала зустріч президентів України та Польщі, що відбулася в Києві 12 жовтня 2020 р. Під час даної зустрічі В. Зеленський і А. Дуда підписали Спільну заяву, в якій наголошується на «необхідності забезпечення можливості пошуку та ексгумації цих жертв в Україні та Польщі» та засуджуються «акти наруги над українськими пам'ятками культури й місцями пам'яті в Польщі і польськими пам'ятками культури й місцями пам'яті в Україні» [72]. Однак зрозумілою є передчасність констатації того, що чутливі історичні питання, які ускладнюють двосторонні відносини, остаточно зняті з порядку денного.

Підсумовуючи зауважимо, що євроінтеграційні прагнення команди Президента В. Зеленського відзначаються як здобутками та намаганням прискорити інтеграційні процеси, так і прорахунками, суперечливими кроками і рішеннями. Загалом, оцінюючи євроінтеграційну політику команди Президента В. Зеленського, доречно відзначити ряд позитивних моментів, які можна проілюструвати наступними прикладами: (1) XXI (липень, 2019 р.) і XXII (жовтень, 2020 р.) саміти Україна – ЄС, результати яких зафіксували солідарність щодо протидії російській агресії і відкрили шлях до оновлення Угоди про асоціацію, а також засвідчили підтримку європейських прагнень України та здійснюваних реформ; (2) забезпечено законодавче підґрунтя для укладення Угоди про «промисловий безвіз» (АСАА); (3) впроваджено низку європейських норм, спрямованих на збільшення прозорості газового ринку, посилення співпраці з європейськими газовими операторами та трейдерами; (4) здійснено ряд кроків у напрямку поглиблення секторальної інтеграції з ЄС; (5) впроваджено новітні стандарти ЄС у сфері електронних комунікацій, що сприятиме поступовій інтеграції до Єдиного цифрового ринку ЄС; (6) урядовому офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції та профільному Віце-прем'єр-міністру надано право подавати на розгляд Уряду відповідні законопроекти; (7) ініційовано запровадження практики «євроінтеграційних» засідань Уряду.

Незважаючи на значні здобутки, євроінтеграційні прагнення команди Президента В. Зеленського гальмуються низкою проблем і перешкод. Одними з ключових проблем є провал спроб влади здійснити ефективну конвертацію євроінтеграційного вектору у відчутні для громадян соціально-економічні зміни; проблема корупції; соціально-економічні негаразди, спричинені пандемією COVID-19; якість системи державного управління тощо. Поряд з названими проблемами рух до європейської спільноти гальмується також несприятливими геополітичними тенденціями та відцентрованими процесами всередині ЄС. При цьому, зауважимо, що наявність несприятливих чинників, внутрішніх проблем і конфліктів не тільки стримують рух євроінтеграційний

курс, а й гальмують розвиток партнерства України та Європейського Союзу.

4.2. Відображення відносин Україна – ЄС в громадській думці населення України

З огляду на турбулентність геополітичних процесів, нові виклики і загрози, що виникають на європейському континенті, інтеграція України до ЄС набуває зростаючого значення. Зближення Києва та Брюсселя в економічній і політичній сферах, вкорінення європейських цінностей, норм і принципів у внутрішню українську практику, формування європейських ідентичностей виступають як базовими елементами європейської інтеграції, так і головною передумовою успішного здійснення внутрішніх реформ. Вагомим аргументом і ресурсом української влади у діалозі з Європейським Союзом є стабільність підтримки ідеї євроінтеграції України громадськістю, політичними силами та представниками експертної спільноти.

Індикатором результативності євроінтеграційного поступу України виступає Угода про асоціацію, яка одночасно є дороговказом внутрішніх суспільних трансформацій. Ідеологічну основу цього документа формують економічна інтеграція та політична асоціація. Фундаментальні демократичні принципи, закладені в Угоді про асоціацію, виступають не тільки її світоглядним компонентом, а й відграють провідну роль у процесах наближення України до ЄС.

Разом із цим зазначимо, що євроінтеграція – це не лінійний процес, який гальмується рядом чинників, зокрема складними та почасти небезпечними тенденціями всередині Європейського Союзу, зростаючою конфліктністю на геополітичній арені, необхідністю протидії російській гібридній агресії тощо. У даному контексті доречно також звернути увагу на інституційну спроможність системи публічного управління, якої потребують масштаби та глибина перетворень, передбачених Угодою про асоціацію. Однак, насамперед мова йде про наявність несприятливих чинників і внутрішніх проблем українського суспільства, які детально розглянуті нами у попередньому параграфі.

Зрозуміло, що вирішальним фактором просування України на шляху європейської інтеграції виступають політична воля керівництва країни, налаштованість на здійснення проєвропейських реформ і спроможність забезпечити конвертацію задекларованого євроінтеграційного курсу в практичні здобутки.

Аналізуючи перебіг реформ, передбачених Угодою про асоціацію, зауважимо, що новітні виклики та загрози спричинили необхідність комплексного системного вдосконалення означеного документа. Вважаємо, що оновлення вимагає Розділ 2 Угоди, присвячений співпраці у політико-безпековій сфері, оскільки нею не передбачено чітких планів імплементації. На наш погляд, ця політична частина має дещо декларативно-рамковий характер та не відповідає сучасним реаліям і нагальним потребам забезпечення нової якості партнерства Києва та Брюсселя у політичному та безпековому вимірах.

У короткостроковій перспективі можна очікувати помірного прогресу у відносинах Україна – Європейський Союз. Комплекс заходів з імплементації угоди про асоціацію буде фокусуватися, насамперед, на лібералізації економічної співпраці, скасуванні бар'єрів у взаємній торгівлі, запровадженні «промислового» безвізу, інтеграції України до ринків ЄС (зокрема аграрного, цифрового й енергетичного) тощо [48]. Зрозуміло, що наслідком успішної секторальної інтеграції повинні стати формування фундаменту та сприятливих факторів для зміцнення взаємної довіри, поглиблення політичних відносин і прискорення темпів європейської інтеграції України.

Разом із цим, відсутність повноправного членства, навіть за наявності деяких формальних атрибутів політичної асоціації, насамперед у сфері зовнішньої політики, не створює можливостей для впливу на процеси прийняття важливих рішень Європейського Союзу. Приєднуючись до зовнішньополітичних ініціатив ЄС, офіційний Київ переважно рухається в брюссельському фарватері. Окрім цього досить обмеженими є і повноваження Ради асоціації стосовно внесення змін до основного тексту Угоди, процедура оновлення якої нам видається дещо ускладненою [89]. Така стратегічна

невизначеність перспектив євроінтеграції України може бути оцінена як перехідний період – «інтеграція без членства».

Загалом, слід констатувати, що розбіжності у поглядах Києва та Брюсселя стосовно майбутніх взаємовідносин не можуть не позначатися на характері й атмосфері співробітництва. На думку експерт Українського інституту майбутнього А. Умланд, «у відносинах України з ЄС виникають певні непорозуміння через повільне реформування в Україні» [53]. Експерт переконаний, що «Європейському Союзу доводиться за допомогою своїх інструментів тиснути на українське керівництво для того, щоб проводилися реформи. Хоча здавалося, що, коли є така монобільшість і таке домінування однієї політичної сили практично у всіх гілках влади, такого роду тиск уже не знадобиться» [53].

Процес європейської інтеграції повинен набути прикладних форм, ефективність яких визначається переліком чітких індикаторів і критеріїв, зокрема: (а) зміни законодавчої бази; (б) впровадження норм і стандартів ЄС; (в) зміни в системі вироблення і реалізації державної політики; (г) рівень розвитку економіки. Все це відкриває нові можливості для зміни громадської думки тощо. Якщо пересічними громадянами наслідки євроінтеграції України будуть оцінені як відчутні, ефективні та позитивні, варто очікувати збільшення серед українців кількості прихильників європейського курсу. У випадку ж неефективного проведення реформ, рівень підтримки євроінтеграційних прагнень може суттєво зменшитися.

Європейська інтеграція є досить дискусійним питанням для сучасного українського суспільства. В Україні існують два табори – скептиків та оптимістів євроінтеграції. Дані досліджень засвідчують, що відносини Києва та Брюсселя громадяни України найчастіше оцінюють як нестабільні [17, с. 12]. Загалом ця тенденція є сталою. Навіть у період сплеску «єврооптимізму», що припав на 2005 р., і приходу до влади команди євроінтеграторів було зафіксовано чи не найвищий (35 %) показник позитивної оцінки відносин України й ЄС. Однак і тоді 43 % опитаних визначили характер цих відносин як

«нестабільний» [17, с. 14].

Оцінки респондентів, висловлені у березні 2021 р., кардинально не змінилися, порівняно з листопадом 2020 р., Таким чином, половина (50%) опитаних оцінюють відносини Києва та Брюсселя як «нестабільні», 16 % – як «добрі» та 17 % – вважають їх незадовільними [74; 6]. Така неоднозначна палітра оцінок, на нашу думку, пояснюється як впливом зовнішніх обставин, так і внутрішніми чинниками, що мають почасти хронічний характер. Розглянемо їх із позиції впливу на динаміку відображення оцінки відносин Україна – ЄС у громадській думці. По-перше, пандемія COVID-19, яка, внаслідок запровадження жорсткого карантину на кордонах ЄС, обмежила офіційні політико-дипломатичні відносини, туристичні потоки та міжлюдські контакти і, таким чином, стала новим негативним фактором. По-друге, в цілому помітно зростання конфронтації і нестабільності як к світі загалом, так і на європейському континенті, зокрема. Зрозуміло, що це також позначилося і на контактах Києва та Брюсселя, характер яких визначається світовою кон'юнктурою. По-третє, внутрішні проблеми в ЄС, що впливають на стан відносин з Україною. Тут мова йде зокрема про наслідки міграційної кризи, які спричинили небезпечні відцентрові тенденції, зростання впливу радикальних рухів і поява тенденцій ізоляціонізму та національного егоїзму. По-четверте, вважаємо, що нестабільність відносин України з ЄС значною мірою обумовлюється внутрішніми проблемами українського суспільства, зокрема: незадовільним станом боротьби з корупцією, уповільним реформуванням судової системи, внутрішніми конфліктами у середовищі влади, неузгодженістю елементів системи публічного управління, низьким рівнем соціально-економічного розвитку тощо.

У даному контексті неможливо оминати увагою помітне зростання негативних оцінок відносин Україна – ЄС у громадській думці в листопаді 2020 р. На наш погляд це пояснюється ухваленням Конституційним Судом України політизованого та досить неоднозначного рішення, що вплинуло на всю антикорупційну систему держави [66]. Це поставило під сумнів міжнародні

зобов'язання Києва, викликавши досить негативну реакцію та стурбованість в Європейському Союзі [67]. Зауважимо, що саме тоді в інформаційному просторі України стали поширюватися песимістичні прогнози стосовно руйнування відносин з ЄС.

Аналіз відображення відносин Україна – ЄС у громадській думці свідчить, що загальна картина оцінки їх стану та характеру корелюється з характеристиками темпів євроінтеграції України. Загалом респонденти найчастіше погоджуються з тим, що темпи наближення України до європейської спільноти є занадто низькими. Однак, порівняно з попередніми дослідженням, спостерігається зростання позитивних оцінок, хоча й досить незначне. Так, відсоток оцінок темпів наближення до ЄС, визначених як «середні», зріс із 23% до 30%, а відсоток «низьких» – зменшився з 44% до 38% [82, с. 104]. Зауважимо, що на загальну динаміку оцінки громадян швидкості наближення України до Європейського Союзу це суттєво не впливає.

Аналіз динаміки оцінки українцями перебігу процесів європейської інтеграції за останні роки дозволяє констатувати, що загалом громадяни не задоволені темпами євроінтеграції і оцінюють їх частіше як «низькі». Амплітуда таких характеристик – від 55% у листопаді 2009 р. до 38% в листопаді 2021 р. [82, с. 104]. Погоджуємось, що причин для такої скептичної оцінки є чимало. З одного боку, декларативний характер проголошеного українською владою євроінтеграційного курсу так і не знайшов свого відображення у чітко визначеній програмі практичних дій. З іншого – у повсякденному житті українців мало відчутні конкретні результати співробітництва України та ЄС, що досить гостро проявилось у період пандемії COVID-19.

Таким чином, українці усвідомлюють існування значної соціально-економічної дистанції між Україною та Європейським Союзом. Наявність розриву між Україною та країнами ЄС, сукупно з інформаційною агресією РФ, у свою чергу, дискредитує європейські ідеї всередині українського суспільства, підживлює розчарування та посилює скепсис щодо євроінтеграції.

Здійснивши оцінку характеру та темпів європейської інтеграції, логічно перейти до аналізу відображення у громадській думці перешкод, що гальмують рух України до Європейського Союзу. Дані досліджень громадської думки, проведені у період 2019-2021 рр. показують, що у переліку негативних чинників, які гальмують розвиток контактів України з ЄС, респонденти виводять на перше місце високий рівень корупції. Зауважимо, що вагомість цього чинника протягом останніх трьох років не зменшується, а, навпаки, зростає – 58% – 65% і 72% відповідно [82, с. 105]. Такі оцінки повною мірою кореспондуються з заявами та деклараціями офіційних структур ЄС стосовно України. У контексті поглиблення співпраці та розвитку партнерства означена проблема визначається пріоритетною. Важливу роль вона відіграє й стосовно внутрішнього розвитку України. Не викликає сумнівів, що розбалансованість антикорупційної системи та незадовільний рівень боротьби з корупцією є хронічними проблемами, які гальмують євроінтеграційні процеси та несприятливо впливають на відносини Україна – ЄС.

Іншою внутрішньою перешкодою на шляху європейської інтеграції України, на думку респондентів, є низький рівень економічного розвитку і недостатні темпи реформ (2019 р. – 53%; 2020 р. – 52%; 2021 р. – 57%). Слід зазначити, що наведений чинник значно ускладнює розвиток торговельно-економічних зав'язків Києва та Брюсселя, процеси інтеграції у різних секторах співробітництва та виконання Угоди про асоціацію в цілому [69]. У 2021 р. респондентами, порівняно з попередніми роками, третє місце відведено проблемі розвитку демократії в Україні, рівень якої не відповідає європейським країнам. На наш погляд, цей фактор є одним із найбільш проблемних у відносинах Києва та Брюсселя, оскільки він тісно пов'язаний з ефективністю державних інституцій щодо надійності забезпечення захисту прав і свобод громадян.

Поряд із внутрішніми проблемами, українці виокремлюють також ряд чинників зовнішнього характеру, які гальмують процес європейської інтеграції. Насамперед, це «гібридна війна» Російської Федерації проти України, що

відзначали 28% опитаних [82, с. 105]. Очевидним є те, що опір гібридній агресії потребує величезного ресурсного потенціалу матеріально-фінансового, людського та політико-дипломатичного характеру, який можна було б ефективно застосувати у площині європейської інтеграції. [17, с. 2–65]. Майже 21% респондентів зробили наголос на намаганнях Росії блокувати євроінтеграційний поступ України. На їх думку, протидія руху України до ЄС виступає основним мотивом і причиною російської агресії. Для утримання України в зоні своїх «привілейованих інтересів» і переорієнтації з європейської на євразійську інтеграцію Кремль задіяв потужний арсенал «гібридної війни». Таким чином, «гібридна війна», що триває вже декілька років, виснажує економічний і кадровий потенціал України, сповільнює темпи євроінтеграції і ускладнює ситуацію всередині країни, послаблюючи її позиції на світовій арені.

Варто зазначити, що кожен п'ятий респондент (20%) переконаний у небажанні ЄС конфліктувати з Російською Федерацією через Україну [82, с. 105]. З одного боку, такі думки видаються слушними, особливо з огляду на те, що на просторах Європейського Союзу є досить поширеними проросійські настрої, які створюють дисбаланс політичної системи ЄС. А з іншого – очевидним є й те, що відносини Росія – ЄС останнім часом досягли найнижчої точки падіння та перебувають у досить критичному стані. Європейський Союз спрямовує всі сили на уникнення ескалації конфлікту з Росією, масштаби якої можуть бути досить великими. Залишаючи вікно для діалогу, ЄС дотримується чіткої і послідовної політики засудження російської гібридної агресії проти України, визнаючи незаконної анексію Криму незаконною та вимагаючи звільнення окупованих територій на Сході України. Окрім цього Європейський Союз надає Україні фінансово-економічну підтримку та запроваджує відповідні санкції проти Російської Федерації.

Поряд з наведеними факторами, майже чверть респондентів (24 %) звертають увагу на неготовність Європейського Союзу до інтеграції України [82, с. 105]. Такі думки, на наш погляд, обумовлені, насамперед, відсутністю діалогу щодо визначення чітких умов і окреслення перспектив членства

України в Європейському Союзі. Обтяженість ЄС внутрішніми проблемами та загрозами, пріоритетною визначає орієнтацію на їх подолання. Це, в свою чергу, нівелює актуальність інтеграційної проблематики, особливо у період боротьби з пандемією COVID – 19.

На рівні регіонального розподілу в оцінках українців прослідковуються як тотожні підходи, так і певні відмінності. Відповідно, в усіх регіонах України респонденти головними перешкодами на шляху інтеграції до ЄС найчастіше визначають низький рівень економічного розвитку та проблеми корупції. Однак, якщо у центральному та західному регіонах третім важливим негативним чинником опитані відзначили «гібридну війну» між Росією й Україною, то в очах респондентів східного та південного регіонів більш вагомими є невідповідний європейському рівень демократії в Україні та неготовність ЄС до інтеграції України [82, с. 106]. Зауважимо, що при цьому на Сході російський фактор відзначається помітно рідше, ніж по Україні в середньому, а відмінність культурного розвитку України від загальноєвропейського – частіше.

Оскільки в Україні традиційно існували чітко виражені регіональні відмінності в оцінці населенням зовнішньополітичних пріоритетів, однією з головних функцій європейської інтеграції є консолідація українського суспільства. Новим форматом взаємовідносин із Європейським Союзом передбачено трансформацію не тільки моделі, а й механізмів поглиблення співпраці. В світлі актуальних суспільно-політичних змін в Україні євроінтеграція виступає каталізатором внутрішніх реформ у політичній, економічній, соціальній і правовій сферах. Практична реалізація ідеї інтеграції виступає своєрідним набором інструментів для внутрішніх реформ, а Угода про асоціацію відіграє роль дорожньої карти цих перетворень. Варто зауважити, що рух України до Європейського Союзу, закріплений у Конституції, є базовим публічним наративом. За результатами опитування, проведеного у березні 2021 р., 59% громадян вважають, що Україні потрібно вступати до ЄС, протилежної думки дотримуються 26 % [74]. Загалом можна констатувати, що у цілому в

українському суспільстві переважання підтримки ідеї вступу до ЄС визначається стабільністю.

Аналіз відображення відносин Україна – ЄС у громадській думці протягом 2002–2021рр. дозволяє спостерігати декілька випадків незначного зниження рівня підтримки вступу України до Європейського Союзу. Зауважимо, що мінімальний показник підтримки на рівні 40% було зафіксовано у вересні 2005 р., а максимальний – 65% – у листопаді 2002 р. [82, с. 106]. Тобто, можемо констатувати домінування у суспільній свідомості українців проєвропейських настроїв, навіть незважаючи на те, що процеси наближення України до європейської спільноти визначаються складним і почасти драматичним характером (Додаток Д).

Підтримка європейського вектору інтеграції стала домінуючою в українському суспільстві з кінця 2011 р. Саме тоді в середовищі громадської думки відбулася зміна співвідношення між прибічниками Європейського Союзу, Митного союзу та неприєднання до жодного з них на користь прихильників європейської інтеграції. Зауважимо, що зростання рівня підтримки членства України в ЄС розпочалося саме у період згортання євроінтеграційного курсу, політичної стагнації і кризи. Таким чином, на згортання євроінтеграційної політики українці відреагували підвищенням його підтримки. На наш погляд, саме така позиція та політика тодішньої української влади стали одним із визначальних факторів для поширення тенденцій підтримки європейської інтеграції України.

З 2014 р. виділяється стабільна більшість громадян України, що підтримують вступ до Європейського Союзу. Зрозуміло, що російська «гібридна» агресія, спрямована на блокування європейської інтеграції і забезпечення контролю над Україною, сприяла популяризації європейських і євроатлантичних настроїв в українському суспільстві. Загалом роки «гібридної війни» у свідомості українців відбулися суттєві зміни, особливо це стосується геополітичних орієнтацій, зокрема у сучасних умовах переважаючими є тенденції зневіри у «миролюбності братської Росії» і усвідомлення важливості

євроінтеграційного курсу України. Основою та фундаментом європейської інтеграції виступає цивілізаційний вибір на користь приєднання до ЄС, свідченням якого є свідомо і стабільна підтримка громадян.

Підсумовуючи результати аналізу відображення відносин Україна – ЄС у громадській думці, зауважимо, що для громадян України характерною є досить критична оцінка як стану відносин Україна – ЄС, так і темпів європейської інтеграції, загалом. Це, на наш погляд, обумовлюється, переліком внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких, насамперед, слід виділити проблеми боротьби з корупцією, низький рівень економічного розвитку, а також російську «гібридну» агресію. Разом із цим не можна не відмітити стабільного домінування підтримки європейського курсу та вступу до ЄС в українському суспільстві.

4.3. Проблеми та перспективи вступу України до ЄС

Для України євроінтеграція – це оптимальний шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, подолання технологічної відсталості, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, створення нових робочих місць. Принагідно зауважимо, що формування зовнішньополітичного курсу України має не суперечити базовим національним інтересам та геополітичним пріоритетам, відповідати стратегічному курсу розвитку країни як незалежної, орієнтуватися на збереження соціально-культурної ідентичності, забезпечення економічної стабільності та політичного суверенітету держави.

Стратегічною метою зовнішньої політики України є отримання статусу повноцінного члена Євросоюзу [81]. Різні соціальні групи населення України висловлюють неоднозначну позицію щодо наміру інтеграції в ЄС. Однак курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію все ж викликає підтримку абсолютної більшості громадян держави. Саме відмова вищого керівництва держави у листопаді 2013 р. від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС зумовила початок масових мирних протестів в Україні,

спрямованих на захист євроінтеграційних прагнень народу України, що отримали назву «ЄвроМайдан».

Однак для набуття членства в ЄС потрібна згода всіх країн-членів. Спостерігається супротив окремих впливових європейських політиків можливому членству України в ЄС. Так, у березні 2016 р. президент Європейської комісії Ж.-К. Юнкер заявив, що потрібно не менше 20–25 років для вступу України в ЄС і НАТО. Адекватно реагуючи на подібні висловлювання, Україна планомірно здійснює заходи, спрямовані на зближення національної правової системи з правовою системою ЄС, зокрема, у галузях митного законодавства, банківської діяльності, конкуренції, державних закупівель, бухгалтерського обліку, оподаткування, охорони праці, фінансових послуг, збереження інтелектуальної власності, охорони здоров'я, захисту прав споживачів, технічних правил та стандартів, природного середовища, розвитку ядерної енергетики, транспорту тощо.

Україна активно співпрацює з ЄС у різних форматах. ЄС надає підтримку Україні у забезпеченні стабільного, заможного та демократичного майбутнього для всіх її громадян. Як один із пріоритетних партнерів Євросоюзу, Україна безпосередньо долучається до певних програм та інструментів, які отримують фінансування з бюджету ЄС і спрямовані на проведення децентралізації та реформи державного управління, забезпечення реалізації принципу верховенства права та антикорупційної діяльності.

Сучасний стан розвитку політичної системи та державного управління України потребує адаптації до стандартів державного управління країн Європейського Союзу, комплексної розбудови політичної системи, яка існує в Україні. Підвищення ефективності соціального управління, його дієвості набуває актуальності у контексті вибору Україною шляху до євроінтеграції, оскільки виникає необхідність в осмисленні моделі управління, притаманної ЄС, та пристосуванні до неї власної моделі державного управління. Україна має можливість скористатися кваліфікованою допомогою консультативної місії Євросоюзу з реформування сектору громадської безпеки як частини

комплексної допомоги ЄС у процесі реформування.

Ефективний правовий механізм взаємодії ЄС та України передбачає наявність парадигми правових засобів і заходів для забезпечення інтеграційних процесів. Така система має включати визначення оптимальних умов, форм, видів та рівнів гармонізації, уніфікації і відповідних засобів їх здійснення, а також сфер і меж їх застосування; виявлення здійснення цих процедур. Певні непорозуміння викликає і неусталеність термінологічного апарату, яким має послуговуватися даний процес, тож виникає потреба у чіткому визначенні дефініцій, прозорості їх змісту та доступності розуміння не лише фахівцями із даного питання, а й широкою спільнотою, оскільки це питання є актуальним для різних верств громадян України в очікуванні якісної трансформації суспільного життя. Дотримання зазначених заходів необхідне, оскільки приєднання до Євросоюзу можливе лише за умови задоволення політичних (стабільність установ, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин), економічних (дієва ринкова економіка) та «членського» (зобов'язання, що випливають із факту вступу до ЄС, зокрема визнання його політичних, економічних та монетарних цілей) факторів, які визначені у Копенгагенських критеріях.

Отже, тема визначення чітких координат вступу України до ЄС постійно присутня в українському та європейському політичному дискурсах, вона актуалізується під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку асоційованого членства України в ЄС. Численні представники української експертної спільноти шукають відповідь на питання *Що далі?*, як розвиватимуться відносини між ЄС та Україною як асоційованим членом в умовах відсутності чіткої визначеної перспективи членства [24]. Така невизначеність стимулює українське політичне керівництво артикулювати в європейському дискурсі тему означення євроінтеграційних перспектив України, паралельно використовуючи тактику створення *плацдарму підтримки* ідеї вступу України до ЄС через укладення відповідних домовленостей з керівництвом країн-членів ЄС. Такий підхід до європейської політики України

пояснюється національними інтересами держави та внутрішньополітичною кон'юнктурою.

Відмінності в поглядах України та ЄС щодо майбутньої моделі їх взаємовідносин неминуче позначаються на характері діалогу та перспективах політичної асоціації України. З суто практичних та прагматичних міркувань ЄС зацікавлений у прозахідній, стабільній та демократично розвинутій Україні, яка надійно забезпечуватиме його східний кордон від свого північного сусіда. Більшість українських експертів спільні в тому, що ЄС зацікавлений у політичній асоціації з Україною: 9 % опитаних експертів відповіли *так*, 41 % – *скоріше так*. Водночас, 36 % опитаних експертів висловлюють сумніви щодо зацікавленості ЄС у політичній асоціації з Україною; 54 % експертів переконані в тому, що у середньостроковій перспективі відносини між Україною і ЄС залишатимуться без змін; 33 % опитаних експертів розраховують на їх покращення [82, с. 52].

Для означення перспектив набуття повноправного членства України в ЄС необхідно визначити, наскільки відповідає ставлення громадян України до європейського поступу нашої держави, офіційному політичному курсу: рух в даному напрямі закріплений в Конституції України та, відповідно, є політичною позицією та базовим наративом дискурсу більшості парламентських політичних партій України.

Вочевидь, що агресія Росії, спрямована, окрім руйнування основ державності України, й на блокування її євроінтеграційного руху та забезпечення російського контролю над українською зовнішньою і внутрішньою політикою, посилила європейські та євроатлантичні орієнтації в українському суспільстві. Упродовж 2014–2021 рр. у масовій політичній свідомості відбулися принципові зміни стосовно геополітичних орієнтацій України. Ці зміни чітко вказують на тенденції зневіри у миролюбність Росії та зростання усвідомлення безальтернативності курсу України на інтеграцію до ЄС. Отже, стабільна підтримка громадянами України європейського цивілізаційного вибору є фундаментом реалізації євроінтеграційного курсу

країни. Однак, не можна зневажати ті відчутні регіональні відмінності в оцінках євроінтеграції, які фіксуються численними соціологічними дослідженнями 2020–2021 рр. та мають потенціал проблематизації: традиційно найвищий рівень підтримки вступу України до ЄС фіксується поміж населення західного регіону: у березні 2021 р. їх частка тут склала 84 %; серед населення Центру України також фіксується помітне домінування проєвропейських орієнтацій на рівні 63 %; на Півдні та Сході України ситуація є принципово відмінною: у південних регіонах 42 % населення вказують на свою прихильність ідеї вступу України до ЄС, але майже 42 % є її противниками; на Сході України 46 % опитаних виступають проти повноправного членства України в ЄС, а 38 % – виступають «за» [82, с. 82].

Така ситуація пояснюється рядом зовнішніх і внутрішніх факторів, до яких ми відносимо залишки радянських соціокультурних традицій у прикордонних з Росією регіонах України, усталені геополітичні орієнтації населення старшої вікової категорії, психологічну втому від воєнного конфлікту, дезорієнтацію, що формується під впливом російської дезінформаційної політики.

Одним з важливих показників євроінтеграційних настроїв населення України є оцінка їх готовності взяти участь та проголосувати на референдумі щодо вступу України до ЄС. В разі, якщо би такий референдум відбувся найближчим часом, то участь у ньому взяли б 72 % громадян України, з яких 80 % віддали б свій голос за вступ України до ЄС [82, с. 89]. Це досить промовистий результат, який вказує на те, що більшість громадян України підтримують курс на інтеграцію до ЄС та вбачають майбутнє України як повноправного країни-члена ЄС.

В умовах російської агресії важко прогнозувати перспективи відносин України з ЄС, насамперед розгортання наступних етапів євроінтеграції у їх часовій перспективі. Громадяни України неоднозначно оцінюють розвиток цих відносин у коротко- та середньостроковій перспективах. 39 % опитаних переконані в тому, що відносини України та ЄС залишаться без змін [82, с. 87],

що з одного боку вказує на скептичне означення перспектив членства України в ЄС (мається на увазі стагнація контактів та відсутність поступу вперед), а з іншого – в умовах негативних тенденцій розвитку соціально-економічного середовища у просторі Європи, стабільність та незмінність сформованих партнерських відносин не можуть мати негативну конотацію. Тим більше, коли йдеться про незмінність європейської політики політичної солідарності та економічної підтримки України у її протистоянні російській агресії.

26 % опитаних респондентів переконані в тому, що відносини Україна-ЄС будуть покращуватися [82, с. 81]. До певної міри таке бачення ситуації зумовлене триваючим та неперервним активним політико-дипломатичним діалогом України та ЄС та започаткуванням процесу оновлення Угоди про асоціацію, високою ймовірністю запровадження промислового безвізу, поживаленням секторального співробітництва. Лише 10 % респондентів прогнозують погіршення відносин між Україною та ЄС [82, с. 88].

Отже, серед громадян України домінує підтримка європейського курсу України, хоча, водночас, громадяни достатньо критично оцінюють стан відносин України з ЄС та темпи і характер євроінтеграції. Це зумовлено низкою внутрішніх (проблема корупції та низький рівень економічний розвиток України) і зовнішніх факторів (російська гібридна агресія). Визначені характеристики ставлення населення України до перспектив євроінтеграції спрямовують наш дослідницький інтерес на пошук перспектив членства України в ЄС на рівні відносин Україна – ЄС.

Стратегічна невизначеність у відносинах України та ЄС зумовлюється низкою факторів. З одного боку, формальним індикатором готовності України до вступу до ЄС є рівень та якість виконання Угоди про асоціацію, відображений у стані реалізації реформ в Україні в різних сферах, навіть і результативність компанії деолігархизації влади, розпочата за ініціативою В. Зеленського у 2021 р. Важливим моментом формального індикатора є адекватність практик внутрішньої політики України європейським принципам та стандартам. Важливо, що процес імплементації Угоди, який має

безстроковий характер, та відповідний масштаб внутрішніх реформ в Україні, передбачених домовленостями, має бути співставним з тим масштабом підтримки, що надається з боку ЄС.

З іншого боку, характер відносин між Україною та ЄС залежить, по-перше, від економічних тенденцій та політичної кон'юнктури всередині ЄС. По-друге, для України євроінтеграція має безпековий вимір в контексті протистояння за віссю *Захід – Росія*, тож не можна залишати поза увагою вплив США і НАТО та спротив Росії європейській інтеграції України. Означені силові геополітичні лінії не можуть не позначитися на офіційній позиції ЄС, тож стратегічна невизначеність ЄС щодо євроінтеграції України може відтворюватися в середньостроковій перспективі. Проте, означена ситуація не повинна впливати на темпи євроінтеграції України та слугувати підставою для формування і поширення європесимізму, дискредитувати ідею повного членства України в ЄС.

Означаючи короткострокові перспективи відносин України та ЄС, зазначимо, що навряд чи варто очікувати кардинальних змін на шляху євроінтеграції нашої держави. На нашу думку, триватиме переважно секторальна робота з імплементації Угоди про асоціацію, результати якої крок за кроком наближають Україну до євроспільноти. У цьому аспекті тактичним пріоритетом для України є робота над можливістю оновлення Угоди про асоціацію, метою якої є лібералізація економічних відносин з ЄС, мінімізація бар'єрів та квот у взаємній торгівлі. Успішну секторальну інтеграцію можна вважати підґрунтям та сприятливим контекстом для поглиблення політичної інтеграції та зміцнення взаємної довіри.

Теперішній статус України як асоційованого члена ЄС, який часто означають як інтеграцію без членства, формує в українському суспільстві несприятливий соціально-психологічний та політико-ідеологічний фон, пов'язаний з суспільними очікуваннями щодо можливостей, які створює належність до європейської спільноти для кожного громадянина, та рівнем і характером підтримки євроінтеграційного курсу України. В цій ситуації

українська влада має поширювати меседжі про те, що приєднання до ЄС є не політичною самоціллю влади і не кінцевим пунктом внутрішніх перетворень, а інструментом покращення життя громадян.

Відтак, теперішній етап євроінтеграції України має бути максимально ефективно використаний з метою забезпечення: (1) політичного діалогу з ЄС, стійкості та здатності протидіяти безпековим викликам, розширення галузевої інтеграції секторів української економіки; (2) незворотного та поступового утвердження європейських принципів, норм і правил в політичних практиках України; (3) активного залучення до рамкових програм та агенцій ЄС, розширення сфер посиленої співпраці з країнами-членами Об'єднання та забезпечення доступу до альтернативних європейських ресурсів і фондів; (4) посилення співпраці у сфері безпеки та розширення віяла інструментів протидії гібридним загрозам і викликам; (5) ефективного використання інструментів політичного діалогу в рамках існуючих інтеграційних форматів, наприклад Східного партнерства та Чорноморської синергії.

Щодо використання інструментів політичного діалогу в рамках існуючих інтеграційних форматів, то варто звернути увагу на проактивну позицію України, яка разом з Грузією і Молдовою, неодноразово виступала з пропозиціями щодо посилення співробітництва між трійкою країн та ЄС та запровадження диференційованої інтеграції в рамках ініціативи Східного партнерства [141]. Наприклад, у травні 2021 р. міністри закордонних справ України, Грузії і Молдови підписали «Меморандум щодо посиленого співробітництва з питань європейської інтеграції в рамках «асоційованого тріо», у якому задекларовані прагнення вступу до ЄС були поєднані з намірами зміцнення та розширення інструментів, механізмів та засобів європейської інтеграції, надання нової якості відносинам трьох країн з ЄС [16].

У короткостроковій перспективі не менш важливою складовою відносин ЄС та України залишатиметься необхідність спільного протистояння російській агресії. Для України особливо важливим є демонстрація з боку ЄС чіткої та послідовної підтримки її незалежності та суверенітету [141]. У 2014–2021 рр.

Європарламент ухвалив низку заяв, резолюцій та рішень, які містили вимоги зупинити російську агресію та відносити й забезпечити територіальну цілісність України. Офіційна політика ЄС зосереджена на: невизнанні окупації Криму та українського Донбасу; наданні фінансово-економічної та технічної допомоги Україні; продовженні санкцій проти Росії як країни-агресора.

Водночас, не можна виключати, по-перше, потенційно небезпечних для України тенденцій в здійснювані ЄС політиці на російському напрямі: невизначеність стратегії дій та відновлення відносин у форматі *business as usual*. Серед європейського політикуму поширеною є ідея про те, що не слід втручатися у зону інтересів Росії на пострадянському просторі та дратувати В. Путіна. По-друге, допомога Україні з боку ЄС має обмеження, найбільш чітко відображені у заяві Міністра оборони Німеччини Г. Мааса, виголошеної 1 червня 2021 р.: «Конфлікт може бути вирішений лише політичним шляхом... Постачання зброї цьому не допомагає» [70]. Тобто, реакція ЄС на російську агресію в Україні обмежуватиметься дипломатичними та політико-економічними заходами. Такий висновок можна зробити й з тексту резолюції Європарламенту, ухваленої в квітні 2021 р., якою пропонується від'єднати Росію від світової платіжної системи SWIFT у випадку ескалації її агресії, «а всі активи в ЄС олігархів, наближених до російської влади та їх сімей у ЄС, потрібно заморозити та скасувати їх візи» [7].

Таким чином, на сьогодні можна чітко визначити проблеми та виклики у виконанні Україною Угоди про асоціацію. На нашу думку, вони стосуються таких аспектів:

- Лобістські групи різного рівня, власники впливових бізнесів проштовхують свої інтереси, що має наслідком ухвалення протекціоністських рішень, які спотворюють конкуренцію на внутрішньому ринку, негативно впливають на цілі галузі економіки та кардинально знижують рейтинг довіри до України.
- Започаткування ЄС повномасштабного арбітражного спору через заборону вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді на строк 10 років, що була

встановлена у 2015 р.

- Невизначеність кандидатури п'ятого представника України до арбітражної групи, передбаченої у рамках процедури вирішення спорів за Угодою про асоціацію. Якнайшвидше призначення такого представника посилить позиції української сторони у можливих арбітражних спорах та продемонструє повагу України до принципів міжнародної торгівлі.
- Неврегульована процедура виконання Угоди про асоціацію на рівні Верховної Ради України.
- Загроза скасування автономних торговельних преференцій ЄС через введення тимчасового звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту соєвих бобів та насіння свиріпи або ріпаку, що є грубим порушенням положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема статті 31.
- Введені ЄС захисні заходи щодо сталевих продукції, зокрема гарячекатаного плоского прокату, прутків, труб для газопроводів. З 2 лютого 2019 р. запроваджено остаточні захисні заходи у вигляді індивідуальних та глобальних тарифних квот +25 % мито терміном на три роки до 16 липня 2021 р. (з урахуванням періоду застосування попередніх захисних заходів). Антидемпінгове мито на безшовні труби становить 70,3 млн. USD (проміжний перегляд з травня 2018 р.). Антидемпінгове мито з 7 жовтня 2017 р. до 6 жовтня 2022 р. на гарячекатаний прокат становить 60,5 EUR за тонну, обсяг поставок – 467,5 млн. USD [19].

Для подолання проблем та викликів у виконанні Україною Угоди про асоціацію, доцільно здійснити перегляд її окремих положень. Це зумовлено низкою передумов: по-перше, чинні умови Угоди про асоціацію були сформовані в результаті переговорів, які тривали з 2007 р. по 2011 р., з урахуванням актуальних на той час економічних умов (з того часу структура економіки країни змінилася, Європейський Союз став основним торговельним партнером України); по-друге, Угодою про асоціацію передбачено механізм

комплексного перегляду Угоди з урахуванням попередніх результатів її функціонування; по-третє, перегляд Угоди – це передусім робота Уряду, який має запропонувати комплексний пакет пропозицій щодо перегляду на основі аналізу виконання плану заходів з виконання Угоди про асоціацію, економічних показників та у тісній взаємодії з бізнесом; по-четверте, Угода про асоціацію не виключає можливості її перегляду у напрямку поліпшення умов доступу до внутрішнього ринку ЄС для українського експорту товарів і послуг, поглиблення політичної та економічної інтеграції України з ЄС. Для України важливо домогтися:

- Прискорення скасування ввізних мит, розширення обсягу тарифних квот, актуалізація додатків до Угоди про асоціацію.
- Перенесення питань співробітництва в енергетичній сфері з секторальної частини Угоди про асоціацію до розділу ПВЗВТ.
- Визнання європейських прагнень України, у контексті змін до Конституції України про стратегічний курс держави на повноправну інтеграцію в ЄС.
- Доповнення положень Угоди про асоціацію в частині освітніх питань спільними з державами-членами зобов'язаннями щодо наступного проведення переговорів про визнання документів про освіту на двосторонньому рівні.

ВИСНОВКИ

Дослідження динаміки євроінтеграційних процесів в Україні після 2004 року та визначення проблем і перспектив вступу України до ЄС дозволило нам сформулювати узагальнені висновки.

Під інтеграцією можна розуміти і добровільний союз, і імперію, що створюється, і тотальну уніфікацію, і взаємодію за рішенням однієї проблеми. Тому, ведучи мову про використання терміна «інтеграція», доцільно розділяти це поняття з точки зору економічної та політичної інтеграції як зрощення держав, а соціальної інтеграції – як спільну діяльність людей і їх груп. Інтеграція передбачає поєднання певних систем. При цьому може йтися про держави в цілому чи окремі аспекти їх функціонування: політичні, соціальні, економічні, механізм реалізації як внутрішньої та так і зовнішньої державної політики та ін. інтеграція являє собою об'єктивний та історичний процес в умовах глобалізації. Не зважаючи на те, хто впливає на інтеграційні процеси – ринок чи уряди держав, інтеграція не є хаотичним процесом. Саме кооперація та взаємодія є тими дієвими важелями інтеграції або дезінтеграції.

В сучасних умовах питання взаємодії великих інтеграційних об'єднань та сусідніх держав не обмежується бінарним вибором між приєднанням і неприєднанням до існуючих союзів. Для різних країн можуть бути запропоновані різні формати взаємодії, які залежать від структури економік, порівняльних переваг та інтересів взаємодіючих сторін. Після успішної внутрішньої інтеграції держав-членів Євросоюзу час від часу стало поставати питання про «розширення» ЄС. Розширення ЄС, заплановане на 2004-2007 рр. у цьому плані є цікавим прикладом, адже його ініціатори чітко усвідомлювали, що нова східна межа ЄС пройде практично по кордону колишнього СРСР і його західних сусідів, які істотно відрізняються за рівнем соціального, зокрема, економічного розвитку. На цю проблему звернули увагу не тільки потенційно нові, але й старі члени Європейського Союзу.

Політичні ініціативи ЄС на шляху євроінтеграції України, зорієнтовані на

посилення та поглиблення співпраці, корисні саме з міркувань спільної реалізації поточних цілей ЄС і його сусідів на короткострокову перспективу, однак у довгостроковій перспективі можлива демотивація його учасників до глибших і складніших соціальних реформ оскільки не дає їм морально-психологічної мети – членства в ЄС і зумовленої цим членством матеріальної цілі – коштів, які можна отримати його слабшим членам в рамках різноманітних програм Союзу.

У сучасній системі міжнародних відносин угоди про зону вільної торгівлі означені як потужний інструмент торговельної політики національних держав в умовах глобалізації. Угода про вільну торгівлю – це договір, який укладається між двома чи більшою кількістю країн (групами країн), які мають на меті створення особливого правового режиму, за якого в торгівлі товарами та послугами між суб'єктами договірних відносин скасовуються/зменшуються митні тарифи, імпорتنі квоти, преференції, експортні обмеження та інші торговельні бар'єри. Укладення таких угод створює сприятливі умови для двосторонньої торгівлі, збільшення обсягу зовнішньої торгівлі між державами-членами, позитивно впливає на стабілізацію торгової політики та її прогнозованість. Такі договори надають можливість відкривати нові ринки послуг, інвестицій, здійснювати координацію питань державних закупівель та прав інтелектуальної власності.

ЄС є найбільшим торговельним партнером України, оскільки питома вага торгівлі товарами становить 41,5 % від загального обсягу зовнішньої торгівлі України. За результатами 2020 р. обсяги зовнішньої торгівлі товарами між Україною та ЄС, порівняно з 2019 р. зросли на 7,1 %, експорт товарів та послуг зріс на 6,1 %, а імпорт – на 7,9 %. Важливо, що Україна починає виходити на європейський ринок з товарами, поміж яких все більшу частку займають товари з високим ступенем обробки. Україна активно використовує можливості безмитного експорту в рамках тарифних квот.

Фінансова допомога на проведення реформ ЄС зобов'язує надавати країнам ПВЗВТ технічну та фінансову допомогу. Проте, підтримка країн-

сусідів є суттєво меншою, аніж допомога країнам-кандидатам, що надавалася їм перед вступом до ЄС та аніж трансферти ЄС для країн – нових членів. Найважливіші переваги впровадження ПВЗВТ для України пов'язані з розширенням можливостей доступу до ринків ЄС та модернізацією економіки шляхом інституційного зміцнення, покращенням бізнес середовища та підвищенням конкурентності через лібералізацію зовнішньої торгівлі.

Одним з найбільш важливих аспектів взаємодії України з ЄС є безвізовий діалог. Основи співпраці між Україною та ЄС у сфері візової політики були закладені «Планом дій ЄС у сфері юстиції та внутрішніх справ в Україні» (12 грудня 2001 р.) та «Планом дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки» (18 червня 2007 р.). Першим результатом такої співпраці стало звільнення від вимог оформляти візи для в'їзду в Україну для громадян ЄС з 1 травня 2005 р., а з 2008 р. українці отримали можливість їздити до ЄС за полегшеною процедурою після укладення «Угоди про спрощення оформлення віз». Лібералізація візового режиму є одним з найпотужніших інструментів ЄС, який полегшує контакти між людьми та зміцнює зв'язки між громадянами країн-членів ЄС та країн, що мають асоційоване членство. Процес лібералізації візового режиму між ЄС та Україною розпочався зі скасуванням віз для громадян ЄС від 1 вересня 2005 р.

Основним індикатором ефективності євроінтеграційної політики є рівень виконання Угоди про асоціацію, який, на даному етапі, в силу об'єктивних і суб'єктивних факторів може бути оцінений як не є задовільний. Оновлення Угоди про асоціацію передбачає новий характер та якість співробітництва у всіх ключових напрямках інтеграції, зокрема запровадження «промислового безвізу» (АСАА), співпраця в цифровій сфері, а також приєднання України до спільної транзитної системи та співпраця в рамках Європейської зеленої угоди. Водночас слід зауважити, що нові виклики вносять у пріоритети партнерства значні корективи. Так зокрема, боротьба з пандемією COVID-19 актуалізувала питання розширення та посилення взаємодії не тільки у сферах охорони здоров'я, фармацевтики, бізнесу та забезпечення зайнятості, а також у сфері

впровадження нових безконтактних технологій. При цьому технічна допомога і потенціал фінансових ресурсів сьогодні не відповідають масштабам трансформаційних проблем, які постають перед нашою державою в контексті європейської інтеграції. Обґрунтовано шляхи оптимізації організаційної структури державного управління у сфері євроінтеграції (перерозподіл функцій в організаційній структурі державного управління євроінтеграцією України на рівні центральних органів виконавчої влади; поновлення посади Уповноваженого України з питань європейської інтеграції; подальше впровадження європейських принципів).

Аналіз відображення відносин Україна – ЄС у громадській думці свідчить, що загальна картина оцінки їх стану та характеру корелюється з характеристиками темпів євроінтеграції України. Загалом, українці усвідомлюють існування значної соціально-економічної дистанції між Україною та Європейським Союзом. Наявність розриву між Україною та країнами ЄС, сукупно з інформаційною агресією РФ, у свою чергу, дискредитує європейські ідеї всередині українського суспільства, підживлює розчарування та посилює скепсис щодо євроінтеграції.

Таким чином, геометрія сучасної системи міжнародних відносин, дискусії всередині самого Європейського Союзу про шляхи та формати його подальшого розвитку, а також активізація різних регіональних і глобальних акторів за одночасного зростання акторності ЄС з теоретичної і практичної точки зору актуалізують питання про перспективи його розширення ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амеліна І. В. Міжнародні економічні відносини. К.: Центр учбової літератури, 2013. 256 с.
2. Анализ состояния и перспектив развития евразийского экономического объединения. *Независимый аналитический центр геополитических исследований «Борисфен Интел»*. URL: <http://bintel.com.ua/ru/article/eazs/>
3. Баррозу: «Нельзя одновременно быть членом ТС и иметь углубленную зону свободной торговли с ЕС». *Интерфакс-Украина*. 25.02.2013. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/142168.html>.
4. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму. Схвалено на саміті Україна – Європейський Союз. 22 листопада 2010 року, м. Брюссель, Королівство Бельгія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001#Text
5. Безвізовий режим. Хроніка подій. URL: <https://europewb.org.ua/bezvizovuj-rezhym-hronika-podij/>
6. Більшість українців підтримують вступ України в ЄС – результати опитування. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/bilshist-ukrayinciv-pidtruyuyut-vstup-ukrayiny-v-yes-rezultaty-opytuvannya>
7. Боррель Ж. Олігархи, корупція та COVID-19: про що я говорив із президентом Зеленським. *Європейська правда*, 25 вересня 2020 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/09/25/7114712>.
8. Венеціанська комісія заявила Україні про необхідність очищення Вищої ради правосуддя. *Українська правда*. 11 жовтня 2020 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/11/7269552>
9. Виступ комісара ЄС з питань зовнішніх зносин і Європейської політики Сусідства Беніті Ферреро-Вальднер. *Євробюлетень*. 2008. № 3. Березень. С. 4.
10. Відносини між ЄС та Україною у фактах та цифрах. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eap_factsheet_ukraine_ukr_0.pdf
11. Візова політика України в контексті європейських цінностей і безпеки. Аналітична записка. 2020. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vizova-polityka-Ukrayiny-v-konteksti-yevropejskyh-tsinnostej-i-bezpeky.pdf>
12. Всеобщая декларация прав человека. Принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
13. Выступление руководителя российской делегации первого заместителя министра иностранных дел России А. И. Денисова на встрече министров иностранных дел Европейского союза и Черноморского региона. К. 14.02.2008. URL: <http://www.ln.mid.ru/ns-dipecon.nsf/fc2e4121e6d9ec>
14. Даль Р. Полиархия: участие и оппозиция / Пер. с англ. под ред. С. Деникиной, В. Барановой. М.: Изд-во ГУ ВШЭ, 2010. 287 с.
15. Державна служба статистики України. З 2009 р. по 2018 р. за уточненими річними даними. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

16. Емерсон М., Мовчан В. Новий рівень відносин: що змінить для України та ЄС перегляд Угоди про асоціацію. *Європейська правда*. 23 лютого 2021р., <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2021/02/23/7119998>.
17. Європейська інтеграція України: російський фактор. Аналітична доповідь Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2020. № 1–2. С. 2–65. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD181-182_2020_ukr.pdf
18. Європейська політика сусідства. Стратегія: Комюніке Комісії, COM (2004) 375. *Monitor Europejski*. 2004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0356:FIN:EN:PDF>
19. Європейська та євроатлантична інтеграція. Transition book 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-presentation-2019/8.2019/transition-book-final-stisnuto.pdf>
20. Європейський Союз визнає європейські прагнення України. *Євробюлетень*. 2008. № 9. Вересень. https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/200809_uk.pdf
21. ЄС вдруге попередив Україну через спроби зруйнувати реформи у Міносвіти. *Українська правда*. 20 листопада 2020 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/11/20/7274296>
22. ЄС попередив Раду про неприпустимість підтримки українського машинобудування. *Кореспондент.нет*. 4 липня 2020 р. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/4248144-yes-poperedyv-radu-pro-neprypustymist-pidtrymky-ukrainskoho-mashynobuduvannia>
23. Загрози та можливості для міжнародної співпраці у Чорноморському регіоні: що вони означають для України. URL: <https://www.blackseanews.net/read/28948>
24. Зайченко Ю., Івасик С., Козлов О. Україна та ЄС: що нового у сфері юстиції, свободи та безпеки. *Укрінформ*. 23 квітня 2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2687558-ukraina-ta-es-so-novogo-u-sferi-usticii-svobodi-ta-bezpeki.html>.
25. Заключительный акт Совецания по безопасности и сотрудничеству в Европе. Дата підписання: 1 серпня 1975 р. Дата набуття чинності: 1 серпня 1975 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text
26. Започаткування практичної реалізації ініціативи ЄС «Чорноморська синергія». *Євроінтеграційний поступ України. Інформаційний бюлетень з євро інтеграційних питань*. 2010. № 3 (квітень). URL: https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000010/10456.pdf
27. Заява ЄС: Антикорупційну структуру треба швидко відновити, це умова безвізу і фіндопомоги. *Українська правда*. 3 листопада 2020р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/11/3/7116079>.
28. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2015–2020. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0.pdf
29. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 р. *Офіс віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної*

- інтеграції, Урядовий офіс координації європейської і євроатлантичної інтеграції.* URL: https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/zvit_implementation-2019-4_0.pdf
30. Зона вільної торгівлі. Торгівля з ЄС за 2020 рік у фактах та цифрах. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/zona-vilnoi-torhivli>
31. Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. Економічна складова угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf>
32. Інтерв'ю Президента України словацькому економічному виданню *Hospodárske noviny* від 23 вересня 2020 р. *Офіційне Інтернет-представництво Президента України.* URL: <https://www.president.gov.ua/news/intervyu-prezidenta-ukrayini-slovackomu-ekonomichnomu-vidann-63881>
33. Київ может сблизиться с ЕС после ухода Януковича. URL: https://lb.ua/news/2013/11/28/243243_kiev_sblizitsya_es_posle_uhoda.html
34. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції. *Політичний менеджмент.* 2004. № 6 (9). С. 103–114.
35. Комар Н. В. Процес візової лібералізації між Україною та країнами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. Вип. 14, Ч. 1. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16748/1/ПРОЦЕС%20ВІЗОВОЇ%20ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ%20МІЖ%20УКРАЇНОЮ%20ТА%20КРАЇНАМИ%20ЄС.pdf>
36. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Дата підписання: 4 листопада 1950 р. Дата ратифікації Україною: 17 липня 1997 р. Дата набрання чинності для України: 11 вересня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
37. Консолідовані версії договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C 83/01): хрестоматія / упоряд. Б. В. Бабіна. О.: Фенікс, 2012. 294 с.
38. Копійка В. Україна та Європейський Союз. В. В. Копійка, В. А. Манжола, Н. М. Весела. К.: Знання, 2012. 78 с.
39. Копійка В. В. Концепції та доктрини європейської єдності в останній третині ХХ сторіччя. *Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу.* К., 2002. С. 8–74.
40. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.
41. Круглашов А. Регіональні аспекти реалізації державної стратегії України щодо європейської інтеграції. *Правові та соціополітичні аспекти взаємовідносин ЄС - Україна: Збірник наукових праць Матеріали шостої міжнародної наукової конференції «Європейське право сьогодні: освіта, наука та практика».* 23–24 жовтня 2008 р. Донецьк, 2008. С. 182–195.
42. КС скасував е-декларації, незаконне збагачення та ще низку антикорупційних норм – ЗМІ. *Українська правда.* 27 жовтня 2020р. URL:

- <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/27/7271451>.
43. КСУ визнав неконституційним призначення Ситника на посаду глави НАБУ. *Укрінформ*. 28 серпня 2020 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricpolitics/3089553-ksu-viznav-nekonstitucijnim-priznacenna-sitnika-na-posadu-glavi-nabu.html>
44. Кузьмін В. Куди приведе сировинна економіка, березень. 2018. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/kudi-privede-sirovinna-ekonomika-2454940.html>
45. Львівський національний університет імені Івана Франка. Зона Вільної Торгівлі між Україною та ЄС: Досвід та Стратегії. Матеріали круглого столу. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/%D0%97%D0%91%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A-%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%9B%D0%98_%D0%9A%D0%A0%D0%A3%D0%93%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%9E_%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%9B%D0%A3.pdf
46. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України. Листопад 2017. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&id=354d699d-4648-4112-a81a-919a80555fb7&tag=TendentsiiRozvitkuZovnishnoiTorgivliUkraini>
47. Міністерство зовнішніх справ України. Саміт Україна – ЄС: поглиблення співробітництва між Україною та ЄС. 9 вересня 2008 р. URL: <http://old.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/787>
48. Не прорив, але успіх: про які зміни у відносинах з ЄС домовляється Шмигаль у Брюсселі. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2021/02/11/7119667/>
49. Олексів О. Правові засади регулювання візових відносин між Україною та Європейським Союзом. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2014. Вип. 36. Ч. 2. С. 82–89
50. Парижская хартия для новой Европы. Итоговый документ Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, состоявшегося в Париже 21 ноября 1990 года «Новая эра демократии, мира и единства». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_058#Text
51. Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 905-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2013-%D1%80#Text>
52. Поступ України у виконанні двадцяти досягнень Східного партнерства до 2020 року. URL: <https://www.civicsynergy.org.ua/analytics/postup-ukrayiny-u-vykonanni-dvadtsyaty-dosyagnen-shidnogo-partnerstva-do-2020-roku/>
53. Потіха А. Україна – ЄС: підсумки засідання Ради асоціації та перспективи внесення змін до Угоди про асоціацію. *Україна: події, факти, коментарі*. 2021. № 3. С. 4–12. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2021/ukr3pdf>
54. Представництво України при ЄС. Про розвиток безвізового діалогу між Україною та ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraineeu/justice/visa->

liberalization.

55. Президент Литвы Даля Грибаускайте поздравила Грузию и Молдову с парафированием договоров с ЕС, но не скрывала разочарования в связи с решением Украины не подписывать договор об ассоциации. URL: <https://ru.delfi.lt/news/politics/final-vilnyussskogo-sammita-strogie-ocenki-v-adres-ukrainy-i-rossii.d?id=63410728>
56. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів. Закон України від 21 листопада 2013 року № 709-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-18#Text>
57. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України. Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
58. Про заходи, пов'язані із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України. Указ Президента України від 26 травня 2017 р. №146/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1462017-21970>.
59. Про освіту. Закон України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
60. Про повну загальну середню освіту. Закон України № 463-IX від 16 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
61. Про ратифікацію Угоди у формі обміну листами між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до торговельних преференцій щодо м'яса птиці та переробленого м'яса птиці, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони. Закон України № 345 від 05.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345-IX#Text>
62. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ президента України №392/2020 від 14 вересня 2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
63. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки. Указ Президента України від 28 квітня 2004 року № 493/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/2004#Text>
64. Рада Європи: Антикорупційна реформа в Україні і надалі лише на папері. DW. 26 березня 2020 р. URL: <https://www.dw.com/uk>.
65. Резніков В. В. Безвізовий режим як важливий складник формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. *Державне управління та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр. / редкол. : С.М. Серьогін (голов. ред.). Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2019. Вип. 3 (42). С. 104–110.
66. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про

- запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/13_p_2020.pdf
- 67.Рішення КСУ в ЄС вважають підставою для тимчасового зупинення «безвізу». URL: <https://www.dw.com/uk/rishennia-ksu-v-yes-vvazhaiut-pidstavoiu-dlia-tymchasovoho-zupynennia-bezvizu-zmi/a-55433120>
- 68.Савченко І. Г. Парадигма створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. *Економіка розвитку*. 2011. № 1. С. 85—88.
- 69.Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики. Центр Разумкова. 2020 р. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf
- 70.Сидоренко С. Візит із натяком на безвіз: що сказав і про що промовчав у Києві шеф дипломатії ЄС. *Європейська правда*. 23 вересня 2020 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/09/23/7114603>.
- 71.Совет ЕС не принял решение об ассоциации с Украиной. 8.11.2013. URL: <https://www.unian.net/politics/853255-sovet-es-ne-prinyal-reshenie-ob-assotsiatsiis-ukrainoy.html>.
- 72.Спільна заява Президента України Володимира Зеленського та Президента Республіки Польща Анджея Дуди від 12 жовтня 2020 р. *Офіційне Інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogota-p-64453>
- 73.Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_437
- 74.Ставлення громадян до вступу України до Європейського Союзу (березень 2021 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-do-vstupu-ukrainy-do-yevropeiskogo-soiuzu-berezen-2021r>
- 75.Стефанишина дала оцінку євроінтеграції України. *Корреспондент.net*. 17 листопада 2020р. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4296519stefanyshyna-dala-otsinku-yevrointehratsii-ukrainy>
- 76.Судова реформа Зеленського несе великі ризики для незалежності суддів – західні послы. *Європейська правда*. 17 жовтня 2019 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/10/17/7101959>; ЄС розкритикував проєкт реформи СБУ: Баканов зберігає зайві повноваження. *Українська правда*. 17 грудня 2019 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/17/7235131>
- 77.Східне партнерство. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/politika-yes-shchodo-ukrayini/shidne-partnerstvo>
- 78.Східне партнерство: початок громадського виміру. Круглий стіл. Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучевіра». URL: http://dif.org.ua/ua/archive/press_releases_archive/klphfrseduifdrghj.Htm
- 79.Тоцький В.Є. «Чорноморська Синергія» та «Східне Партнерство» – нова регіональна політика ЄС. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2010. Вип. 90 (Частина II). С. 19–21.

80. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851#Text
81. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page
82. Україна – ЄС: шлях до політичної асоціації. Аналітична збірка. К., 2021. 121 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_association.pdf
83. Україна 2019–2020: широкі можливості, суперечливі результати. Центр Разумкова, 2020 р. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/other/2020-PIDSUMKI-UKR_ENG.pdf
84. УНІАН. Від сьогодні набуло чинності рішення про запровадження безвізового режиму України з ЄС. 11 червня 2017 р. URL: <https://www.unian.ua/politics/1968736-vidsogodni-nabulo-chinnosti-rishennya-pro-zaprovadzhennya-bezvizovogo-rejimu-ukrajiniz-es.html>
85. Шевченко В. Розвиток зон вільної торгівлі та міжнародні фінансові зв'язки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 104 (частина II). С. 212—223.
86. Шелест Г. Чорноморська синергія. *Зовнішні справи*. 2008. № 9. С. 21–24.
87. Шуба Т. П., Шкумат А. В., Крятова А. С. Проблеми та перспективи безвізового режиму в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 14. С. 158–162.
88. Що таке безвізовий режим з ЄС. URL: <https://openeurope.in.ua/subjects/test-proverka-poiska-zigmund-tema-3>.
89. Щодо вдосконалення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/ugoda-pro-asotsiatsiyu.pdf>
90. Як кадрові зміни у конкурсній комісії для САП загрожують безвізу. DW. 18 вересня 2020 р. URL: <https://www.dw.com/uk/yakovakomisiiazobraniaholov-yapazhrozhuiebezvizovomurezhymu/a-54981663>
91. Adamczyk A. Znaczenie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa dla budowania stosunków z państwami Europy Wschodniej. *Rola Polski w kształtowaniu polityki wschodniej Unii Europejskiej na przykładzie Ukrainy* / J. Borkowski. Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 2003.
92. Adarov A., Havlik P. Benefits and Costs of DCFTA: Evaluation of the Impact on Georgia, Moldova and Ukraine. URL: <https://wiiw.ac.at/benefits-and-costs-of-dcfta-evaluation-of-the-impact-on-georgia-moldova-and-ukraine-dlp-4111.pdf>
93. Arbitration panel established on Ukraine's wood export ban – deadline for submissions. News 04.02.2020. URL: <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2109&fbclid=IwAR0tIV5Q0FknsVxu2e7MupGdy-cEeE4UsPQcVy3pvalumpoFvOS2XZU680>
94. Association Implementation Report on Ukraine. *European Commission*. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2019_433_f1_joint_staff_working_paper_en_v4_p1_1056243.pdf
95. Ayadi R., Dabrowski M. and De Wulf L. (eds.). *Economic and Social*

- Development of the Southern and Eastern Mediterranean Countries / R. Ayadi, M. Dabrowski & L. De Wulf. New York, Springer International, 2015. <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-11122-3>
96. Baldwin Richard E., Francois Joseph F., Portes R. The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: the Impact on the EU and Central Europe. *Economic Policy*. 1997. № 24. P. 125–176.
97. Birmingham Declaration, Annex I to the Presidency Conclusions of the European Council of 16 October, 1992, Birmingham. *Bulletin*. 1992. 19/10. P. 4–8.
98. Brugmans H. L’Idee Europeenne, 1920–1970. Bruges, 1970. 412 p.
99. Commission of the European Communities. Communication from the Commission to The Council and the European Parliament. Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative. Brussels, 11.4.2007 COM(2007) 160 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0160:FIN:EN:PDF>
100. Commission of the European Communities. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Report on the First Year of Implementation of the Black Sea Synergy. Brussels, 19.6.2008 COM(2008) 391 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0391&from=en>
101. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership. URL: <http://ukraine-eu.old.mfa.gov.ua/mediafiles/files/eapcommunication.pdf>
102. Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy paper. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf
103. Corbey A. Dialectical functionalism: stagnation as a booster of European integration. *International Organization*. 1995. Vol. 49. № 2. P. 256.
104. Council conclusions on Ukraine, 3209th Foreign Affairs Council meeting Brussels, 10 December 2012, Council of the European Union. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/134136.pdf.
105. Council Recommendation (EU) 2020/1475 of 13 October 2020 on a coordinated approach to the restriction of free movement in response to the COVID-19 pandemic. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02020H1475-20210202&from=EN>
106. Declaration on the Occasion of the Fifteenth Anniversary Summit of the Black Sea Economic Cooperation. Istanbul, 25.06.2007. URL: <http://www.bsec-organization.org/documents/declaration/summit/Reports/Istanbul%202007.pdf>
107. Deutsch K. Nationalism and its Alternatives. New York, 1969. <https://www.worldcat.org/title/nationalism-and-its-alternatives/oclc/589712322>
108. Deutsch K. Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience. *The European Union: reading on the Theory and Practice of European Integration*. Princeton: Princeton University, 2003.

- https://www.lsu.edu/faculty/lray2/teaching/7971_1s2009/deutsch1957.pdf
109. Eastern Partnership. URL: http://eastern-partnership.pl/pw_pl/MSZ%20PW%20PL.pdf
  110. EEAS10. EU Supports Sustainable Green Development in the Black Sea Region/ https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy/89664/eu-supports-sustainable-green-development-black-sea-region_en
  111. Emerson M. European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo? *CEPS Working Documents*. 2004 November. No. 215. 1. URL: <http://aei.pitt.edu/6645/>;
  112. EU supports better cooperation in the Black Sea region for sustainable green development. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/blackseasynergy_factsheet_2020.pdf
  113. EUR-Lex. Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0056>
  114. European Agency for the operational management of large-scale IT systems in the area of freedom, security and justice. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/schengen-borders-and-visa/smart-borders/european-travel-information-authorisation-system_en
  115. European Commission. Joint Staff Working Document. Black Sea Synergy: Review of a Regional Cooperation Initiative - Period 2015-2018. Brussels, 5.3.2019 SWD(2019) 100 final. https://eeas.europa.eu/sites/default/files/swd_2019_100_f1_joint_staff_working_paper_en_v3_p1_1013788-1.pdf
  116. European Commission. Statistics. URL: http://exporthelp.europa.eu/thdapp/display.htm?page=st%2fst_Statistics
  117. European Commission. European Travel Information and Authorisation System (ETIAS). Important notice. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/schengen-borders-and-visa/smart-borders/european-travel-information-authorisation-system_en
  118. European Integration of Ukraine in 2020. Ukraine-EU Dialogue Key Results. Government office for coordination of European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine Cabinet of Ministers of Ukraine, 2021. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/european_integration_of_ukraine_2020_0.pdf.
  119. European Parliament and the Council Regulation (EC) № 767/2008 of 9 July 2008 concerning the Visa Information System (VIS) and the exchange of data between Member States on short-stay visas (VIS Regulation). *Official Journal*. L 218, Strasbourg, 9.07.2008.
  120. European Parliament resolution of 23 October 2013 on the European Neighbourhood Policy: towards strengthening of the partnership. Position of the European Parliament on the 2012 reports. URL: <https://library.euneighbours.eu/content/european-parliament-resolution-european-neighbourhood-policy-towards-strengthening-partnersh>.
  121. European Union – Ukraine Summit Joint Declaration on the EU – Ukraine

- Association Agreement (Paris, 9 September).
<http://old.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/786>
122. European Commission Communication Strong European Neighbourhood Policy. *ENPI*. URL: <http://www.enpi-info.eu/library/content/commission-communication-strong-european-neighbourhood-policy>
123. Friedrich C. Europe: An Emergent Nation? New York: Harper & Row, 1969. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/106591297002300429>
124. Ginsberg R.H. Conceptualizing the European Union as an International Actor: Narrowing the Theoretical Capability- Expectation Gap. *Journal of Common Market Studies*. 2000. Vol. 37, № 3. P. 429–454.
125. Górka S. Drugorzędna polityka o dużych perspektywach rozwoju. Rzecz o polityce wschodniej UE. *Polska w grze międzynarodowej*. Geopolityka i sprawy wewnętrzne. Kraków, 2010.
126. Górka S. Rzecz o polityce wschodniej UE. *OMP*. URL: <http://www.omp.org.pl/artykul.php>
127. Gymnich format. *MAE: Press Room*. URL: <http://www.mae.ro/>
128. Haas E. The Uniting of Europe. *The European Union: Reading on the Theory and Practice of European Integration*, 2003. URL: <https://www.europarl.europa.eu/100books/file/EN-H-BW-0038-The-uniting-of-Europe.pdf>
129. Haas E. The Uniting of Europe: Political, Social, and Economical Forces, 1950–1957. London, 1958. URL: <https://www.europarl.europa.eu/100books/en/detail/38/the-uniting-of-europe-political-social-and-economical-forces-1950-1957>
130. Haas E., Schmitter P. Economics and Differential Patterns of Political Integration: Projections about Unity in Latin America. *International Organization*. 1964. Vol. 18. № 4. https://econpapers.repec.org/article/cupintorg/v_3a18_3ay_3a1964_3ai_3a04_3ap_3a705-737_5f02.htm
131. Havlíček P. Eastern Partnership: In a dismal state or a new beginning? *Euractiv*. 2017. URL: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/opinion/eastern-partnership-in-a-state-of-dismal-or-new-beginning/>
132. Henley & Partners. Global Passport Ranking. URL: <https://www.henleyglobal.com/passport-index/ranking>
133. High Level Conference on Black Sea fisheries and aquaculture Sofia. Ministerial Declaration. 7 June 2018 Sofia. URL: https://ec.europa.eu/oceans-and-fisheries/system/files/2018-06/2018-06-07-sofia-declaration_en.pdf
134. Hoekman B., Ozden C. The EuroMediterranean Partnership: Trade in Services as an Alternative to Migration? / B. Hoekman & C. Ozden. *Journal of Common Market Studies*. 2010. 48 (4). P. 835–858.
135. Hoffmann S. The European Sisyphus: Essays on Europe, 1964-1994. Boulder, 1995. <https://www.europarl.europa.eu/100books/en/detail/107/the-european-sisyphus-essays-on-europe-1964-1994>
136. Hoffmann S., Nelsen B., Stubb A. Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe. *The European Union. Readings on*

- the Theory and Practice of European Integration*. London: Macmillan Press LTD, 1998. 2nd Ed. P. 157–172.
137. Horbal N.I., Adamiv M.Ye., Chumak A.S. Adaptation of circular economy principles to waste management in Ukraine. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2020. Т. 4, № 1. С.159–166.
138. Jackson J. H. World Trade Rules and Environmental Policies: Congruence or Conflict? *49 WASH. & LEE L. REV.* 1992. P. 1227—1278.
139. Johansson E. A ‘Ring of Friends’? The Implications of the European Neighbourhood Policy. *Tand F Online*. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/>
140. Joint letter on Wider Europe by Commissioner Chris Patten and High Representative Solana. *European Council*. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/_0130163334_001_en.pdf
141. Joint press statement following the 6th Association Council meeting between the EU and Ukraine. — European Council, 28 January 2020, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/01/28/joint-press-statement-following-the-6th-association-council-meeting-between-the-eu-and-ukraine>.
142. Joint Statement of the Ministers of Foreign Affairs of the Countries of the European Union and of the Wider Black Sea Area. Kyiv, 14.02.2008. URL: http://ec.europa.eu/external_relations/blacksea/doc/joint_statement_blacksea_en.pdf
143. Koslowski R. European Union Migration Regime, Established and Emergent. *Challenge to the nation-state: Immigration in the Western Europe and the U.S.* / Ed. by Joppke Chr. Oxford: Oxford Univ. press, 2011.
144. Legislative acts. Regulation (EU) 2017/850 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 amending Regulation (EC) No 539/2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement (Ukraine) . *Official Journal of the European Union*. Volume 60. 22 May 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2017:133:FULL&from=EN>
145. Majorlin R. Architect of European Unity: Memoirs, 1911-1986. L.: Weidenfeld and Nicolson, 1989. 256 p.
146. Milward A. The European Reascue of the Nation State. London, 1992. 284 p.
147. Ministerial Declaration on a Common Maritime Agenda for the Black Sea. Bucharest – 21 May 2019. URL: https://blackseablueconomy.eu/sites/default/files/ministerial_declaration_on_the_common_maritime_agenda_for_the_black_sea_-_final_0.pdf
148. Mitrany D. A Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization. London: Royal Institute for International Affairs. Oxford University Press, 1995, 221 p. URL: <http://ieie.itam.mx/Alumnos2008/A%20Working%20Peace%20System%20%28Mitrany%29.pdf>

149. Moravcsik A. Explaining International Human Rights Regimes: Liberal Theory and Western Europe. *European Journal of International Relations*. 1995. № 1. P. 157–189.
150. Moravcsik A. Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmental Approach. *Journal of Common Market Studies*. 1993. Vol. 31.
151. Mutimer D. Theories of Political Integration. *European Integration: Theories and Approaches*. MD: University Press of America, 1994. P. 12–44.
152. Official Journal of the European Union. L 193. Volume 60. 25 July 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2017:193:FULL&from=EN>
153. Patten Ch. Wider Europe. *LFPR*. 2002. URL: <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2002-10/Letter.pdf>
154. Pełczyńska-Nałęcz K. Poszerzona Unia Europejska wobec wschodniego sąsiedztwa: problemy i rozwiązania. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich, 2003.
155. Pentland C. International theory and European integration. London: Faber & Faber Ltd., 1973.
156. Pisarska K. Polityka Wschodnia Unii Europejskiej po rozszerzeniu (2004-2009) wnioski dla Polski. *Raport Centrum Europejskiego Natolin*. 2010.
157. Preconditions of Federal Political Systems. Oxford: Oxford University Press, 1996. 408 p.
158. Puchala D. International Transactions and Regional Integration. *International Organization*. Vol. 24. № 4, 1970.
159. Riker W. European Federalism: the Lessons from the Past. *Federalizing Europe? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political Systems*. Oxford: Oxford University Press, 1996. P. 72–112.
160. Rosamond B. Theories of European Integration. New York: Palgrave, 2000. 242 p.
161. Russett B. Transactions. Community and the International Political Integration. *Journal of Common Market Studies*. Vol. 9. № 3, 1971.
162. Schmitter P. A Revised Theory of European Integration. Cambridge: MA, 1971. 314 p.
163. Spinelli A., Rossi E. The Ventotene Manifesto. URL: <https://www.federalists.eu/uef/library/books/the-ventotene-manifesto/>
164. Statement by President Barroso at the Eastern Partnership Summit, Vilnius, 29 November 2013. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-1000_en.htm.
165. Treaty Establishing the European Community of 25 March, 1957. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:22007A0517%2801%29:EN:HTML>
166. Unia Dla Sroziemnomorza. *Unia Europejska*. URL: <http://uniaeuropejska.org/unia-dla-sroziemnomorza/>
167. Wheare K. C. Federal Government. Oxford University Press, 1946. 278 p.
168. Wistrich E. The United States of Europe. London: Routledge, 1994. 182 p.

169. Wymiar wschodni jako część wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa unii europejskiej. *PSZ*. URL: <http://www.psz.pl/120-unia-europejska/wymiar-wschodni-jako-czesc-wspolnej-polityki-zagranicznej-i-bezpieczenstwa-unii-europejskiej>
170. Żęgota K. Partnerstwo Wschodnie – próba bilansu. *Nowa Politologia*. 2013. 20.04. URL: <http://www.nowapolitologia.pl/politologia/stosunki-miedzynarodowe/partnerstwo-wschodnie-proba-bilansu>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПІЛЬНА ЗАЯВА МІНІСТРІВ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І КРАЇН ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

1. Міністри закордонних справ країн Європейського Союзу та країн Чорноморського регіону зустрілися в Києві, щоб започаткувати співробітництво в рамках ініціативи Чорноморська синергія. Зустріч відкрив Президент України Віктор Ющенко.

2. Міністри окреслили важливі виклики та можливості співробітництва у Чорноморському регіоні, які можуть вимагати скоординованих дій на регіональному рівні. Вони дійшли згоди стосовно того, що активніше залучення Європейського Союзу може збільшити потенціал регіонального співробітництва. Міністри привітали ініціативу ЄС Чорноморська синергія як важливий механізм у досягненні цієї мети.

3. Учасники погодилися, що найпершою метою Чорноморської синергії є розвиток співробітництва всередині Чорноморського регіону, а також між регіоном та Європейським Союзом. Різні аспекти синергії будуть обговорені, погоджені й утілені зацікавленими країнами у цілком прозорий та гнучкий спосіб, базований на взаємних інтересах.

4. Чорноморська синергія буде мати підтримку від Європейської політики сусідства та інших проектів Європейського Союзу, які стосуються його відносин з країнами регіону. Підтримка Євросоюзом чорноморського регіонального співробітництва спрямована на отримання видимих результатів у низці пріоритетних сфер. Зокрема, у розвитку та взаємозв'язку транспорту, енергетики та комунікаційної інфраструктури, що є відповіддю на зростання торгівлі, інвестицій, руху та інформаційних потоків, а також на швидкозростаючі транзитні потреби. Міністри задекларували їхню рішучість сприяти діалогу між виробниками енергії, її споживачами та країнами-транзитерами, спрямованому на забезпечення чесного доступу до енергетичних ресурсів та ринків, посилення енергетичної безпеки та стійкого розвитку з урахуванням потреб екології. Вони будуть підтримувати регіональне транспортне співробітництво з огляду на покращення ефективності, безпеки та безпечності. Міністри дійшли згоди, що Чорноморська синергія сприятиме покращенню координації між відповідними політиками ЄС та регіональними проектами, а також реалізації таких програм як розвиток головних транснаціональних транспортних альянсів, проектів Морський моторвейс або Кільцева чорноморська дорога.

5. Синергія має зробити внесок у кращу координацію специфічних довкільних програм, які сфокусовані на покращенні якості води. Вона має також дати імпульс діалогу щодо підходів у морській політиці й полегшити зусилля з започаткування регіонального риболовецького менеджменту, щоб забезпечити раціональне використання рибних ресурсів Чорного моря. Чорноморське регіональне співробітництво має також забезпечувати умови для кращої співпраці в боротьбі з кліматичними змінами й попередженні та ліквідації природних та спричинених людською діяльністю катастроф у регіоні. Чорноморські країни і Європейський Союз співробітничатимуть у сферах міграції, дотримання закону й боротьби з організованою злочинністю на основі вже існуючих домовленостей, їхньому подальшому розвитку й уникненні дублювання. Більше залучення ЄС в регіональне співробітництво

може принести вигоди у сфері торгівлі, науки та технологій, досліджень, культури та освіти, а також зайнятості та соціальних справ.

6. Міністри взяли до уваги бажання щодо перспектив можливого полегшення візового режиму й кращої мобільності людей з огляду на сприяння розвитку торгівлі та економічних відносин.

7. Чорноморська синергія могла б користуватися перевагами Чорноморського партнерства, співпрацюючи з різними зацікавленими сторонами з ЄС та Чорноморського регіону.

8. Учасники погодилися, що Чорноморська синергія була б корисним інструментом для зміцнення демократії та поваги до прав людини та розвитку громадянського суспільства.

9. Заморожені конфлікти заважають співробітництву, тому учасники наголошують на потребі якнайшвидшого їх мирного врегулювання на основі норм і принципів міжнародного права.

10. Учасники зустрічі підкреслюють важливість парламентської діяльності у сприянні регіональному співробітництву.

11. Міністри вітають перші кроки Чорноморської програми з транскордонного співробітництва, яка підтримує громадянське суспільство і місцевий рівень співпраці в прибережних районах Чорного моря.

12. Учасники наголошують на потребі належного фінансування як пріоритеті у виконанні програм регіонального співробітництва. Співфінансування повинно відбуватися за загальними правилами. У цьому контексті регіональна діяльність міжнародних фінансових інституцій, найперше Європейського банку реконструкції та розвитку, Європейського інвестиційного банку, Чорноморського банку реконструкції та розвитку могла б надати нові можливості від ЄС та від країн Чорноморського регіону.

13. Міністри визнали важливу роль, яку відіграють регіональні організації та ініціативи, особливо Організація з чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Міністри з задоволенням відзначили, що Європейська Комісія отримала статус спостерігача в ОЧЕС і залучена до практичної діяльності в деяких сферах. Чорноморська синергія має брати до уваги співробітництво в рамках ОЧЕС і, водночас, залишатиметься відкритою для співпраці, яку забезпечують інші регіональні структури та ініціативи, зокрема щодо Дунайського регіону.

14. Учасники зустрічі зауважили, що Чорноморська синергія є початком довготривалого регіонального співробітництва, яке намагатиметься пропонувати нові можливості для зростання стабільності й добробуту для громадян у Чорноморському регіоні та всій Європі.

Міністри висловлюють свою подяку Україні за відмінну підготовку й організацію зустрічі.

Джерело: Спільна Заява Міністрів Закордонних Справ Європейського Союзу і країн Чорноморського Регіону. *Євробоюлетень*. 2008. № 3. Березень. С. 5.

ДОДАТОК Б

**Структура інвестицій ЄС в рамках ініціативи Чорноморська синергія,
2015–2020 рр.**

Рис. 2.1. Структура інвестицій ЄС в рамках ініціативи Чорноморська синергія

Джерело: EU supports better cooperation in the Black Sea region for sustainable green development. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/blackseasynergy_factsheet_2020.pdf

ДОДАТОК В
Зона вільної торгівлі як один з етапів на шляху євроінтеграції
України

Таблиця 1

Динаміка експорту та імпорту товарів Україна – ЄС,
2009–2018 (млрд. дол. США)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Динаміка експорту товарів з України до ЄС									
9,5	13,05	17,97	17,08	16,76	17	13,02	13,5	17,53	20,16
Динаміка імпорту товарів з ЄС до України									
15,39	19,1	25,75	26,16	27,05	21,07	15,33	17,14	20,08	23,18

Джерело: Державна служба статистики України. З 2009 р. по 2018 р. за уточненими річними даними. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця 2

Співвідношення основних вигід та витрат на імплементацію ПВЗВТ

	Вигоди та можливості	t	Витрати і виклики	t
Бізнес	Розширення доступу до більших ринків (безпосередньо до ЄС через ПВЗВТ та опосередковано до інших країн світу)	(S)M	Підвищення витрат на забезпечення відповідності стандартам для бізнесу	SM
	Підвищення інвестиційної довіри та припливу ПІІ	ML	Збільшення нерівності у доходах та бідності у менш конкурентоспроможних регіонах	M
	Зниження вартості капіталу та розширення доступу до фінансування	(M)L	Підвищення рівня конкуренції з боку виробників із країн ЄС	S
	Зниження вартості імпорту => зниження вартості вхідних ресурсів та підвищення ефективності модернізації	S	Скорочення менш конкурентоспроможних галузей => збільшення рівня безробіття у цих галузях	SM
	Підвищення ефективності та зовнішньої конкурентоспроможності національних експортерів на ринку ЄС та у глобальному масштаб	ML	Звуження доступу до цільової державної допомоги для деяких підприємств	SM
	Збільшення фінансової і технічної підтримки від інституцій ЄС та	SM	Альтернативні втрати від зменшення участі в інших	S

	інших донорів		торговельних союзах	
	Підвищення ефективності внутрішнього ринку завдяки конкуренції імпорту та суворішим стандартам	SM	Припинення/скорочення імпорту з країн, які не відповідають стандартам ЄС	SM
	Розширення потенційного доступу до державних закупівель ЄС	L	Низька обізнаність щодо змісту УА/ПВЗВТ	S
	Підвищення якості та стабільності бізнес-середовища завдяки імплементації законів ЄС	L	Низький доступ до фінансування	SM
	Розширення можливостей участі у глобальних ланцюгах створення вартості	(M)L	Торговельні обмеження по деяких позиціях експорту до ЄС	SM
	Прийняття правил регулювання бізнесу, що сприяють стійкому розвитку	L		
	Збільшення зайнятості у ефективних секторах, розширення можливостей на ринку праці	L		
Споживач	Зниження витрат на імпорт => зниження цін на кінцеву продукцію	S	Підвищення цін на деякі низьковартісні товари через підвищення нормативного тиску, введення більш суворих стандартів та скасування субсидій	SM
	Підвищення якості товарів завдяки підвищенню стандартів	S	Зникнення деяких товарів з ринку через їх невідповідність новим стандартам	SM
	Розширення асортименту товарів	S		
Уряд	Розширення кращої регулятивної практики, яка узгоджується із законодавством ЄС	ML	Збільшення витрат на проведення реформ і створення підтримуючої інфраструктури	SM
	Збільшення фінансової та технічної допомоги інституцій ЄС на проведення реформ	SM	Зниження надходжень від імпорتنих тарифів	S(M)
	Розширення можливостей ефективної боротьби з корупцією	M	Втрата суверенітету в деяких сферах політики через імплементацію законодавства ЄС	M
	Збільшення податкових надходжень завдяки розширенню податкової бази при економічному зростанні	L	Підвищення витрат на перепідготовку і утримання експертів у державному секторі	SM
	Підвищення внутрішньої узгодженості законодавства, введення сучасного законодавства, закріплення обов'язковості реформ	M		

Примітки: S, M, L означають, відповідно, коротко-, середньо-та довгострокові часові горизонти (t), протягом яких, ймовірно, можуть проявитися зазначені ефекти.

Короткотерміновий період – протягом року з моменту запровадження тимчасової імплементації ПВЗВТ, середньостроковий період – час проведення поступової лібералізації торгівлі та інших реформ ПВЗВТ (від 10 до 15 років), а довгостроковий – період після завершення імплементації ПВЗВТ.

Джерело: Amat Adarov and Peter Havlik. Benefits and Costs of DCFTA: Evaluation of the Impact on Georgia, Moldova and Ukraine. <https://wiiw.ac.at/benefits-and-costs-of-dcfta-evaluation-of-the-impact-on-georgia-moldova-and-ukraine-dlp-4111.pdf> []¹

---

¹ Amat Adarov and Peter Havlik. Benefits and Costs of DCFTA: Evaluation of the Impact on Georgia, Moldova and Ukraine. <https://wiiw.ac.at/benefits-and-costs-of-dcfta-evaluation-of-the-impact-on-georgia-moldova-and-ukraine-dlp-4111.pdf>

Додаток Г

Складові Плану дій з лібералізації візового режиму

1.1. Блок 1: Безпека документів, включаючи біометрику

1-й етап (законодавство та політичні засади):

- Схвалення законодавчої бази для випуску машинозчитувальних біометричних закордонних паспортів у повній відповідності до найвищих стандартів ІКАО на основі безпечного управління ідентифікацією (документи про цивільний стан і первинні документи, що засвідчують особу) та, беручи до уваги належний захист персональних даних.
- Схвалення Плану дій, що міститиме часові рамки повного переходу на видачу біометричних закордонних паспортів, що відповідають стандартам ІКАО, у тому числі в консульствах України за кордоном, та повного вилучення з обігу паспортів, що не відповідають стандартам ІКАО.
- Створення навчальних програм та схвалення антикорупційних кодексів етики для посадових осіб будь-якого органу державної влади, що має справу із закордонними паспортами, а також національними паспортами та іншими первинними документами, що засвідчують особу.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Поступова видача біометричних закордонних паспортів, що відповідають стандартам ІКАО, у тому числі в консульствах України за кордоном, поступове вилучення паспортів, що не відповідають стандартам ІКАО.
- Високий рівень інтегрованості та безпеки подання заяв, персоналізації і процесу передачі закордонних паспортів, а також національних паспортів та інших первинних документів, що засвідчують особу.
- Швидка та систематична передача інформації про втрачені та вкрадені паспорти до Інтерполу/бази даних LASP.
- Регулярний обмін зразками паспортів та співробітництво з ЄС у питаннях безпеки документів.

1.2. Блок 2: Нелегальна імміграція, включаючи реадмісію

2.2.1 Управління кордонами

1-й етап (законодавство та політичні засади):

- Схвалення всіх необхідних заходів з імплементації правоохоронної програми розвитку та реконструкції державного кордону на період до 2015 року та Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року, включаючи правові засади для міжвідомчого співробітництва між Прикордонною службою, правоохоронними органами та іншими установами, що задіяні в управлінні кордонами, а також надання Прикордонній службі можливості брати участь у виявленні та розслідуванні прикордонних злочинів у координації з усіма причетними правоохоронними органами.
- Схвалення Національної стратегії інтегрованого управління кордонами та Плану дій з її ефективної імплементації, що міститиме часові рамки та конкретні цілі для подальшого розвитку законодавства, організації, інфраструктури, матеріальної бази, а також достатні фінансові та людські ресурси у сфері управління кордонами.
- Запровадження навчальних програм та схвалення антикорупційних кодексів

етики, що безпосередньо стосуються посадових осіб прикордонної служби, митних органів та інших посадових осіб, що задіяні в управлінні кордонами.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Ефективна імплементація Закону „Про прикордонний контроль” від 2009 р. шляхом здійснення належних перевірок на кордоні та прикордонного нагляду, процедур, оперативної ефективності, оцінки ситуації на національному, регіональному та місцевому рівнях, включаючи здійснення аналізу ризиків, розвідку та управління потоками даних, а також прямого доступу та проведення звірок з національною та міжнародною базами даних.

- Забезпечення належної інфраструктури, технічного оснащення, ІТ-технологій, фінансових та людських ресурсів у відповідності до Стратегії інтегрованого управління кордонами, що має бути схвалена; ефективне виконання навчальних програм і антикорупційних заходів.

- Удосконалення міжвідомчого співробітництва (включаючи обмін інформацією між Прикордонною службою та правоохоронними органами), міжнародної співпраці, включаючи імплементацію Робочих домовленостей з ФРОНТЕКС.

2.2.2 Управління міграцією

1-й етап (законодавство та політичні засади):

- Схвалення законодавчої бази у сфері міграційної політики, що передбачатиме ефективну інституційну структуру управління міграцією, правила в'їзду та перебування іноземців, заходи з реінтеграції громадян України (які повертаються добровільно або відповідно до Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб), моніторинг міграційних потоків, боротьбу з нелегальною міграцією (включаючи процедури повернення, права осіб, які підлягають поверненню, умови утримання; зусилля, спрямовані на укладення угод про реадмісію з основними країнами походження; виявлення нелегальних мігрантів всередині країни).

- Схвалення Національної стратегії управління міграцією з метою ефективної імплементації законодавчої бази у сфері міграційної політики та Плану дій, що міститиме часові рамки, конкретні цілі, заходи, результати, показники виконання та достатні людські і фінансові ресурси.

- Запровадження механізму моніторингу міграційних потоків, що визначатиме регулярно оновлюваний міграційний профіль України з даними як щодо нелегальної, так і легальної міграції, а також утворення органів, відповідальних за збирання та аналіз даних про обсяги і потоки міграції.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Тривале ефективне виконання Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб та заходів щодо реінтеграції громадян України (які повертаються добровільно або за процедурою реадмісії);

- Ефективна імплементація законодавчої бази у сфері управління міграцією, включаючи забезпечення адміністративних структур належними людськими ресурсами з відповідними чіткими повноваженнями в усіх аспектах управління міграцією, а також ефективна співпраця між причетними відомствами.

- Запровадження міграційного профілю та його регулярне оновлення, ефективний аналіз накопичених даних про обсяги та потоки міграції.

- Послідовне впровадження ефективної методології виявлення нелегальної міграції всередині країни, аналіз ризиків (включаючи звітування відповідних відомств та

аналіз на кожному адміністративному рівні, наприклад регіональному, центральному), а також розслідування справ про організовану нелегальну міграцію, включаючи ефективну співпрацю між відповідними установами.

- Забезпечення належної інфраструктури (включаючи центри утримання), зміцнення спроможності відповідальних органів у забезпеченні ефективного вислання з території України громадян третіх держав, які нелегально перебувають та/або перетинають територію країни.

2.2.3 Політика притулку

1-й етап (законодавство та політичні засади):

- Схвалення законодавства у сфері притулку у відповідності з міжнародними стандартами (Женевської конвенції 1951 року, Нью-Йоркського протоколу) та стандартами ЄС, що передбачатиме підстави для міжнародного захисту (включаючи допоміжні форми захисту), процедурні правила перевірки звернень за міжнародним захистом, а також права шукачів притулку та біженців.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Ефективна імплементація законодавства у сфері притулку, включаючи забезпечення належної інфраструктури (у т.ч. центрів розміщення) та зміцнення спроможності відповідальних органів, зокрема у сфері здійснення процедур надання притулку, розміщення шукачів притулку та захист їхніх прав (у т.ч. документування шукачів притулку та біженців з метою забезпечення ефективного доступу до користування своїми правами), а також інтеграція біженців.

2.3 Блок 3: Громадський порядок та безпека

2.3.1 Попередження та боротьба з організованою злочинністю, тероризмом та корупцією

1-й етап (законодавчі та політичні засади):

- Схвалення всеохоплюючої стратегії боротьби з організованою злочинністю разом з Планом дій, що міститиме часові рамки, конкретні цілі, заходи, результати, показники виконання та достатні людські і фінансові ресурси.

- Схвалення Закону „Про протидію торгівлі людьми”, Плану дій з метою ефективної імплементації Державної програми протидії торгівлі людьми, що міститиме часові рамки, конкретні цілі, заходи, результати, показники виконання та достатні людські і фінансові ресурси.

- Ухвалення законодавства про запобігання і боротьбу з корупцією, створення єдиного та незалежного антикорупційного органу; посилення координації та обміну інформацією між органами державної влади, відповідальними за боротьбу з корупцією.

- Схвалення національної стратегії протидії та боротьби з відмиванням грошей та фінансуванню тероризму; прийняття закону про запобігання фінансуванню тероризму.

- Схвалення нової Національної стратегічної програми щодо боротьби з наркотиками та відповідного Плану дій, ратифікація Меморандуму про взаєморозуміння з EMCDDA.

- Схвалення відповідних Конвенцій ООН та Ради Європи у сферах, зазначених вище, а також про боротьбу з тероризмом.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Імплементація Стратегії та Плану дій щодо боротьби з організованою злочинністю, включаючи ефективну координацію між відповідними органами влади.

- Імплементація Державної програми боротьби з торгівлею людьми,

включаючи ефективну координацію між державними органами та ефективний захист жертв торгівлі людьми, включаючи дітей.

- Імплементация законодавства про запобігання та боротьбу з корупцією, що забезпечить ефективне функціонування незалежного антикорупційного органу; розробка кодексів етики та навчань з питань боротьби з корупцією, особливо для посадових осіб, задіяних до правоохоронної та судової діяльності.

- Імплементация Стратегії та Плану дій щодо запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, виконання закону про запобігання фінансуванню тероризму, імплементация відповідного законодавства про конфіскацію активів, отриманих злочинним шляхом (включаючи положення, що стосуються прикордонних аспектів).

- Імплементация Національної стратегічної програми щодо боротьби з наркотиками та відповідного Плану дій, створення можливостей доступу у пунктах пропуску на кордоні до інформації про вилучення наркотиків та пов'язаних з цим осіб; подальший розвиток співробітництва та обмін інформацією з компетентними міжнародними органами у сфері боротьби з наркотиками.

- Імплементация відповідних Конвенцій ООН та Ради Європи, а також GRECO у зазначених вище сферах.

2.3.2. Судове співробітництво у кримінальних справах

1-й етап (законодавчі та політичні засади):

- Ухвалення законодавчої бази щодо взаємної правової допомоги.
- Ратифікація Другого протоколу до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу.

- Укладення Угоди з Євроюстом.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Імплементация міжнародних конвенцій про судове співробітництво у кримінальних справах (зокрема, Конвенцій Ради Європи).

- Високий рівень ефективності судового співробітництва суддів та прокурорів з державами-членами ЄС у кримінальних справах.

2.3.3. Правоохоронне співробітництво

1-й етап (законодавчі та політичні засади):

- Створення належного координаційного механізму між відповідними національними органами та спільної бази даних, що гарантує прямий доступ на всій території України.

- Укладення Угоди про оперативне співробітництво з Європолем з окремим наголосом на положеннях про захист даних.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Високий рівень оперативної та спеціальної слідчої спроможності правоохоронних органів та її послідовне і ефективне використання у боротьбі з прикордонною злочинністю.

- Високий рівень ефективності правоохоронного співробітництва між відповідними національними органами, особливо прикордонниками, митниками, міліцією, а також співпраці з судовими органами.

- Посилена регіональна співпраця у правоохоронній сфері, двосторонні та багатосторонні угоди про оперативне співробітництво, включаючи вчасний обмін відповідною інформацією з компетентними правоохоронними органами держав-членів ЄС.

2.3.4. Захист даних

1-й етап (законодавчі та політичні засади):

- Прийняття відповідного законодавства про захист персональних даних та створення незалежного наглядового органу у сфері захисту персональних даних.
- Ратифікація відповідних міжнародних конвенцій, таких як Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до неї 2001 року.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Імплементація Закону „Про захист персональних даних” та забезпечення ефективного функціонування незалежного наглядового органу з питань захисту персональних даних, у тому числі шляхом передбачення необхідних фінансових і людських ресурсів.

2.4. Блок 4: Зовнішні зносини та фундаментальні права

2.4.1. Свобода пересування в межах України

1-й етап (законодавчі та політичні засади):

- Перегляд законодавчих та регуляторних засад здійснення процедур реєстрації та зняття з реєстрації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України, з метою уникнення необґрунтованих обмежень або зобов'язань щодо їхньої свободи пересування в межах України, зокрема стосовно умов законного проживання без реєстрації місця проживання чи заходів, які вживаються у випадку, коли особа не дотрималась вимог щодо реєстрації, а також щодо відповідальності осіб, які винаймають житло.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Забезпечення того, що свобода пересування в межах України її громадян, іноземців або осіб без громадянства, які легально перебувають на території держави, не підпадає під необґрунтовані обмеження, включаючи заходи дискримінаційного характеру за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних ознак, мови, релігії чи віросповідання, політичних або будь-яких інших поглядів, приналежності до національних меншин, власності, походження, неприязності, віку чи сексуальної орієнтації.
- Надання доступної інформації про вимоги щодо реєстрації для іноземців, які бажають проживати в Україні, та забезпечення однакової та прозорої імплементації відповідного законодавства.

2.4.2. Умови та процедури видачі ідентифікаційних документів

1-й етап (законодавчі та політичні засади):

- Перегляд законодавчих та регуляторних засад з метою забезпечення ефективного доступу до проїзних та ідентифікаційних документів без дискримінації, зокрема, що стосується вразливих груп.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Повний, ефективний доступ до проїзних та ідентифікаційних документів для всіх громадян України, включаючи жінок, дітей, людей з обмеженими можливостями та тих, які належать до меншин, а також інших вразливих груп.

2.4.3. Права громадян, включаючи захист меншин

1-й етап (законодавчі та політичні засади):

- Ухвалення всеохоплюючого антидискримінаційного законодавства, що рекомендовано моніторинговими органами ООН та Ради Європи для забезпечення ефективного захисту від дискримінації.

- Активно дотримуватись конкретних рекомендацій органів ООН, ОБСЄ/БДПЛ, Ради Європи/ЄКРН та міжнародних правозахисних організацій у виконанні антидискримінаційної політики, захисті меншин та боротьби зі злочинами, скоєними на ґрунті ненависті.

- Ратифікація відповідних документів ООН та Ради Європи про боротьбу з дискримінацією.

- Визначити умови та обставини набуття громадянства України.

2-й етап (критерії ефективної імплементації):

- Ефективна імплементація законодавства та антидискримінаційної політики, імплементація відповідних документів ООН та Ради Європи.

- Ефективна імплементація Плану дій щодо боротьби з дискримінацією; кампанії щодо підвищення обізнаності громадськості з питань протидії расизму, ксенофобії, антисемітизму та інших форм дискримінації; зміцнення спроможності відповідальних органів у сфері антидискримінаційної політики та боротьби з расизмом, ксенофобією та антисемітизмом.

- Проведення спеціальних навчань для посадових осіб правоохоронних органів, прокурорів та суддів, які потенційно залучені до розслідування злочинів, скоєних на ґрунті ненависті.

Джерело: Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму. Схвалено на саміті Україна – Європейський Союз. 22 листопада 2010 року, м. Брюссель, Королівство Бельгія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001#Text

ДОДАТОК Д

Оцінка вступу України до ЄС в громадській думці населення

Джерело: Україна 2019–2020: широкі можливості, суперечливі результати. Центр Разумкова, 2020 р. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/other/2020-PIDSUMKI-UKR_ENG.pdf